ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక

విజయ సంవత్సరం ఆశ్వయుజ సంచికలు

శ్రీ

# ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక

కాకినాడ

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy) 3

చందా సంవత్సరమునకు మూఁడు రూపాయలు.

సంపుటము ౪౨ { విజయ సంవత్సరము / ఆశ్వయుజ కార్తికములు } సంచిక ౪

## ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు.

### నలువదిరెండవ వార్షిక మహాసభ

30-31 తేదీల

ఈ సభ 1954 సంవత్సరము జనవరి ~~మూఁడవ వారములో~~ జరుగఁగలదు. ఈ సభను విద్యామంత్రి యగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ బలుసు ప్రభాకరపట్టాభిరామారావుగారు ప్రారంభింతురు. మొదటి దిన ముదయమునఁ బరిషద్వ్యవహారములు చర్చింపఁబడును. ఇం దఖిలాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తే విధముగ నుండవలసినది, దానితో నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తున కెట్టి సంబంధ ముండవలసినది చర్చింపఁబడును.

ఈ సభకు మహామహోపాధ్యాయులు కళాప్రపూర్ణేత్యాది బిరుదాంకితులును, మా పరిషదధ్యక్షులు నగు శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగా రధ్యక్షులుగ నుందురు.

సాయంకాలము సారస్వతమహాసభ జరుగును. దానికి శ్రీ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగా రధ్యక్షత వహింతురు పలువురు కవులుఁ బండితులుఁ దాము రచించిన వ్యాసములను బద్యములను బఠింతురు. మఱునాఁ డుదయము భాషావ్యాకరణమహాసభ జరుగును. ఇం దాంధ్ర

భాషకు సర్వసమ్మత మైనట్టియు, పర్యాప్త మైనట్టియు వ్యాకరణ మెట్టు లుండవలసినది చర్చింపఁబడును. ఈ సభకు శ్రీ గంటి జోగిసోమయాజులుగా రధ్యక్షత వహింతురు.

ఆ నాఁడు సాయంకాలము చరిత్రసంస్కృతి మహాసభ జరుగును. దానికి శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగా రధ్యక్షత వహింతురు. ఈ సభాంతమునఁ బండితసమ్మానము జరుగును. ఆర్థికమంత్రి శ్రీ తెన్నేటి విశ్వనాథముగా రీ సమ్మానము జరుపుదురు.

ఈ సభలమధ్య నుండు నవకాశములలోఁ గావ్యపఠనము, నవధానములు, నాశుకవిత్వము మున్నగునవి జరుగఁగలవు.

రాత్రి భోజనానంతరము సంగీత నృత్యాది ప్రదర్శనములుగలవు.

విచ్చేసిన వారందఱికిఁ దగిన యన్నపానాదుల వసతులు నుచితముగఁ గల్పింపఁబడును. కావున నాంధ్ర దేశమునఁగల కవులుఁ బండితులు భాషాభిమానులు, భాషాపోషకులు నీ సభకుఁ దప్పక విచ్చేయఁ బ్రార్థితులు.

---

# వ్యక్తివివేకము.

భాగవతుల కుటుంబరాయశాస్త్రి, ఎం. ఏ.

పూర్వపక్షము. "రసాదులు వాస్తవమున ననుమేయములే. కాని లక్షణావృత్తి నాశ్రయించి (ఔపచారికముగ) రసాదులు వ్యంగ్యములని యనుచున్నాము. ఇట్లు లక్షణావృత్తి నాశ్రయించినపుడు, ప్రయోజన ముండవలయును. "కావ్యాదులయందు, సుఖాద్యవస్థావిశేషము లగు రత్యాదులు వర్ణితములైనపు డుదయించునట్టియు, సచేతన చమత్కారి యగునట్టియు సుఖాస్వాద సంభవమే యిట్లు లక్షణావృత్తి నాశ్రయించుటకు ఫల"మనియుఁగదా మీరు తెల్పితిరి. కావ్యాదులయం దిట్టి సుఖాస్వాదము కలుగు ననుట యెట్లు పొసఁగును? లోకమున మన మొక వ్యక్తియందు శోకాదుల ననుమాన వ్యాపారమువలనఁ దెలిసికొనుచున్నపుడు మనకు సుఖాస్వాదలవ మైనను గలుగుటలేదే! సుఖలేశమైనను సంభవింప కుండుటయే గాక, సాధువులకుఁగాని, యుదాసీనులగు వారికిఁగాని, భయము, శోకము దౌర్మనస్యము, దుఃఖము ననునవి యనంతములుగఁ గల్గు నను విషయమును మన మెఱుఁగుదుము. ఇట్లు లోకమున నితరులయందు శోకాదులఁజూచినపు డుదయింపని సుఖాస్వాదము, కావ్యనాట్యములయందే యేల యుదయించును? లోకము నందుఁగంటె కావ్యమునఁ గల యతిశయ మేమి? లోకమున నెట్టివంటి, హేతువులు, కార్యములు, సహకారి కారణములు నున్నవో, యట్టివే హేతుకార్య సహకారిరూపములైన విభావాదులు గమకములై కావ్యమున నున్నవి. అవస్థావిశేషరూపము లగు నే రత్యాదులు లోకమున నున్నవో యవియే కావ్యమునందును గమ్యములై యున్నవి. విషయ మిట్లుండఁ గావ్యనాట్యములయందే సుఖాస్వాదోదయము గల్గు ననియు, లోకమునఁ గల్గ దనియు ననుటలో నౌచిత్యము లేదు. కావునఁ బ్రయోజన మనునది లేదు. ప్రయోజనము లే కుండుటచే, రత్యాదులయందు వ్యంగ్యత్వోపచార ముపపన్నము కానేకాదు.

2. సమాధానము:— విభావాదిముఖమున (మూలమున) నెచట రత్యాదులు జ్ఞేయము లగుచున్నవో యచటనే, సహృదయులకు మాత్రమే సంవేద్య మగు రసాస్వాదోదయము కల్గును. ఇది యిట్లుండుట వస్తుస్వభావము- అందుచే, ప్రామాణికు లగు వారీ విషయమున ప్రశ్నించుట కవకాశము లేదు. విభావానుభావవ్యభిచారిభావ సంయోగమువలన రసనిష్పత్తి యగు ననునర్థము నిచ్చు- "విభావానుభావ వ్యభిచారిసంయోగా ద్రస నిష్పత్తిః" యను భరతముని సూత్ర మిందుకుఁ బ్రమాణము. ఈ క్రింది శ్లోకముగూడ నీ విషయమునే తెల్పును.

"భావసంయోజనావ్యంగ్యపరసంవిత్తి గోచరః
ఆస్వాదనాత్మానుభవో రసః కావ్యార్థ ఉచ్యతే ॥

తా॥ విభావానుభావ వ్యభిచారిభావముల సంయోగమువలన వ్యంగ్యమగునదియు, విలక్షణమగు జ్ఞానమునకు గోచరమగునట్టియు, నాస్వాదనారూపమగు ననుభవము కలిగినట్టియుఁ గావ్యార్థమే రస మని విజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఇచట విలక్షణ జ్ఞాన మనఁగా, లౌకిక ప్రత్యక్ష జ్ఞానము యుక్తులు, యుంజానులు నను రెండు తెగలకు సంబంధించిన యోగులకుఁగలుగు జ్ఞానములకంటె విభిన్న మగు జ్ఞాన మని యర్థముఁ దెలియవలెను.

లోకమునందున్న హేతు, కార్య, సహకారిరూపము లగు విభావాదులే కావ్యమునందును నున్న వనుట యుక్తియుక్తముగాదు. లోకమునందు విభావాదులుగాని రత్యాదిభావములుగాని లేనేలేవు. హేతు కార్యములు, సహకారి కారణములు మాత్రమే యున్నవి. విభావాదులును, హేత్వాదులును నొకటియే యని భ్రమింపఁగూడదు. అవి రెండును పరస్పరభిన్నములు. వాని లక్షణములే వేఱు.

భావములు :—లోకమున రామాదులయందు స్థిరముగ నుండు రతి మొదలగు నవస్థావిశేషములే కావ్యనాట్యములయందు వర్ణనార్థమై యాత్మానుసంహితము లగు నపుడు "భావయంతి తాంస్తాన్ రసాన్" (ఆయారసములను భావింపఁజేయును) అను వ్యుత్పత్తిచే భావము లని వ్య

వహరింపఁబడుచున్నవి. భరతముని "భావ" లక్షణము నిట్లు నిర్వచించినాఁడు.

> నానాభినయసంబద్ధాన్ భావయన్తి రసా నిమాన్
> యస్మాత్తస్మా దమీభావాః విజ్ఞేయా నాట్యయోక్తృభిః"
> (భరతనాట్య శాస్త్రము. 7. అధ్యాయము. 4. శ్లో.)

యస్మాత్ =ఏ కారణమువలన, నానాభినయ సంబద్ధాన్ =వాచి కాంగిక ముఖరాగాత్మకము లైనట్టియు, సత్త్వజనితము లగు కృతకబాష్పాది రూపములైనట్టియు ననేకాభినయములతోఁ గూడిన (స్థాయిభావము లను పేరుగల యవస్థావిశేషములను) రసాన్ =ఆస్వాదయోగ్యము లగు చిత్తవృత్తివిశేషములను, ఇమాన్ =సామాజికులను గుఱించి, భావయన్తి=బుద్ధివిషయము లగునట్లు చేయునో (సామాజికులకుఁ దెలియఁ జేయునని భావము) తస్మాత్ =అందువలన నివి భావాః= భావము లైనవని, నాట్యయోక్తృభిః=నాట్యప్రయోక్తలచేత, విజ్ఞేయాః= తెలియఁబడవలెను. ◆

---

◆ ఈసందర్భమునకే. భరతముని యిచ్చిన భావశబ్ద నిర్వచనముల నితరము అనుగూర్చి నిం దిచ్చుచున్నాను.

"భావా నిదానీం వ్యాఖ్యాస్యామః । అత్రాహ-భావా ఇతి కస్మాత్ కిం భవన్తీతి భావాః కిం వా భావయన్తీతి భావాః ఉచ్యతే.

వాగంగసత్త్వోపేతాన్ కావ్యార్థాన్ భావయన్తీతి భావా ఇతి. భూ ఇతి కరణే ధాతుః తథా చ భావితం వాసితం కృత మిత్యనర్థాన్తరమ్. లోకేపి చ ప్రసిద్ధ మహో హ్యనేన గంధేన రసేన వా సర్వ మేవ భావిత మితి తచ్చ వ్యాప్త్యర్థమ్. శ్లోకాశ్చాత్ర)

> విభావై రాహృతో యోర్థో హ్యనుభావైస్తు గమ్యతే
> వాగంగసత్త్వాభినయైః స భావ ఇతి సంజ్ఞితః
> వాగంగముఖరాగేణ సత్త్వేనాభినయేన చ
> కవే రంతర్గతం భావం భావయన్ భావ ఉచ్యతే

ఇందు "విభావై రాహృతో భావః" అను శ్లోకాంతమువఱకుఁగల లక్షణము కవి నట శిక్షోపయోగి యనియు; "వాగంగముఖరాగేణ" అను లక్షణమును, పైనఁ జెప్పిన "నానాభినయసంబద్ధాన్" అను లక్షణమును, సామాజికుల నుద్దేశించి చెప్పిన వనియు నభినవగుప్తులు.

విభావము:—ఈ రత్యాద్యవస్థావిశేషములకు హేతువులగు సీత మొదలగువారే, కావ్యాదులయం దభివర్ణితు లైనపుడు, "విభావ్యన్తే ఏభిః (వీనిమూలమున వివిక్తముగ (స్పష్టముగ) తెలియఁబడుచున్నవి) అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి విభావము లని పిలువఁబడుచున్నవి.

"బహవోఽర్థా విభావ్యన్తే వాగంగాభినయాశ్రయాః
అనేన యస్మాత్ తేనాయం విభావ ఇతి సంజ్ఞితః

వాగంగాభినయాశ్రయాః = వాచికాంగికసాత్త్వికాభినయములే యాశ్రయములుగాఁగల, బహవోఽర్థాః=స్థాయివ్యభిచారి భావాద్యనేకార్థములు, యస్మాత్=ఎందువలన, అనేన=దీనిచేత, విభావ్యన్తే=విశిష్టరూపముగఁ దెలియఁబడుచున్నవో, తేన=అందుచే, అయం=ఇది,విభావ ఇతి=విభావ మని, సంజ్ఞితః=పిలువఁబడుచున్నది.

ఇచట నీ విషయమునుఁ దెలియవలెను. ఒకే యభినయ మనేక భావములను సూచింపవచ్చును. ఉదాహరణమునకు, బాష్ప మనునది మొండవలనను, ధూమమువల నను, రోగమువలనను, దుఃఖమువలనను గలుగవచ్చును. అపుడీ బాష్పమునకు హేతు వేమి యను విషయమున సంశయము గల్గును. విభావమును మనము తెలిసికొనినచో, మన కా హేతువు స్పష్ట మగును.

విశేషరూపమున, నీ యభినయము కరుణను సూచించును, ఈ యభినయము విప్రలంభమును సూచించు నను విధమున స్థాయిభావాదులను వ్యంగ్యముసేయుటచే విభావ మైనది.

అనుభావము:-వీనికిఁగార్యరూపము లగు ముఖప్రసాదాదిలక్షణము లేవిగలవో యవియే కావ్యాదులయందు వర్ణితములైనపు డనుభావము లగును—"అనుభావయంతి తాంస్తాన్ భావాన్" అను వ్యుత్పత్తిచే ననుభావము లని పిలువఁబడుచున్నవి—భరతముని తెల్పిన లక్షణము.

"వాగంగసత్త్వాభినయై ర్యస్మా దర్థోఽనుభావ్యతే
వాగంగోపాంగసంయుక్తః సోఽనుభావ ఇతి స్మృతః.

యస్మాత్ = దేనివలన, వాగంగసత్త్వాభినయైః = వాచికాంగిక సాత్త్వికాభినయములచే, వాగంగోపాంగ సంయుక్తః అర్థః=వాగాద్యవ

నయనములతోఁగూడినయర్థము (చిత్తవృత్తివిశేషము) అనుభావ్యతే=అనుభవవిషయ మగునట్లుగఁ జేయఁబడుచున్నదో, సః=అది అనుభావ ఇతి స్మృతః=అనుభావమని పిలువఁబడుచున్నది.

వ్యభిచారిభావములు :— మధ్యమధ్య నవాన్తరహేతువుల వలన నుత్పన్నములై, యస్థిరములై, యుత్కలికారూపములగు నే యవస్థావిశేషము లున్నవో యవియే, వానివాని విభావానుభావముల మూలమునఁ బ్రదర్శ్యమానములై "విశేషేణ ఆభిముఖ్యేన చరన్తి" అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి, వ్యభిచారిభావము లని వ్యవహృతము లగుచున్నవి.

స్థాయి, వ్యభిచారి, సాత్త్వికము లని, మూఁడు విధములుగ వర్ణితము లైన యీ 49 భావములును వ్యభిచారిభావములే. అయినను వానికిఁ గల ప్రత్యేకధర్మము ననుసరించి, వాని కాయా నామము లీయఁబడినవి—ఎట్లన, స్థాయిత్వము లేక స్థిరముగా నుండుట యను ధర్మము స్థాయిభావములందే యుండును. వ్యభిచారి సాత్త్వికభావములయం దుండదు. అటులే వ్యభిచారిత్వ మనునది వ్యభిచారిభావములయందే యుండును. స్థాయి సాత్త్వికభావములయం దుండదు. ఈ విధముగానే సాత్త్వికత్వము సాత్త్వికభావములయందే యుండును. మిగిలినవానియం దుండదు. ఇందులో స్థాయిభావము లను వానికిమాత్రము స్థాయిత్వము, వ్యభిచారిత్వమును గూడ నుండుటచే, నవి స్థాయిభావములును, వ్యభిచారి భావములును గూడ నగును. అందువలన స్థాయిభావ మగు హాస్యము శృంగారరసమునకును, శోకము విప్రలంభ శృంగారమునకును, విస్మయము వీరరసమునకును, వ్యభిచారిభావములుగ మాఱినవి. వ్యభిచారి సాత్త్వికభావములు మాత్ర మెప్పుడు నిట్లు మాఱవు.-అవి యెప్పుడును వ్యభిచారిభావములే యగును గాని, స్థాయిభావము లెన్నఁడునుఁగావు.

భరతనాట్యశాస్త్రమునందు, ఏడవది యగు భావాధ్యాయములో స్థాయిభావముల లక్షణములఁ జెప్పుటకు ముందు "ఇదానీం భావానా-మ్యలక్షణ మభిధాస్యామః తత్ర స్థాయిభావాన్ వక్ష్యామః"

ఇపుడు భావసామాన్య లక్షణమును జెప్పెదము. అందులో స్థాయి భావ లక్షణమునే జెప్పెదమని (భరతనాట్యశాస్త్రము ప్రథమ సంపుటము. 351 పుట) భరతముని ప్రతిజ్ఞచేసినాఁడు. అందుచే నిచట నున్న లక్షణము వ్యభిచారిభావముగ నున్న స్థాయిభావమున కేగాని, తదతిరిక్తమైన, కేవల స్థాయిభావమునకుఁ గాదని తెలియవలెను. అగుచో స్థాయిభావలక్షణ మెచ్చటఁ జెప్పఁబడిన దని ప్రశ్నింపవచ్చును. సమాధాన మిది. స్థాయిభావానుకరణములే రసములు. అవియే ప్రధానములు. వానిరెంటికిని బింబప్రతిబింబభావ ముండుటచే, రసస్వరూపము వర్ణించినచో, స్థాయిస్వరూపము వర్ణించినట్లే యగును. రసలక్షణముల నింతకుముందే భరతముని యాఱవ యధ్యాయమునఁ దెల్పినాఁడు. ఆ రస లక్షణ కథనముచే, స్థాయిభావలక్షణము గతార్థమే యగుచున్నది. అందుచే స్థాయిభావములకుఁ బ్రత్యేకముగ లక్షణకథనము లేదని తెలియవలెను.

స్థాయిభావములయందు, వ్యభిచారిభావములు పఠితములు కాలేదు. అట్లు, వ్యభిచారిభావములను గూడ స్థాయిభావములలో పఠించి యుంచుచో వానికిని స్థాయిత్వమే వచ్చెడిది. అందువలనఁ దేలిన దేమనఁగా, వానివాని యోగ్యత ననుసరించి యీ భావములు స్థాయి సాత్త్విక వ్యభిచారి భేదమున మూఁడు విధములుగ గ్రహింపఁబడిన వని తెల్పుటకయియే వ్యభిచారభావములకు (స్థాయిభావలక్షణముఁజెప్పుచో) స్థాయి భావ మను పేరీయఁబడినది. ఈ రహస్యము నెఱుఁగక కొందఱు, భరతముని యిచట స్థాయిభావలక్షణమునే చెప్పినాఁడని భ్రమించినారు. అప్రస్తుత ప్రసంగము నిఁకఁ జాలింతము.

విభావాదులు కృత్రిమములు. హేత్వాదు లకృత్రిమములు. విభావాదులు కావ్యమునందే యుండును. హేత్వాదులు లోకమున నుండును. కావున విభావములు హేతువులు నను నీరెంటికిని స్వరూప భేదమును, విషయభేదమును నున్నది. అందుచే వీని కేకత్వము సిద్ధింపదు. విభావాదుల నుండి యసత్యములే యగు రత్యాదిభావముల ప్రతీతి కలు

గును. ఈ రత్యాదిభావములు ప్రతీతిమాత్రసారములే. అందుచే నివి ప్రతీయమానము లనియుఁ గమ్యము లనియు ననుట ముఖ్యార్థమునందే నరిపోవును. ఈ ప్రతీతిపరామర్శమే, రసాస్వాద మనియు, నిది స్వాభావిక మనియుఁ దెలియవలెను.

ఎప్పుడును బరోక్షములే యగు రత్యాదుల మాట యటుండ నిండు. మనకుఁ బ్రత్యక్షమగు విషయముగూడ, సత్కవి తన కావ్యమునఁ బ్రతిపాదించినపు డెంతటి యానందము నిచ్చునో, యంతటి యానందమును బ్రత్యక్షముగ మనము తెలిసికొనినపు డీయఁజాలదు. - ఈ క్రింది శ్లోకమునఁ బ్రతిపాదిత మైనది.

"కవిశక్త్యర్పితా భావా స్తన్మయీభావయుక్తితః
యథా స్ఫురన్త్యమీ కావ్యా న్న తథాధ్యక్షతః కిల"

[కవి శక్త్యర్పితములైన రత్యాది భావములు, పఠితలకుఁ దన్మయమునఁ గలుగఁజేసి యెంతటి యానందము నిచ్చునో, యంతటి యానందమును బ్రత్యక్షముగ ననుభూతములైన రత్యాదిభావము లీయలేవు] కావ్యమునందుఁ గూడ నీ రత్యాదిభావము లనుమేయములైనపు డంతకంటె నధికమగు నానందము కల్గును. ఇట్లుండుట వస్తుస్వభావమే యగుటచే నీ విషయమై తర్క మక్కఱలేదు. ఈ విషయమునఁ బ్రమాణము—

"నానుమితో హేత్వాద్యైః స్వదతే ఽనుమితో యథా విభావాద్యైః
న చ సుఖయతి వాచ్యోఽర్థః ప్రతీయమాన స్స ఏవ యథా."

[విభావాదులచే ననుమితమైన విషయమునుండి కలుగు నానందము, హేత్వాదులచే ననుమితమైనపుడు కలుగదు. ఒక విషయము ప్రతీయమాన మగునపుడు కలుగు నానంద మావిషయమే వాచ్యమైనపుడు కలుగదు]

ధ్వనికర్తయు నిట్లు చెప్పినాఁడు.

"సారరూపో హ్యర్థః స్వశబ్దానభిధేయత్వేన ప్రకాశితః సుతరాం శోభామావహతి" [సారరూప మగు విషయము వాచ్యము కానపుడే యెక్కువ శోభావహ మగును]

ఇపు డసత్యము లగు విభావాదులనుండి కలుగు నసత్యము లగు రత్యాదిభావములయొక్క ప్రతీతివలనఁ బఠితలకుఁ గాని సామాజికులకుఁ గాని కలుగు ప్రయోజన మేమి? యని ప్రశ్నింపవచ్చును. అందుకు సమాధాన మిది. కావ్యాదులు ప్రతీతిమాత్రపరమార్థములే. విభావాదులును, రత్యాదులును నసత్యములే యగుగాక.

అయినను వానినుండి పాఠకులకు, విధినిషేధము జ్ఞానము కలుగుచునే యుండును. అందుచే రత్యాదిభావప్రతీతి సప్రయోజనమే యగును. భ్రమాత్మక మగు జ్ఞానముగూడ సంబంధమువలన, ననఁగా నర్థక్రియాకారిణి యగుచోఁ బ్రమాణమే యగును. ఈ విషయమునే "భ్రాన్తిరపి సంబన్ధతః ప్రమా" అను వచనము తెల్పుచున్నది. ఈ క్రింది శ్లోకము గూడ నీ విషయమునే తెల్పును.

"మణిప్రదీపప్రభయోః మణిబుద్ధ్యాభిధావతోః
మిథ్యాజ్ఞానావిశేషేపి విశేషోర్థక్రియాం ప్రతి"

దీనిభావమిది—ఒకచో రెండుకాంతులు కన్పడుచున్నవి. అందొకటి మణినుండి వచ్చు కాంతి. రెండవది దీపమునుండి వచ్చుకాంతి. దూరమునుండి యీరెంటినిఁ జూచినఁ యిరువురు పురుషు లీ రెండును మణినుండి వచ్చుకాంతులే యని తలఁచి యొక్కొక్కఁ డొక కాంతి పుట్టుచోటునకుఁ బరుగెత్తినారు. అందులో మణిప్రభనుచూచిన వానికి మణి దొఱకినది. రెండవవానికి మణి లభింపలేదు. ఇందులో మొదట నిర్వురకుఁ గలిగినజ్ఞానము గూడ భ్రమాత్మకమే. కాని మణిప్రభను జూచి, యిది మణిప్రభయే యని యూహించిన వాని జ్ఞానము, మొదట ప్రమాణజ్ఞానమని చెప్పుటకు వీలులేకున్నను, నిజమునకు మణితో సంబంధించియుండుటచేతను, తుదకు మణియే లభించుటచేతను ప్రమాణజ్ఞానమే యగుచున్నది. ఇట్లు, సత్యవస్తు సంబంధమువలన, కార్యసిద్ధి గల్గుటచే భ్రమాత్మకజ్ఞానము గూడ ప్రమాణమే యగుచున్నది. అందుచే వారికిఁ గల్గినజ్ఞానములు రెండును మిథ్యాత్మకములే నైనను, మణిప్రభఁ జూచి పరుగెత్తు నతని జ్ఞానమునం దర్థక్రియా కారిత్వ మను నొక విశేష మున్నది.

# భీమేశ్వర పురాణము - కావ్యత్వము.

చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

భీమేశ్వరపురాణమునకుఁ గావ్యత్వముద్ర నొసఁగినది శ్రీనాథుని ప్రతిభావిశిష్టమైన దృశ్య సాక్షాత్కృతిపద్ధతి. కథాకథన కౌశలమును, వానికి సరిపడిన ఘట్టములు సంస్కృత మూలమునం దీతనికి జతగూడినవి. సాధారణముగ శ్రీనాథుఁడు తనకవితాధార సరియైనతూఁగులో నడచుట కనువైన ఘట్టములనే యనువదింపఁ బూనుకొను. సంస్కృత భీమఖండము శ్రీనాథుని తెలుఁగు భీమేశ్వరపురాణమున కనువాద మని కొంద రందురు గాని, యది నిశ్చయ మనుటకుఁ దగినయుపపత్తు లెందును గానరావు. సంస్కృత వాఙ్మయములో మధురమైన సామగ్రి యేది కంటఁబడినను దానిని తనగంటమున కంటించి తెలుఁగుసీసములఁ గఱఁగించి పోయుట యాతని కభిమతమైన విషయము. సంస్కృతకవితా సామగ్రి నంతయుఁ దనగ్రంథములలో నింపి, తరువాతివారికిఁ బథప్రదర్శకుఁడైన శ్రీనాథుఁడు సంస్కృతమును వీడి స్వతంత్రముగఁ దెలుఁగుసేతకుఁ గడఁగె ననుటకుఁ దగినయుపపత్తి బలమైనది గానరాదు. ఏదియో యొకమూల నుండిన దానిని తీర్చిదిద్ది మెఱుఁగు వెట్టుటయే యాతని పనివానితనము.

భీమేశ్వరపురాణమును ప్రబంధమును గావించుటకుఁ గూర్చిన వానిలో మూల మాధారము లేకుండ వెలసినది ప్రథమాశ్వాసమునందలివిషయ మంతయును. దీనిలోఁ గృత్యాది, షష్ఠ్యంతములు, దక్షారామపురవర్ణనమునుగూడ శృంగారరసమయము గావించుటకే "పర్యంత మందార పారిజాతకవనీ రమమాణకిన్నరీసముదయంబు" అని ప్రారంభించి, కృతినాయకునకుఁ దనివితీఱ భీమనాయకునియెదుట వేశ్యాంగనా భంగిమలు ప్రదర్శింపఁజేసినాఁడు. దక్షారామపురవరమును సర్వసంపత్సమృద్ధము నొనరించుచు "దక్షారామవిలాసినీశతుల సౌందర్యంబు వర్ణింపఁగాఁ జక్షుశ్శ్రోత్రకులాధినాయకునకు శక్యంబె?" యని యబ్బుర

పోయినాఁడు. అప్సరంబు వేశ్యలను, ప్రపంచ మంతయు సృష్టిచేసిన బ్రహ్మ గాక 'జాణదేవర శ్రీపంచశరవిరించి' సృజియించె నఁట. కావుననే వారిసౌరును గడుసున్నితముగఁ జిత్రించి పాలకడలిలోనుండి లేవనెత్తినాఁడు—

సీ. ముడువంగ నేర్తురు మూలఁ గమ్మనితావి
        గలుగు క్రొవ్విరులు లోఁ గందకుండ
మురియంగ నేర్తురు మోహనాస్పదమైన
        మొగలివాకిటిచాయ నగరవీథి
వలపింప నేర్తురు వలరాజు గెలిచిన
        పెద్దకాలము వేల్పు భీమనాథుఁ
బలుకంగ నేర్తురు పాటలాధరముల
        మొల్లలేఁ నగవులు ముద్దుగురియఁ
జందురునితోడఁ గల్పవృక్షములతోడఁ
దారతో లక్ష్మితో నమృతంబుతోడఁ
గౌస్తుభముతోడ మున్నీటఁ గలిగినారు
విబుధగంధర్వజాతా లప్సరసతులు.

ఇట్లు నాఁటి వేశ్యల జడలతీరు, విటుల వలపించు సౌరు, మాటల తీరు వర్ణించి యానాఁటి వేశ్యాంగనల దేవాంగనాజాతివారినిగాఁ జిత్రించినాఁడు.

శ్రీనాథుఁడు మందమారుతప్రసారమును గావింపఁజేసిన, నాగాలి యెక్కడెక్కడికో పోయి వెలితిపడి బయటఁబడును. అది పంచారామములందు బయలుదేఱినా మఱి చెప్పఁబనిలేదు. దక్షారామమున బయలుదేఱిన మలయమారుతము తిలకపుష్పముల తేనెలు, పోఁకపూవులపరిమళములు పుక్కిలించి వలపెక్కినది. కమలసస్యములఁ గాచు గోపికల చన్నుఁగవలమీఁది పైఁటలు తొలఁగించి, సప్తగోదావరతరంగములమీఁద జలవిహారముచేసి, దేవగంధర్వవిలాసినుల విహారహర్మ్యములలోనికిఁ దూఱి, ఆడుపాములు సేవింపఁగఁ వెలితిపడుచు మలయజ లత

ల గుబురులలో మెలఁగునఁట. ఇట్లే మలయమారుతము నొకవిటునిగఁ దగూరుచేసి, యాతనిధూర్తచేష్టితములను వర్ణించి, బహుస్త్రీపరిషేవణమున శక్తి తఱిగి పొదలలోఁబడి తిరుగాడుట కడుహృద్యముగఁ జిత్రించినాఁడు కవి.

సీ. తిలకంబు బలుతేనియలఁ బోకమొకల
 పువ్వుఁబాళలతావిఁ బుక్కిలించి
కలమగోపికల చక్కనిచన్నుఁగవలపై
 వటపల్లవంబులు వాయఁదట్టి
సప్తగోదావరజలతరంగారోహ
 కేలీసుఖంబు లంగీకరించి
దేవగంధర్వలీలావతీహాటక
 ప్రాసాదవలభి గర్భములు దూరి
ప్రతిదినము దక్షవాటీపురంబునందు
మలయవేలావనీ మందమారుతంబు
గంధసారలతాకుడుంకముల మెలఁగు
చిలువలేమలు సేవింప వెలితిపడుచు.

భీమ. 1-౬౭.

ఇఁకఁ గుమారారామములో కుమారవనమారుతములు రేఁగినవి. వానిగమనభంగి వేఱు. అవికూడ విలాసవతీభవన మణిగవాక్షములలో దూరినవి. అచటి ప్రస్తావము కూడ నట్టిదే. ఆ వాయువులకును పరిమళము మాంద్యము శైత్యము జతగూడినవి. కాని యామారుతము లెన్నిటికో యుల్లాసమును గలిగించి యుపకరించినవి. క్రొమ్మేటి యందున్న కమలములకు పరిమళ భరమునుగూర్చినవి. నాలికేళవనములోని క్రొత్త పూలమొగ్గలను వికసింపఁజేసినవి. అప్సరస్త్రీల విహారభవనము లందలి ఇంద్రనీల మణి గవాక్షములలో దూరి వారికిఁ జల్లఁదనము కలిగింపఁజాలినవి. భీమేశ్వరుని విశాలవక్షమునఁ దొప్పుచున్న సర్పములకు భుక్తివెట్టినవి. రాజనారాయణస్వామి రమ్యభవనముమీఁదనుండిన

గరుత్మంతునకు నాట్యమును నేర్పినవి. ఇందలి కిన్నియుపకృతు లొన
ర్చిన యాకుమారారామవాయువులు వ్యాసునిమీఁద వీచి యాతనికిఁ
గల మూర్ఛాయాసము నణఁచివేసినవి.

సీ. క్రొమ్మరేటికల్యాణకమలమండంబుల
సౌరభ్యభారంబు సంతరించి
నారికేళాటవీ నవపుష్పకుహాళికా
వితతి కన్నెఱికంబు విడుకొలిపి
యప్సరఃకాంతావిహారహాటక హర్మ్య
శశికాంతమణి గవాక్షముల దూరి
భీమనాయక దేవు పేరురంబునఁ గ్రాలు
భుజగహారములకు భుక్తి వెట్టి
రాజనారాయణస్వామిరమ్యభవన
తార్క్ష్యకేతనపతికి నర్తనము గఱపి
పొలసె నధ్వపరిశ్రాంతి పోడ వడంగ
మౌనివరుపైఁ గుమారవనానిలములు.

భీమ. ౨. ౬౨.

ఇచ్చటఁగూడ కుమారారామపవనములుధూర్తవిటకృత్యములు
కొన్ని జరుపకపోలేదు. నారికేళాటవీనవపుష్పకుహాళికావితతికిఁ గన్నెఱి
కంబు వీడుకొలిపిన వఁట. ఈకన్నెఱికమును వీడుకొలుపుటలోనే కావ్య
కళ యుట్టిపడుచున్నది. వ్యంగ్యముగ నొకవిటుఁ డొకవేశ్యకుఁ గన్నెఱి
కము వీడుకొల్పినపరిపాటి నిది స్ఫురింపఁజేయుచు శృంగారభావమునఁ
గొక ముద్ర వేసినది. ఆ విటునే యప్సరఃకాంతావిహారహర్మ్యములలో
గవాక్షముల దూరునట్లు చేయుటయు శ్రీనాథునిరసప్రవణదృష్టికి నిదా
నము. ఇమ్మాటిపన్నియు వాయువులకు సహజముగ నుండెడియుపకృతి
సామగ్రీచిత్రణమునం దే పర్యవసన్నములు. సౌరభ్యశీతలభారము
వహించి, భుజగహారములకు భుక్తివెట్టుటచే వెలితిపడి, మందగించిన వన
వాయువులు గావుననే, కాశీవియోగఖిన్నమతియై యధ్వపరిశ్రాంతిచేఁ

దపించుచున్న వ్యాసునిమార్గాయాసమునకుఁ బొడవు వణఁపఁగల్గినవి. ఇచట వ్యాసుని మార్గాయాసము తీర్చుటకు "యప్సరఃకాతావిహార హాటకహర్మ్యశ్రేణికాంతమణిగవాక్షముల దూరి"రా నక్కఱలేదు. కాని శ్రీనాథుని గంటమున గాలులు రేఁగెనా మూలమూలలకుఁ బోయి కాని బయటికి రానేరవు. రహస్యస్థలములకుఁబోయి యొకక్రొత్తగుణమును దేకుండ నుండవు. కాని యాగుణమును గ్రహించుటకు పాఠకులకే వదలివేయుటలో నాతని కొక యుల్లాసము.

ఆంధ్రకవితకు ప్రబంధముద్ర నొసఁగిననాఁటి నుండియుఁ గవులు ప్రసంగము నెట్టులో కలిగించుకొని కొన్ని వర్ణనములు తప్పక చేయుచు వచ్చిరి. సూర్యోదయసూర్యాస్తమయములు చంద్రోదయచంద్రాస్తమయములు నీవర్గమునకుఁ జెందినవియే. కాళిదాసాదికవులుకూడ నేమ శ్రవ్యదృశ్యకావ్యములలో వీని కొకప్రత్యేకస్థానము నొసఁగి,కల్పనలతోఁ బెంపొదించి చిత్రించియున్నారు. సంస్కృతపరిపాటిని దెలుఁగులోనికి సంపూర్ణముగ నవతరింపఁజేయఁదలఁచిన శ్రీనాథుఁ డావర్ణనముల నెట్లు విడనాఁడును. వ్యాసుఁడు కాశిని వదలి దక్షిణకాశికిఁ బయనము సాగించునపుడు వీనిని నాలిగింటి నొకచో గుదిగుచ్చి పెట్టినాఁడు. ఇది మూలములో లేకున్నను కావ్యత్వముద్ర నిచ్చుటకుఁ బనిపట్టి కూర్చినదియే. కాని దీనఁ గవితాసౌష్ఠవ మెంతయు జతగూడినది.

సూర్యాస్తమయము కాఁజొచ్చినది. వెంటనే అన్నపూర్ణాదేవి సిద్ధవాహినినీటిలో జలకమాడి కై సేయఁదొడఁగినది. విశ్వనాథుని యంతర్భవనములో తాండవారంభమునకు మద్దెలలు మ్రోసినవి. కాలభైరవుఁడు మధుపానగోష్ఠికిఁ బ్రారంభ మొనరించినాఁడు. కుమారస్వామి వాహన మగునెమిలి కంఠము సాచి కొక్కొరోకో యని క్రేంకార మొనరించినది. తుమ్మెదలు ముకిళింపనై యున్న పద్మములను వీడి డుంఠివిఘ్నేశుని చెక్కులమీఁది కుతూహలంతతోఁజేరినవి. రాత్రివేళ రానై యుండినంతనే రానవచ్చినవారి నందఱను రసికులను మధుపానమత్తులను జేయునుత్కంఠ కలవాఁడుగావుననే శ్రీనాథుఁ డిట్టిచిత్తరువును దీసినాఁడు. చరమాచలశిఖరమున దినకరుఁ డొక్కింత తడవు మసలినంతనే

శ్రీవిశాలాక్షిని చిఱుబంతిపసుపాడి కైసేయ సిద్ధముచేయించుటయందే శ్రీనాథుని భావుకత యిమిడియున్నది. ఈసీసపాదము ధ్వనిప్రధానమైన వాక్యము. దానిలో ప్రియసమాగమోత్కంఠను ధ్వనింపఁజేసినాఁడు కవి. కొమరుసామిరథము కంఠముసాచి క్రేంకారము చేసెననుట యెంతయు రచనలోని సౌకుమార్యమును జిలికించుచున్నది.

సీ. సిద్ధవాహిని నీటఁ జిఱుబంతి పసుపాడి
శ్రీవిశాలాక్షి గైసేయఁదొడఁగ
మొరసె నంతర్గేహమున విశ్వనాయక
తాండవారంభ మర్దలరవంబు
మందార తరుపుష్ప మధుపానగోష్ఠికిఁ
బ్రారంభ మొనరించె భైరవుండు
కొక్కొరోకో యని కొమరుసామిరథంబు
కంఠంబు సాఁచి క్రేంకార మిచ్చె
మొగుడఁ బాఱిన యరవిందములను బాసి
గములు గములుగ మత్తభృంగములు గూడి
డుంఠివిఘ్నేశు చెక్కు లుత్కంఠఁ జేరె
నభినవంబైన యపరసంధ్యాగమమున.

భీమ. ౨. ౨౮.

ఇటులనే సూర్యోదయారంభమును గూడ తెలుఁగునుడికారపు సొంపుతో తీయఁగఁ గొనసాగించినాఁడు.

చ. వెలవెలఁబాఱెఁ జంద్రుఁడును విన్ననఁ దారకచక్రవాళముల్
పలపలనయ్యె దీర్ఘికలఁ బద్మవనంబుల షట్పదాంగనా
కలకలముల్ చెలంగె వెడకన్ను మొగిడ్చె లలిం గుముద్వతుల్
తెలతెలవాఱె జంభరిపుదిక్కునఁ దోఁచె ననూరురాగముల్.

భీమ ౨. ౪౮.

ఒక దృశ్యమును పాఠకులకుఁ గన్నులయెదుట సాక్షాత్కరించునట్లు చిత్రించుట కవితాశిల్పమున కొక పరాకాష్ఠ. శ్రీనాథుఁ డొక్కొకచో నట్టి శిల్పము నద్భుతముగఁ జిత్రింపఁగల దిట్ట. కాశినుండి వచ్చిన వ్యాసుని, తుల్యభాగానదీతీరమున నగస్త్యమహాని యెదుర్కొను నప్పటి దృశ్యము మిక్కిలి రమ్యముగ వెలసినది. ఆ దృశ్యములో నొక పరమమాహేశ్వరాచార పరాయణుని జిత్రించుచు వ్యాసభట్టారకుని మూర్తిని మనయెదుటఁ బెట్టినాఁడు. ఆతఁడు మూఁడురేకలు తీరునట్లు నుదుట భస్మము దాల్చినాఁడు. మెడలో రుద్రాక్షమాలికలు దాల్చినాఁడు. విశాలదేహమున యజ్ఞోపవీత కృష్ణాజినము లమరించినాఁడు. శిరమున చిగురుటాకులఁబోలిన జడలుదాల్చినాఁడు. వ్రేళ్ళయందొక దర్భపవిత్రము, మూపునందు నైష్ఠికబ్రహ్మచర్య సూచకమగు పాలాశదండమును. శరీరము వర్షాకాలమేఘమును బోలిన నీలిమతోఁ గూడి సాలవృక్షమువలె నెత్తుగ నున్నది. అతని యాకృతియే యాతఁడు పరమభాగవతుఁ డనియు, మాహేశ్వరాచారపరాయణుఁ డనియు, మౌనులలో నగ్రగణ్యుఁ డనియుఁ దెలుపుచున్నది. అట్టిపులినసంభవమునిని కలశసంభవముని పొడగాంచె నఁట. మాహేశ్వరాచారవీథిలో మెలఁగఁదలఁచినవాని కీవేషము, ఇట్టిస్వరూపము జతగూడవలె ననుటను నీవర్ణనము తెలుపుచున్నది.

సీ. భస్మత్రిపుండ్రాంక ఫాలప్రదేశుని
రుద్రాక్షమాలికారూఢవక్షు
నుపవీతకృష్ణాజినోత్తరాంగునిఁ బల్ల
వారుణాంచితజటాపటలధారుఁ
దామ్రపాత్రాంగుళీదర్భమూలపవిత్రుఁ
దరుణకింశుకలతాదండధారుఁ
బ్రావృషేణ్యవినీలపాథోధరశ్యాము
సాలవృక్షప్రాంశుఁ జారుదేహుఁ

పరమభాగవతోత్తమపవిత్రమగణ్యు
విమలమాహేశ్వరాచారవీథిపథికు
నఖిలనీవారముష్టింపచాగ్రివరునిఁ
బులినసంభవుఁ బొడగాంచెఁ గలశజుండు.

భీమ. ౨. ౮౩.

ఈమహాను లిరువురును గలిసి, యొకరి నొకరు కౌఁగిలించుకొని, కుశలప్రశ్నములు చేసికొనునప్పటి వైఖరియే, వ్యాసుఁడు కాశిఁ బాసిన కారణముఁ జెప్పుట కాముఖ మైనది. వ్యాసుని ముఖమునందలి వికారము గుర్తించి కుంభసంభవుఁ డాతురతమీఱ నడిగినప్రశ్నలు కాశిలో నివసించుటకు సాధారణముగఁ గలిగెడివిఘ్నకారణముల నుగ్గడించునవి. ఆయడుగుటలో నగస్త్యునకు వ్యాసునెడఁ గలుగు నవ్యాజప్రేమ వ్యక్తమగుచున్నది. దానిని వ్యక్తముచేయుటలో శ్రీనాథునిపలుకులలోని తీయఁదనము తొలఁకిపడినది.

సీ. లోలార్కునకు నీకు లోలోన నేమేనిఁ
బోటి పుట్టను గదా! మాటమాట
వెనకయ్య శ్రీడుంఠివిఘ్నేశ్వరస్వామి
ధిక్కరింపఁడు గదా! తెగువ నిన్ను
నాఁకొన్న నిన్ను మధ్యాహ్నకాలంబున
నరయకుండదు గదా! యన్నపూర్ణ
నెపమేమియును లేక నీయెడాటమ్మునఁ
బాటిఁ దప్పఁడు గదా! భైరవుండు
నెట్టు పాసితి మిన్నేటి యిసుకతిప్ప
యెట్టుపాసితి వాస్థలం బేనుగోను
లెట్టు పాసితి నవిముక్తహట్టభూమి
యెట్టుపాసితి విశ్వేశు నిందుధరుని.

వ్యాసునకుఁ గాశిపైఁ గోప ముదయించుటకుఁ గారణము వర్ణించునప్పటిగద్యము రసానుగుణ మగుశైలిలో నడచినది. శైలిలోని వేగమే కోపమునకుఁ గూడ నొకవేగమును గూర్చునదిగా సిద్ధమైనది.

వ్యాసుఁ డగస్త్యునితోఁ గాశిలోఁ దాను బడినయిడుములు తెలుపు
చున్నాఁడు. "మధ్యాహ్నకాలం బగుట నిరూపించి, భిక్షాపాత్రింబులఁ
గేలఁబూని, యతికఠోరజఠరక్షుధాగ్ని తాపంబునకుఁ దోడగుతపనమయ
ప్రచండకిరణకాండప్రకాండంబులు నెత్తి మండింప, లేదు నడుపుండు
పొండు కూడ దనునిషేధవాక్యంబులు చెవులు నిండికొన విప్రవాటం
బులఁ బ్రతిగేహంబును బరిభ్రమించి, విసికి విసిమాలి వేసరి యలసి
యూరటఁబొంది సొలసి జూఁకించి తూలి దూపటిలి యుల్లంబునఁ
గ్రోధం బగ్గలించిన వ్యాసుండు క్రోధాంధకారముచేఁ గన్నులు చీక
టులు గ్రమ్మఁగా, తన్నుఁ జూచెడి శిష్యులుభయభీతులగునట్లు లతివేగ
ముతోఁ గేలఁదాల్చిన భిక్షాపాత్రమును నూఱువక్కలగునట్లు ఱాతి
మీఁద నడివీధిలో చితుకఁగొట్టెనఁట. వ్యాసునిక్రోధోద్రేకము తదను
గుణమైనబంధమున నడచినది.

శా. కుక్షిప్రోద్భవనిష్ఠురక్షుధితదుష్క్రోధాంధకారంబునన్
జక్షుల్ రెండును జిమ్మచీకటులుగా సంరంభశుంభద్గతిం
బేర్చిచ్ఛాత్రులు భీతిఁబొందఁ గడు నుద్రేకించి హట్టంబునన్
భిక్షాపాత్రము ఱాతిమీఁద శతధా భిన్నంబుగా వైచెన్.

రౌద్రరసస్ఫూర్తికి సరిపడినవృత్తము, ఆరభటీవృత్తి, ఓజో
గుణము, తదనుగుణమైన ద్వితీయచతుర్థవర్ణసంయోజనముతోఁ గూడిన
సమాసములు, క్షకారప్రాసము నీపద్యమునం దమరినవి. పద్యము
పూర్తియగుసరికి వ్యాసుఁడు భిక్షాపాత్రము నిశ్చయముగఁ బగులఁ
గొట్టినాఁ డనిపించుచున్నది.

ఆసమయంబున ప్రత్యక్షమైన విశాలాక్షిని శ్రీనాథుఁడు వచన
శైలిలో నతివిచిత్రముగఁ జిత్రించినాఁడు. అన్నపూర్ణాదేవి శ్రీనాథుని
హృదయములో వేదాంతవచోమహోపనిషదర్థమయి వృద్ధసీమంతిని

పంచాశద్వర్ష వయస్కయును. ఆమె వేణికాభారము పలితసారమై రొమ్ముజఱిగినదఁట. ముదుసలిచక్రవాకంబులతో నెకసక్కెంబాడు వీఁగు చన్నులఁ ద్రేఁగుఁదనంబున నామె తనూవల్లి జలదరించిన దని శ్రీనాథుఁ డనినంతనే వినువారిహృదయము జలదరించును. ఆమె బోరుతలుపు వాయఁదట్టి, తేరుగడపపయోలం జరణపల్లవంబు సాఁచి చూచిన చూపులో నొకనాట్యభంగిమను జిత్రించిపెట్టినాఁడు. అప్పటియామె వెణఁదకన్నులు అనంగధ్వజపటకశోరపాఠీనచ్ఛాయాదాయాదంబులై తలచుట్టును బలిసి పొలిచినవఁట. ఈయుపమానము, కన్నులవిస్తృతియు నిరుపమానములు. అప్పటియాపె మెలుఁగు కలమధురవీణాక్వాణపాణింధమమై వెలసినదఁట. ఇచ్చటి గద్యమున శ్రీనాథుని మధుర భావన భావుకులైనవారికి అనిర్వచనీయ మనిపించును. ఆమెను బరికించునప్పటికి వ్యాసునకే గాక పాఠకులకు సైతము భయసంభ్రమములు పొడమును. ఈభావములే కాశీఖండమునఁబద్యరూపమున వెలసినవి. ఉదాహృతిగా నిచటివచనము నచటిపద్యములుకూడఁబరికింతము—

వ. ఆసమయంబునఁ గాశికానగరసోమవీథికాభవనవాటికామధ్యంబున నొక్కయింటిమచ్చుకంటి, పంచాశద్వర్ష దేశీయ పలితసారంబైన వేణికాభారంబు క్రై నడ, ముదుసలిచక్రవాకంబులతో నెకసక్కెంబాడు వీఁగుచన్నుల ద్రేఁగుఁదనంబునఁ దనూవల్లి జలదరింపఁ, గంకణఝణఝణత్కారంబు దోరంబుగాఁ గ్రక్కున గోపురద్వారంబుబోరు తలుపు వాయందట్టి, యంగియలగవలిత్రోడం గూడి మట్టియలమ్రోఁత త్రిభువనంబుల నురుజగోనం, దేరుగడపపయోలం జరణపల్లవంబు సాఁచి, యనంగధ్వజపటకశోరపాఠీనచ్ఛాయాదాయాదంబులైన వెణఁదకన్నులు తలచుట్టునుం బలిసి పొలయఁ, గలమధురవీణాక్వాణపాణింధమంబైన మెలుంగు నెత్తి యోబ్రాహ్మణోత్తమా! శాపము సంహరింపుము.”

భీమ. ౩. ౧౧౦

ఉ. వేసలి పాటపాట నరవెండ్రుకతోఁ దిలతిందులాన్వయ
శ్రీ నటియింపఁ గై వదలి వ్రేకనిచన్నులు పాలవంకలై
కా నసితార్చ్వ వాలు తెలిగన్నులు కల్కితనంబు వీడ్కొనన్
మానినిహస్తమూఁది యొకమంజులభాషిణి వచ్చెవీథికిన్.

ఉ. వేదపురాణశాస్త్రపదవీనదవీయసియైన పెద్దము
త్తైదువ కాశికానగరహాటకపీఠశిఖాధిరూఢ యు
య్యాదిమశక్తి సంయమివరా! యిటు రమ్మని పిల్చె హస్తసం
జ్ఞాదరలీల రత్నకటకాభరణంబులు ఘల్లుఘల్లనన్.

ఈప్రకరణమున విశాలాక్షీ దేవి వృద్ధసీమంతినియైనను విశ్వనాథుని శుద్ధాంతము గావుననే శ్రీనాథుఁ డామె రామణీయకమును మఱింత యందముగాఁ జిత్రించినాఁడు. ఇంతకు శ్రీనాథునకు స్త్రీమూర్తియే గాన వచ్చిన నామె వేణీభరమును, యురోజములతీరును, కంకణక్వాణమును, అందియలరవళిని మట్టెలమ్రోఁతను వినిపింపకమానఁడు. కాని యవి యన్నియు వయసునుబట్టి యౌచితిని వహించియుండును.

అన్నపూర్ణాదేవి వ్యాసునితొందఱపాటు నణఁచి, “కాశీ పరమేశ్వరునకు కూరిమిభోగపురంధ్రి; దానిపై నీకుఁ గోపింపఁ దగదు. ఇప్పటికే నీపై నిందుమౌళి కెంతకోపము వచ్చియుండునో! నీవు బ్రాహ్మణుఁడవుగావున నీవు చేసిన నేరము వెదుకఁగూడదు.. మఱి మాటాడక నీవు భిక్షగొనుటకు ర”మ్మని వ్యాసుని నిరుత్తరునిగఁ జేసినది. ఆ దేవిదాక్షిణ్యమునకు వ్యాసునిహృదయము కరగిపోయినది. విశాలాక్షికి మఱింత జాలికలుగునటులు ప్రసంగించినాఁడు. ఇచటి వ్యాసుని ప్రసంగమును గవి యెంతయు సరసముగ నడిపించినాఁడు. పద్యమంతయు వాత్సల్య ముబికిపడునట్లు సాగినది.

శా. తల్లీ! యిన్నిదినాల కేనియు సుధాధారారసస్యందినై
యుల్లంబున్ సుఖియింపఁజేయు పలు కెట్లో వింటి మిల్వేటిలోఁ
బెల్లాఁగొన్నకతాన నే నొకఁడనే భిక్షానకు న్వత్తునో
యెల్లన్ శిష్యులఁ గొంచువత్తునో నిజం బేర్పాటుగాఁ జెప్పుమా!

ఈపలుకులతో నాజగన్మాతహృదయము ద్రవించినది. శిష్యులు నీవుఁ గూడుకొని మాధ్యాహ్నికక్రియలు గంగానదిలోఁ దీర్చి వెంటనే రండు. ఇంతలో నే నింటిలో వంటకము చేయించి మీ కందఱకుఁ దృప్తిగ భోజనముఁ బెట్టెద ననినది.

ఈభోజనపరికరణ మంతయు శ్రీనాథుఁడు చాల వింతగను సంప్రదాయానుగతముగను నడిపించినాఁడు. కాశిలో నన్నపూర్ణాదేవి పెట్టించిన భోజనము లన్నియు, ఆంధ్రదేశములోని భోజనములై వెలసినవి. రాణివాసపుమర్యాద లన్నియు నేర్పడినవి. శంబళీజనంబునేత వ్యాసుని రాక యెఱిఁగించిన వెనుక, విశాలాక్షి బంగారుగొడుగుపావలు తొడుగుకొని, రెండవయసుతాంబూలకరండవాహిని కైదండ పట్టుకొని యేతెంచి రండు విచ్చేయుం డని సగౌరవముగా లోనికిఁ దోడ్కొనిపోయి, షడ్విధోపచారసమేతమైన చతుశ్శాలాభోజనమందిరమున వృద్ధానుపూర్వంబుగ వ్యాసుని శిష్యులనుగూడ నుచితాసనంబులఁ గూరుచుండ నియమించినది. దీనిలో ఋషిమీఁది గౌరవము అన్నపూర్ణకుఁ గలరాచరికము తెల్లమగుచున్నది.

ఆ దేవియాజ్ఞచే దివ్యవనితలు వచ్చి అరటాకులు పెట్టిరి. ఆయరటాకులలో తెలుఁగుతన ముట్టిపడినది.

క. మొగి నీరిసి కఱకు గూడక
పగులక వెడలుపును నిడుపుఁ బసిమియుఁ గలవే
చిగురరటాకులు పెట్టిరి
దిగదిగ నద్దేవియాజ్ఞ దివ్యపురంధ్రుల్. ౧. ౧౨౬.

అగ్రిము లున్న అరటాకులు. చివరివఱకు విడిచి, చెఱుసు లేకపగిలిపోక పాడవు వెడలుపు పచ్చదనము గల లేతయరటాకులు దివ్యపురంధ్రులచే వేయించినాఁడు కవి. పదార్థములకంటెను ఆకు లెంతయు నాకర్షకములుగా నుండినవి. ఇట్టి యరటాకులలో భుజించుట తృప్తికరమనెడి కవియూహను మన కీపద్యము చెప్పకచెప్పుచున్నది. కావుననే శిష్యులకు వ్యాసునికిఁగూడ నాయరటాకులు చూచినంతనే గుండె ఝల్లనినది

పిమ్మటఁ బంక్తిపంక్తికి వచ్చి విశాలాక్షి గంధపుష్పధూపదీపముల నర్పించి పూజ లొనర్చినది. అందఱుఁ గూడి శాంతిసూక్తములు పఠించి యీశ్వరున కభిషేకములు చేయు మనినది. ఈయమృతాన్నములు ఈపదార్థములు మెల్లఁగ భుజింపుఁడు. మీభక్తిచే విశ్వనాయకుఁడు తృప్తి వహించుఁగాక యని, వైదికాచారప్రపత్తు లన్నియు వెలయింపఁజేసినాఁడు కవి. క్రమముగా నందఱి నిట్లు ప్రార్థించుచు నామె యాపోశనములు పోయించినది. అరటాకులు వేసి, పదార్థములు లేకుండ నీయమృతాన్నములు మందగతిని భుజింపుఁ డనిన నెట్టివారికయినను వింత గొలుపకుండునా? అట్టియబ్బురపాటునే కవి సహజముగఁ జిత్రించినాఁడు

ఉ. వండినచొప్పెనుం బోగపువాసనయుం బోగపాఱుచందమున్
భాండసమృద్ధిసంపదయుఁ బానవిభూతియు సర్వమంగళం
బండజయాన రిత్త ప్రియ మాడెడు నేఁడును భోజనంబు లే
కుండుట గానవచ్చె పసిత్రోత్పలగంధియు నేమి మాయయో!

చ. చల్లని సౌమ్యదృష్టియుఁ బ్రసాదము మాధురియు న్వివేకము
న్నెల్లదనంబు వాగ్ధ్యమును నిర్మలసత్త్వముఁ జూడవచ్చినన్
గల్ల దొకింతయేనిఁ బొడగానఁగరా; దరటాకు చూచినన్
ఝల్లనె గుండె యోగిరము శాకములుం బొడగాన రామికిన్.

—౭. ౧౩౩, ౧౩౪.

పాత్రశుద్ధి కాజ్యము చిలికి పదార్థములు వడ్డింప కుండుట యేమి చోద్యమా? యనుకొనిరి, కానియిన్నాళ్లవలెఁ గాక యీనాఁడు మన

లవందఱను బూజించి, మనచే దీవనలు గైకొని, యపోశనంబులు వడ్డించిరి. ఇది యంతయు వ్యర్థము కావచ్చునా యని తృప్తిపడిరి. ఆఁకలిచే నటమటించువారి కాపాటియూరట గలుగుటయు సహజము గనే యున్నది. ఎల్లవారికి నాపోశనములు పోసిరా? భుజింపుఁడు. లెండు. మీ కిది యమృత మగుఁ గాక. ప్రొద్దు పోయెను సుండీ. అని దోసిలి యెత్తి నమస్కరించుటయు, భోజనావసరములలో పూజ్యులకుఁ జేయు గౌరవపరిపాటి. ఈనాటికి నాంధ్రదేశమునఁ గానవచ్చునదియే.

"ఆముత్తైదువయాజ్ఞచే బ్రాహ్మణు లందఱు ఆపోశనములెత్తినంతనే అరటియాకునడిమికిఁ, బిండివంటలు దివ్యాన్నములు, పడ్రసములతో నిండిన పదార్థములు నొక్కపెట్టున నవతరించినవి" అని తెలిపిన శ్రీనాథుఁడే, వచ్చినపదార్థము లన్నిటి నొక్కొకటొక్కటిగ మరల వివరించి తెలిపినాఁడు. ఈవివరించుట శ్రీనాథునకుఁ గలభోజనప్రియత్వము నకు, ఆతనినాఁ డాంధ్రదేశములో నుత్తమభోజనావసరములం దుపయోగించుపదార్థములును మనకుఁ దెలియుచున్నవి. లేకున్న పై వాక్యమునే పత్త్రపాత్రీమధ్యంబున నవతరించిన పదార్థములజాతి యంతయుఁ దెలియుచునే యున్నది. ఈవివృతి యక్కఱయే లేదు.

ఉ. పప్పును బిండివంటలును బాయసముల్ ఘృతముల్ గుడంబులుం
గుప్పలుగాఁగఁ జుట్టునను గూర్పఁగఁ గూరిన యేకుఁబ్రాలతే
ల్లప్పరభోగివంటకము గమ్మని తాలెపుశాకపిండితో
నొప్పలుగా భుజించిరి బుధోత్తము లాఁకటిచిచ్చుపెచ్చునన్.

ఈ తెలుఁగునాఁటి పిండివంటలను తెలుఁగుమడికారముతోఁ దెలిపినాఁడు.

శా. ద్రాక్షాపాకకఖండశర్కరలతో రంభాఫలశ్రేణితో
గోక్షీరంబులతోడ మండెగలతోఁ గ్రొన్నేతితోఁ బప్పుతో
నక్షయ్యంబగు నేరుఁబ్రాలకలమాహారంబు నిశ్శంకతం
గుక్షుల్ నిండఁగ నారగించితిమి యక్షుద్రక్షుధాశాంతికిన్
భీమ. ౨. ౧౩౯, ౧౪౧.

ఇది సంస్కృతశైలిలో నడచిన పదార్థవర్ణనపరిపాటి. ఇంతటితో సరి పెట్టక "ఇవ్విధంబున నాజ్యధారాప్రవాహంబును శర్కరాక్షోదసిక తాంచితంబును, బాయసాపూపసంపన్నంబును, కలమాన్నపూర్ణంబును, ద్రాక్షాగోస్తనీరక్షాదప్రపుండ్రేక్షుఖండ మండితంబును, రంభానారికేళఫల శాకపాకసాకల్యాకల్యంబును, షాడబరసావళీపానకప్రచురంబును, శరచ్చంద్రచంద్రికాధవళసమృద్ధంబు నైన భోజనోత్సవంబు...అస్మన్మ నోరథవిహారఘంటాపథంబునై ప్రవర్తిల్లె" నని తనిపితీఱ మాత్రియొక మాఱు విపులీకరించినాఁడు. ఈవర్ణనములో తుదిని వ్యాసునినోట నని పించినాఁడేగాని నిజమునకు "అస్మన్మనోరథవిహారఘంటాపథము" అని తనకుఁ దృప్తికరమైనభోజనమునే యుగ్గడించినాఁ డని చెప్పవచ్చును. శ్రీనాథుఁడు భోజనము నెవరిచే నెవరికిఁ బెట్టించినను ఖండశర్కర పాయ సము పెసరపప్పు కమ్మఁగాఁగాచిన ఆలనేయి పానకములు దధిఖండములు లేకుండఁ బోనీయఁడు. కృత్యాదిని లింగమంత్రిని నవీనరుక్మాంగదునిఁ జేసి యాతనిచే ద్వాదశీపుణ్యవేళలందుఁగూడ నిట్టిభోజనమునే పెట్టించినాఁడు.

సీ. ఖండశర్కర జున్ను కండచక్కెరలు దో
సెలు వడ లేవె పాసెములతోడఁ
కమ్మఁగాఁ గాచిన కఱియాలనేతితోఁ
గమనీయపంచభక్ష్యములతోడ
సంబారములతోడి శాకపాకములతోఁ
బక్వమైన పెసరపప్పుతోడఁ
దేనియధారతోఁ బానకంబులతోడ
శిఖరషాడబరసశ్రేణితోడ
నచ్ఛలవణాదికముతోడ నమృతఖండ
పాండరంబైన దధితోడ బ్రాహ్మణులకు
భోజనము పెట్టు ద్వాదశీపుణ్యవేళ
లింగమంత్రి నవీనరుక్మాంగదుండు. భీమ ౧. ౭౦.

ఇంతవఱకుఁబోనేల? ఓరుగల్లులో పూటకూళ్ల యింటిలోఁగూడ నొక రూక కిట్టిభోజనమునే పెట్టించినాఁడు క్రీడాభిరామములో.

ఉ. కప్పురభోగి వంటకము కమ్మనిగోధుమపిండి వంటయుఙ్
గుప్పెడు పంచదారయును క్రొత్తగఁ గాచిన యాలనే పెస
ర్పప్పును గొమ్మునల్లనఁటిపండులు నాలుగు నైదు నంజుడుల్
లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుగు లక్ష్మణవఝ్ఝలయింట రూకకున్.

ఇట్టి యుదాహరణము లన్నియు శ్రీనాథునిభోజనప్రియత్వమునకే తార్కాణములు. ఈప్రకరణమునం దది కొంత యతిమాత్రముగా నడచినది. అప్పుడు వ్యాసునకు శిష్యులకు నేర్పడినయాఁకలియు నట్టిదే.

తరువాత విశాలాక్షీవిశ్వేశ్వరులు వ్యాసనిబృందము నెదుట సాక్షాత్కరించినప్పటి మూర్తివైభవము చిత్తాకర్షకము. ఇరువురకు సమానమైనభూషణాదికము గుణసంపదయుఁ గల్పించి కడు నొయ్యారముగ రంగస్థలమువిూఁదికిఁ బ్రవేశపెట్టినాఁడు. ఆమూర్తివిభవము పరికింతము.

సీ. చంద్రబింబానన చంద్రరేఖామౌళి
నీలకుంతలభార నీలగళుఁడు
ధవళాయతేక్షణ ధవళాఖిలాంగుండు
మదనసంజీవని మదనహరుఁడు
నాగేంద్రనిభయాన నాగకుండలధారి
భువనమోహనగాత్రి భువనకర్త
గిరిరాజకన్యక గిరిరాజనిలయుండు
సర్వాంగసుందరి సర్వగురుఁడు
గౌరి శ్రీవిశ్వనాథుండు కనకరత్న
పాదుకలు మెట్టి చట్టలు పట్టుకొనుచు
నేఁగుదెంచిరి యొయ్యార మొసక మొసఁగ
విహరణక్రీడ మాయున్న వేది కపుడు.

భోజనములు పెట్టునపుడు పంక్తులనడుమఁ జరించునప్పటియన్నపూర్ణసౌభాగ్యము ప్రత్యేకముగ నొకదృశ్యమునఁ జిత్రించిప్రదర్శించును. ఆదృశ్యము వ్యాసునకేగాక మనకును భక్తిభావమును గలిగించును. ఆచిత్రణములోని యొయ్యార మతిసరసము, మిక్కిలి సున్నితము. అన్నపూర్ణాదేవిపాదనూపురఝుళంఝుళనాదములు పద్యములో ప్రతిధ్వనించినవి.

వానికి గిరిక యను పుత్రిక యుద్భవింపనిచో జడము లనియే యను
కొందురు. జడము లనుకొనిన జడములుగాను చేతనము లనుకొనినఁ జేత
నములుగాను గన్పించునట్లు కల్పించియుండెను. వానిని గూర్చి చెప్పు
నపుడు మనలను జడులనుగాను, మధ్యమధ్య చేతనులను గాను మార్చి
వేయును. చివరవఱకు జడప్రకృతిని జేతనచేష్టలను దీసికొనివచ్చును.

కోలాహలుఁడు నదియు దారిని దారసిల్లెదరు. నది యొరచేసి
కొని యపసరిల్లును. కోలాహలుఁడు తదచ్ఛస్వభావము, సరసత్వము,
గభీరతకు నగ్గమయి మరల నదిని జేరును. ఆమెకు మనవిచేయును దన
యంతరంగమునఁ గల భావమును.

ఉ॥ నావలనం బ్రియం బెఱిఁగి నన్నొకమాఱును బల్కరింపవే
నీవెస నోరఁజేసికొని యేఁగుదుఁ గాని నరిల్లలామ! ని
న్నేవగఁ జేరవత్తు మది కింపగునీదు నవోదితామృతం,
బేవగఁ గ్రోలఁగాంతు నని యే నెపుడుం దలపోయుచుండెదన్.

ఉ॥ చెప్పెడి దేమి నాకుఁ గల జీవనమంతయు నీక కూర్చి యె
ల్లప్పుడు నిన్నుఁ బాయక ప్రియాచరణం బొనరింప నేర్తు నీ
వొప్పున కీవు నియ్యకొని చొక్కపుజక్కవగుబ్బలాడి మే
ల్దప్పక యంతరంగమునఁ దారిచి నన్ను నదీను జేయవే.

నవోదితామృతము వలయు నఁట. తనకుఁగల జీవితమంతయు నామె
కిచ్చివేయునఁట. ప్రియాచరణముచేయునఁట. అంతరంగమునఁ దార్చి
తన్ను నదీనునిగాఁ జేయవలె నని కోరును జడముగ.

నదియు నేను నీకుఁ దగ నని బోధించును దనజాడ్యముతో.

సీ॥ నిలువెల్ల నీచాతినీచోపసరణంబు
ప్రకృతి యెల్లను జాడ్యపరిణతంబు
పెంపెల్ల నియతగాంభీర్యమాన విహీన
మంతరం బెల్లఁ బంకావిలంబు

జీవనంబెల్ల నంచితబుద్బుదప్రాయ
ముదయమెల్లను దుర్దినోన్ముఖంబు
గతులెల్లఁ గుటిలవక్రాకారకారణము లు
త్సేకంబులెల్ల భంగాకులములు
గీ॥ నిలుకడ పాలుశిక్కితావులు పొలసువల్చు
నిట్టిమాబోంట్లతోఁ జెల్మి యెట్లు పొసఁగు
నచలితోత్తుంగధైర్యున కలఘుమతికి
ననఘమతికి నభంగశీలునకు నీకు.

ఉ. నావిని గట్టు తేఁడు వదనంబున విన్నఁదనంబు దోఁప నో
శైవలినీ శిఖామణి నిజంబు భవత్కమనీయ కాంతిధా
రావళిలో మునింగితి దయామతిఁ బ్రోవక నుబ్లఁ బెట్టెదో
నీవిఁకఁ గ్రుచ్చియెత్తి ఘననిర్వృతిఁ దెప్పలఁ దేల్చెదో యనన్.

చ॥ నెలవెలఁ బాఱి శుక్తిమతి వెండియుఁ గొండలతేఁ బల్కు న
గ్గలమగు పంచసాయక వికారమునన్ నిజగౌరవోన్నతుల్
దలఁపవు గాని మాదృశజడస్థితిఁ దెప్పలఁ దేలుచున్నమీ
కులగిరికోటిలోఁ గడు లఘుత్వము గాదె! తలంచి చూడుమా?

అనుసరికిఁ దప్పించుకొనుట కియ్యది యత్నించుచున్నదని యేది యేదియో తెలిసి "నతి కమలాలిపట్టు, ప్రబలతలదీర్ఘభుజశాఖఁ బట్టు టయును.

ఉ॥ వేణి చలింపఁ గంపితనవీనగమృణాల భుజాగ్ర కంకణ
శ్రేణి నటింప లోలశఫరీనిబిరీసకటాక్షకాంతి వి
న్నాణము చూప హంసకగణక్వణనంబును మీఱ సైకత
శ్రోణి వివర్జితాబ్జముఖియై కడు సంభ్రమించినన్.

మ॥ నిలు వెల్లన్ నిరపాయశంబరమహోన్మేషంబుచేఁ బొంగు బ్రాఁ
గలఁ గూలంకషగాఢగర్వనిధులం గాతొచు కూల్యంబు బేఁ
దలమే నిల్వఁగ నంచుఁ బ్రాతికూల్యపరుషోద్యత్ప్రీడిఁ గాకంచు న
య్యలఘుం డాస్యము జేవురింప నిజకోపాటోప సంరంభియై

ఘట్టమంతయును సొంపుగ నడచినది. తరువాత "వేణి చలింప"అను పద్య మున కాసామగ్రి ఉత్తమకళాకారుఁ డగుటచేఁ దనంతట తానే అహమహమికగా వచ్చి యిమిడినది. శబ్దచిత్రములతోను, శ్లేషతోను,స్వభావోక్తితోను, ధ్వనితోను నడిచినవి పద్యములు.ఇంకను గొన్ని అలంకారములతో నందగించినవి పద్యములు. "వేణి చలింప"అనుపద్యము ఒక వ్యక్తిని భయభ్రాంతురాలిని, మానసికరంగములోనికి రప్పించి నటింపఁ జేసెను. ఆపద్యమునుండి యొక ధూర్తునిచే నిలువరింపఁబడి, దీనాతిదీనముగాఁ జూచుచున్న వ్యక్తి తొంగిచూచుచున్నట్లు చేసె నీకవి. ఈపద్యముతో నీఘట్టమునకు జాడ్యము వదలిపోయినది. చేతనమయినది. నటన భావుకాంతరంగములోఁ జేయుచున్నది.

భావా నచేతనా నపి చేతనవ చ్చేతనా నచేతనవత్,

వ్యవహారయతి యథేష్టం సుకవిః కావ్యే స్వతంత్రతయా.

జడములకైనను, చైతన్యముపోయఁగల శక్తి కళాసృష్ట కున్నది. "వేణి చలింప" పద్యము జడార్థపరమయినపుడు రూపకాలంకార మని యెదరు. అప్పుడు అధికార మంతయును దానిది. చేతన మయినపు డుపమాలంకారమది రాజ్యమంతయు. శ్లేషకూడ వేణి చలింప మున్నగు తావులలోఁ గొలఁదిగఁ బాత్ర వహించినది. కనుకనే శుక్తి మతికిఁ బూర్ణాకృతి వచ్చినది. "బలే" అనిపించినది. ఈపద్యము సామగ్రియున్నది కదాయని యలంకారములతో నిండ వేసికొనలేదు. రసము పరిపుష్టమయినది. అలంకారములు శోభ తెచ్చినవి. కళ పరిపూర్ణ రూపము నొందినది కాని యిప్పటికి నా యలంకారములకుఁ బరస్పరము శోభ తెచ్చిన దేవ రను విషయమును గూర్చి వివాదము జరుగుచునే యున్న దనుకొనియెదను.

## అలంకారములు - ఉపమ.

లోకములో యథార్థమగు సుందరవస్తువును జూచి ఆనందించుట సహజము. యథార్థవస్తువు లభింపనపుడు దానివలె నుండి, ఎక్కువగా

నవయవసాదృశ్యము కల వస్తువును జూచి సంతోషించుటయుఁ గలదు. ఇంకొకటి. తానొకవస్తువును జూచి యానందించిన యానందము నితరుల కెఱుకపఱచుటకు నెవరికేఁ దనకు నిదివఱలో ననుభూతమయినది, ప్రసిద్ధమయినది, తలంపునకుఁ దీసికొనివచ్చుట, లోకములో నున్న యదియు. ఆ తీరునఁ దనకనుభూతమయిన వస్తు సాదృశ్యమును దెచ్చి చెప్పుట యున్నది. అటులఁ జెప్పినపుడే ఉపమాలంకార మని యందురు. అలంకారములు మొట్టమొదట యమక - ఉపమలే అనినవారు లేకపోలేదు. అప్పుడు ఒకటి అక్షరసాదృశ్యము, రెండవది వస్తు సాదృశ్యములోను నిమిడి, సాదృశ్యమూలాల మయిపోవును. క్రమముగ నలంకారములు హెచ్చిన నీ నాఁడుకూడ నుపమాలంకారమున కన్నిటిలో నించుమించధికార మున్నది. అలంకారములన్నియు దీనిమార్పులే. దీని వివర్తమే యనినను దప్పు గానేరదు.

శ్లో॥ ఉప మైకా శైలూషీ సంప్రాప్తా చిత్రభూమికాభేదాన్
రంజయతి కావ్యరంగే నృత్యంతీ తద్విదాం చేతః.
త దిదం చిత్రం విశ్వం బ్రహ్మజ్ఞానా దివోపమాజ్ఞానాత్
జ్ఞాతం భవతీ త్యాదౌ నిరూప్యతే నిఖిలభేదసహితా సా.

అని అప్పయదీక్షితులు వ్రాసిరి. “యేన విజ్ఞాతేన సర్వ మిదం విజ్ఞాతం భవతి” అను నద్వైతవాదులు నౌపనిషన్మతావలంబులు నగు వేదాంతులు ప్రపంచమంతయు బ్రహ్మవివర్తమనది శాస్త్రములచేతను, పురాణముఖమునను, అనుభవముల ద్వారమునను నెట్లు నిర్వచించి చూపిరో యటులనే యీయుపమాజ్ఞానము వలన సాదృశ్యావలంబనము మూలమున నలంకారప్రపంచ మంతయు గతార్థమగుటయే కాక, ప్రపంచ మంతయు దీనితో సహకృతమయియే యుండునని యనినారు. ఇయ్యది తెలిసిన నలంకారప్రపంచ మంతయు గోచరించును. ఈయొక్కచోటనుండి యలంకార ప్రపంచమంతయుఁ దొంగిచూడవచ్చునని యనినారు. ఇదికొంతవఱకు వాస్తవమే యనిపించును. ఈ క్రింది యలంకారములను బరిశీలించిన యథార్థము తెల్లము కాఁగలదు. ఒక్కమాటలోనే యనుకొందము.

1 ఉపమ-చంద్ర ఇవ ముఖమ్
2 ఉపమేయోపమ-చంద్రఇవ ముఖమ్ ముఖమివ చంద్రః
3 అనన్వయము:—ముఖం ముఖమివ
4 ప్రతీపము:— ముఖమివ చంద్రః
5 రూపకము:— ముఖమేవ చంద్రః
6 పరిణామః— ముఖచంద్రేణ తాపః శామ్యతి.
7 సందేహము:— కిమిదం ముఖం ఉతాహో చంద్రః
8 భ్రాంతిమత్తు:— చంద్రఇతిచకోరాః త్వన్ముఖ మనుధావంతి
9 ఉల్లేఖము:— చంద్రఇతిచకోరాః కమలమితి చంచరీకా స్త్వన్ముఖ మనుధావంతి.
10 అపహ్నవము:— చంద్రోఽయం నముఖం
11 ఉత్ప్రేక్ష:— నూనం చంద్రః
12 అతిశయోక్తి:— చంద్రోఽయం
13 తుల్యయోగిత:— ముఖేన చంద్రకమలే నిర్జితే.
14 దీపకము:— నిశి చంద్రః త్వన్ముఖంచహృష్యతి
15 ప్రతివస్తూపమ:—త్వన్ముఖఏవాహం రజ్యామి. చంద్రఏవ చకోరా రజ్యంతే
16 దృష్టాంతము:— దివి చంద్రః భువి త్వన్ముఖం.
17 నిదర్శన:— ముఖం చంద్రశ్రియం బిభర్తి.
18 వ్యతిరేకము:— నిష్కలంకం ముఖం చంద్రాదతిరిచ్యతే.
19 సహోక్తి:—ముఖంనేత్రాంకరుచిరం స్మితజ్యోత్స్నావిజృంభితం
20 శ్లేష:— అబ్జేనసదృశం వక్త్రం హరిణాహితసక్తినా
21 అప్రస్తుతప్రశంస:—ముఖస్య పురత శ్చంద్రో నిష్ప్రభః

ఒకయందమగు ముఖమును జూచుటచేఁ దనకుఁగలిగిన అనుభూతిని, దానివలన వెలువడిన ఆనందమును అందఱకుఁ దెలియఁ జేయుటకు చంద్రునిఁజూచినవాని కెట్టి యనుభూతి, ఆనందమును గలుగునో, అటులనే యున్నదని చెప్పుటకు, ఎవని కేరీతిని జెప్పినవచ్చుబా టగునో నాయాయివిధములఁజెప్పుటకయి యిన్నివిధములఁజెప్ప నవచ్చును.

అన్నిటిలోను సుఖానుభూతి చంద్రానుభూతివంటిదనియే. ఇన్నిమాట లలో నిమిడియున్న ప్రతిపాద్యమింతియ. చంద్రముఖసామ్యము. (ఉక్తి వైచిత్ర్యమునకును నియ్యది యుపయోగింతురు.)

సాధారణధర్మమగు సామ్యమును బట్టి అననుభూతవస్తు చర్వణకళ కుపమ తెచ్చునని యనుకొనవచ్చును. ఉపమను గూర్చి యింతగా వ్రాయుట యనవసరమే- వ్రాసినదికూడఁ దక్కువయే. కావ్యకళాసామగ్రిలో నిదికూడ నొకయంగమే. అంగమే కాదు ప్రధానాంగము కావుననే యింతదూరము వ్రాయుట యుక్తము. కళఅనుభవమునకుఁ జెందినది. అనుభవములో నుండియే కళ బయలు దేరును. అనుభవమును గలిగించును. అనుభవమును గలుగఁజేయు సామగ్రిలో నియ్యది యొకటి.

ఏ ఘట్టములోనైనను గలుగు ననుభూతిని, ఆ అనుభూతివలనఁ గలుగు నానందము ఎటులున్నదియో యథాతథముగ ఉన్నదిఉన్నట్లు చెప్పుటయే కవితరము కాదు సరికదా పరమేశ్వరుఁడుగూడఁ జెప్పఁజాలఁడు. ఎవరికివారు తెలియునదియే.

శ్లో. ఘృతక్షీరద్రాక్షా మధుమధురిమా కైరపి పదై
ర్విశిష్యానాఖ్యేయో భవతి రసనామాత్రవిషయః
తథా తే సౌందర్యం పరమశివదృఙ్మాత్రవిషయం
కథంకారం బ్రూమః సకలనిగమాగోచరగుణే!

అనిరి శంకరులు. తేనెయెటులుండునని ప్రశ్నవైచిన దాని తీయందనము రసనాగోచరమైనది చెప్పఁజాలక ద్రాక్షపండువలె నున్నది యని యనవలసినదే. ద్రాక్షతీపి యెటులున్నదని యడిగిన 'తేనెవలె నున్నదని యనవలసినదనియ. అటులనే కళాకారుఁడు తాననుభవించిన అనుభూతిని, ఆవస్తువు కాల్పనికమయినను, దానిని దెలుపుటకై యుపమాలంకారమును దీసికొనవలసినదే. దీని వివర్తరూపమగు నెద్దియే నలంకారమును దీసికొనవలసినదే.

## అనుభూతి—ఉపమ.

ప్రత్యక్ష మెట్టి యనుభూతిని గల్గించునో అనుమానము నట్టి యను
భూతినిఁ గల్గించును. అనుమానమువలనఁ గలుగు ననుభూతికిఁ గారణసా
మగ్రిలో ముఖ్యమయినది కారణము. ఆ కారణము సరియైనదైనచో
నయ్యది యథాతథానుభూతిని గల్గించును. అనుమానము ప్రత్యక్షము
నెట్టి యనుభూతి కలిగించునో శబ్దమువలన నట్టి యనుభూతియే
కలుగును.

“నసోఽస్తి ప్రత్యయో లోకేయ శ్శబ్దానుగమాదృతే” అన్నవై
యాకరణుల యభిప్రాయములో ప్రపంచమంతయు శబ్దమునకుఁ లోబడిన
దనియే వారియభిప్రాయము. శబ్దమునకు నర్థమునకు ఘనిష్ఠతాదాత్మ్య
సంబంధమున్నదనియు, శబ్దములేనిదే ఒకఅడుగైనను బెట్టలేమనియు
శాస్త్రతః చెప్పియుండిరి. నిజమయ్యదియు. భాష మొదటలేదు చేష్టలే
కాని అని,అను వారిమతములోననుండి, మన భారతజాతి మొదటినుండియు
విజ్ఞాన సహకృతమయిన దను వారి మతములో ననుడు, కుజ్ఞవానికి సజ్ఞ
నకు వ్యవహారమంతయు బోధచేయుటకు శబ్ద ముపయోగించి క్రియా
ద్వారముననే శబ్దార్థసంబంధము బోధించుచుంటిమి. అజ్ఞాతావస్థలో
దూరముగానున్నవి ప్రత్యక్షము చేసికొనుటకు వలనుపడనట్టి విషయ
ములను శబ్దమూలముననే తెలుపుచుంటిమి. అటులఁ జెప్పినపుడు
అజ్ఞుఁ డజ్ఞాతవస్తువునుగూర్చి తానొకరీతిగ మనసొక ముద్ర వేసికొనును. తరు
వాత నింద్రియములచే సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనుటకు వలనుపడు వస్తు
వును సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనును. చెప్పఁగ వినినవిషయమును స్థూలా
రుంధతీన్యాయముగఁదెలిసికొని దానివిషయమై యొక యనుభవమును
బొందును. ఆ శాబ్దానుభూతి విషయవస్తు వొకప్పుడు యథార్థవస్తువుతో
భేదమొందినను కొన్నిటిలోఁ జాల సమముగనేయుండును. అనఁగా
శ్రీకాశిక ఉత్తరదిక్కునందుఁగలదు. అచట గంగ ప్రవహించుచున్నది.
విశ్వేశ్వరమందిరముకలదు. గంగ స్వచ్ఛముగనుండును. అని విన్నవిష
యములనే యుంకును.

ప్రపంచములోనున్న వస్తుజాలమును, విషయముల నవగతము చేసికొనవలయుననిన నెవ్వనివశము గానేరదు. ఈశబ్దజ్ఞానమువలనఁ బరిమితమైనవస్తుజాతము ననుభవములోనికిఁ దెచ్చుకొనఁగలుగుచుండును, ప్రపంచవ్యవహారము నటులుంచి ఈశబ్దము ఇంద్రియగోచరములగునను భూతులనేకాక ఇంద్రియగోచరములుకాని విషయముల ననుభవములోనికిఁ దీసికొనిరాఁగలదని వేదాంతులనిర్ణయము. మీమాంసకులుగూడ దేవతలకు విగ్రహములేదని శబ్దమునందే యజ్ఞాదిక్రతువులకు ఫలజనకమగు శక్తి కలదనియు, దేవతలకు మూర్తి కలదని వర్ణించు వాక్యములు స్తావకములు, ప్రాశస్త్యబోధకములు, ప్రరోచకము లనియు ననిరి. అనఁగాశబ్దముననే ప్రత్యక్షము చేసికొనుటకు కాని యొక్క శక్తికలదనియునిరి. ఆశక్తిజనితవ్యాపారము క్రియాద్వారముననుభవగోచకము కాఁగలదని వారియభిప్రాయము. వేదాంతులుగూడ శబ్దము తాదాత్మ్యేన ఈశ్వరుని బోధించుననియు, ఆశబ్దమును. అనఁగా మహావాక్యములను, ఉపనిషత్సారములగు ఓంకారాదుల నుపాసించువారికి, బ్రహ్మసాక్షాత్కార మభేదముగాఁగలిగి ఆనందాభివ్యక్తి యగుననియు. ఆనందస్వరూపుఁడగు బ్రహ్మయే యగుననియు నుద్ఘోషించుచున్నారు. ఒక్క అక్షరము "ఓం" కారము బ్రహ్మ, బ్రహ్మయే కాదు సర్వాక్షరాత్మకము శబ్దరూపమున, సర్వప్రపంచాత్మకము అర్థరూపమున అని ఓంకార పరబ్రహ్మ ప్రతిపాదకమగు మాండూక్యోపని షత్తును నీయభిప్రాయమును దెల్లముచేయుచున్నది. "శబ్దాదేవ ప్రమితః" అని బాదరాయణుఁడు. వాగర్థావివ సంపృక్తౌ అని కాళిదాసు. ఈరీతి శబ్దరాజ్యము ప్రపంచమంతయు నున్నయది.

కనుక శబ్దమువలన ననుభవము కలుగును. అనుభవమువలన ఆనందము కలుగును. కనుకనే ప్రాజ్ఞులు మహామంత్రోపాసనలతోఁ గాలము వెడలింతురు. యుగయుగము లుందురు. ప్రాజ్ఞులుమఱికొందఱు వేదశాస్త్రపురాణములతోఁ గడుపుదురు. విజ్ఞులు మాసిక సాప్తాహిక దైనిక. సాంవత్సరిక పత్రికలతో నానంద మొందుదురు. ఈరీతిగ నాబాలగోపాలము నీశబ్దము నాశ్రయించి, శాబ్దాను భూతికి లోఁబడియుందురు.

# ఉషాపరిణయము

## సంపాదకీయ భూమిక.

ఈ కావ్యమును రచించినది రంగాజమ్మ. ఇంటిపేరు పసుపులేటి. తండ్రి వెంకటాద్రి. తల్లి మంగమాంబ.

ఈమె తంజావూరాంధ్ర నాయకరాజు విజయరాఘవుని యాస్థానకవయిత్రి. సంగీతసాహిత్యము లొకటిగ రూపెత్తిన విదుషీ. విజయరాఘవనాయకాంకిత జీవిత ప్రణయ కావ్య.

విజయరాఘవుని పాలనము. క్రీ. శ. 1633 నుండి 1673 వఱకు నని చరిత్ర. ఇతని రాజ్యత్వమున నాంధ్రభాష యొక వెల్లు వెల్లినది. ఎందఱో సంగీతసాహిత్యసరస్వతుల కితని కొలువు కూటమాటపట్టు. వారిలో రంగాజమ్మది యగ్రతాంబూలము.

ఒకనాఁడు కొలువు దీఱియుండఁగా విజయరాఘవుఁడు దన్ను హరివంశములోని యుషాపరిణయకథఁ దెనుఁగు గావింపుమని కోరినాఁడఁట. ఈ ప్రస్తావమున నీమె పూర్వగ్రంథ ప్రశంస కూడ నున్నది. మన్నారుదాసవిలాస ప్రబంధము; రామాయణ భారత భాగవత సంగ్రహములు; ఇవిగాక కొన్ని యితర మధురపదములు. దీనిని బట్టి యీ గ్రంథ మైదవ రచన యని తెలుచున్నది. మన్నారుదాస విలాస నాటకము కడపటిది. ఉషాపరిణయము దానికి ముందటిది.

మన్నారుదాస విలాస నాటక మింతకు ముందే యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు ముద్రించినది. దాని పీఠికలో శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులుగారు, 'ఈనాటకము 1660 ప్రాంతమునఁ బుట్టియుండు నేమో' యని తమయూహ వెలిబుచ్చిరి. ఈ యుషాపరిణయ పీఠికాకారులు శ్రీ యన్వీ జోగారావు గారి నిర్ణయచమత్కారమునకుఁ బై యూహకు నెంతయో యంతరము లేదు. తన్ను నుషాపరిణయము వ్రాయఁ

ప్రస్తావించిన నాఁటి కొలువుకూటమున విజయరాఘవ పుత్రుఁడు
మన్నారు దేవుఁడు, మన్నారుదేవుని పుత్రుఁడు చెంగమల
దాసు గూడ నున్నట్లు రంగాజమ్మ వర్ణించినది. చెంగమల
దాసు గూడ కొలువుదీఱి కూర్చుండు నంతటి వాఁడై యుం
డఁగా విజయరాఘవుని వయస్సు తృతీయపాదమున బడియుం
డును. ఒకవేళ చెంగమలదాసు పుత్రుఁ డన్న వాదము సరి
యైనను జిక్కు లేదు. 'నిరవద్య చరిత్రులగు పౌత్రులును' అని
పౌత్రు లెందఱో వాకొనఁబడిరి. వీరి విశేషణము గమనింపఁదగి
నది. చరిత్రప్రశంస వీరు బొత్తిగా బాలురు కాదనుటకు సాక్ష్యము.
కావున నీకృతి 1650 పైఁ బుట్టి యుండవలెను.

పై సందర్భముననే శతక్రతు చతుర్వేది శ్రీనివాస
తాతాచార్యులను, దండనాథుఁడు విజయవెంకటపతిని, తోటి
కవయిత్రి కృష్ణాజమ్మను చేర్కొన్నది. అవతారికను, షష్ఠ్యంత
ములను బట్టి చూచిన, శ్రీనివాస తాతయాచార్యులనిన
విజయరాఘవ రంగాజమ్మలకుఁ బరమభక్తి యని తెల్లమగు
చున్నది. రాజగోపాలస్వామి సరేసరి. వారి కులదైవము. విజయ
రాఘవుఁడు మన్నారు దాసుఁడు; కొడుకు మన్నారు దేవుఁడు;
మనుమఁడు చెంగమల దాసు; గోత్రము మన్నారు; సభాభవ
నము రాజగోపాల విలాసము.

రంగాజమ్మ కృతిభర్త వంశావళిని మన్నారు దాస
విలాస ప్రబంధములో వివరముగా విశేషించి యిచ్చుటచే
నిందుఁ గ్లుప్తముగా నిచ్చుచుంటి నని, కృష్ణప్ప, తిమ్మ, తిమ్మప్ప,
చెవ్వ, అచ్యుత, రఘునాథ, విజయరాఘవ నాయకుల వరుస
సాక టిచ్చినది. ఇది పూర్వము నుండి యుత్తరోత్తరము పితృ
పుత్ర న్యాయముగ గ్రహింపవలెను. చివర విజయరాఘవ
నాయకుని పుట్టుకను జాలఁ జమత్కరించి చెప్పినది. రఘునాథ
నాయకుఁడు వసుదేవనందుల యాత్మ లఁట. చెంజి లక్ష్మి
దేవకియుఁ, గళావతమ్మ యశోదయు నఁట. కస్తూరి రంగఁడు

చెంజిలక్ష్మి కలలోఁ గన్పడి 'యా నాఁడు దేవకి కడుపునఁ బుట్టి యశోద యొడిలోఁ బెరిగితిని. ఈనాఁడు కళావతమ్మ కడుపునఁ బుట్టి నీ యొడిలోఁ బెరిగెదను; స్వీకరింపుము' అని మాయమైనాఁ డఁట. ఆ కృష్ణుఁడే విజయరాఘవుఁ డఁట.

విజయరాఘవుఁడు బహు గ్రంథకర్త. బహు కృతి భర్త. సంగీత సాహిత్య రసబ్రహ్మ.

దక్షిణాంధ్రయుగము తెలుగుభాషకు నొక యపూర్వ ఘట్టము. ప్రబంధములు గాక పదములు, యక్షగానములు, వచనములు నను విశిష్టతలతో నీ నాఁటి తెలుగుసాహితి త్రిస్రోతస్సుగాఁ బ్రవహించినది. తద్రిస గంగాధరుఁడు విజయరాఘవుఁడు.

తొలిదొల్త దక్షిణాంధ్ర సాహిత్యమును గుఱించి యాంధ్రలోకమునకుఁ దెలియఁజేసిన దాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తే. ఈ యశస్సు శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులు గారిది. కాలక్రమమున నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు మధురాతంజావూరాంధ్రకవుల రచనలు—వచన జైమినీభారతము, మన్నారుదాసవిలాస నాటకము, కవిజనోజ్జీవని, రఘునాథ రామాయణము నిటీవల రాధికాసాంత్వనమును బ్రచురణ చేసినది

ఈ గ్రంథముద్రణకు నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తున నొక వ్రాతప్రతి మాత్రి మున్నది. ఇది తంజావూరి సరస్వతీమహాలు నందలి 283 సంఖ్యగల తాళపత్రమునుండి వ్రాయఁబడినది. ఈ తాళపత్రమున 110 పుట లున్నవి. తప్పులు లేవు. వ్రాత మంచిది. శైథిల్యము హెచ్చు. గ్రంథాంతమునఁ గొన్ని పత్రము లత్యంత జీర్ణములు. మూఁ డాశ్వాసములు మాత్రము సమగ్రముగ నున్నవి. నాల్గవ యాశ్వాసము గొంతవఱ కున్నది. గ్రంథపాత మున్నది. పరిషత్తున నున్న ప్రతి దీనికి యథాతథమే. దీని లేఖకు లిద్దరు. శ్రీ పి. బాలసుబ్రహ్మణ్యం,

టి. ఎస్. వెంకట రామయ్యరు. ప్రథములు ప్రారంభము నుండి 99 పుటలు వఱకు వ్రాసిరి. శేషమును ద్వితీయులు పూర్తిచేసిరి. సుబ్రహ్మణ్యంగారి లేఖనవైఖరి చాలఁ జక్కనిది. మన్నారుదాసవిలాస నాటకమును గూడ నాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తునకు వ్రాసి యిచ్చినది వీరే. ఈ రెండు వ్రాతప్రతుల ముఖపత్రమున నిట్లు వ్రాసియున్నది.

'నళనామసంవత్సర చైత్రశుద్ధ ౧ (ప్రతిపత్) భానువాసరం మధ్యస్థ సేనాధురంధర రాజశ్రీ రామయ్య వరాహప్పయ్య దీక్షితులవారి ఆజ్ఞా ప్రకారం, పద్యకావ్యం'

తర్వాతఁ బ్రతి స్థితి వివరణ లివ్వఁబడినవి. ఆంధ్రనాయక రాజ్యమంతరించిన పిమ్మట, మహారాష్ట్ర పరిపాలనములో శరభోజీ ఫౌజుదారైన రామయ్య వరాహప్పయ్య దీక్షితులచేఁ గొన్ని తాళపత్ర గ్రంథములు సంపాదింపఁబడినట్లు శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు 'ఆంధ్రచరిత్ర పరిశోధనమండలి' పత్రికలో (సంపుటి 2 పుట 174) బ్రకటించిరి. ఈయన వేఁగినాటి బ్రాహ్మణుఁ డఁట. ఆయనయే యీయన యేమో.

ఇప్పు డీ యుషాపరిణయ ప్రబంధమును బ్రచురించి సహృదయుల కంకఁజేయుచున్న పరిషత్కార్యదర్శులు బ్రహ్మశ్రీ చతుర్వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారికి శ్రీమాన్ ప్రతివాద భయంకర పార్థసారధిగారికి, నితర సహృదయపారిషదులకుఁ, బీఠిక వ్రాసియిచ్చిన శ్రీ యస్వీ జోగారావు గారికి నా యభినందనములు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు - కాకినాడ
1- నవంబరు, 1953.

వద్దిపర్తి చలపతిరావు.
మేనేజరు.

# ఉపన్యాసము

## రంగాజమ్మ

### ఉషాపరిణయ పీఠిక.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమున దక్షిణాంధ్రయుగము కాలపరిమితిని (క్రీ. శ. 1600—1775) బట్టి సుదీర్ఘము, కవితా పరిణతిని బట్టి కడు విలక్షణము నైనది. ప్రక్రియావైవిధ్యము, కళావతుల కవితాకేళి, రసికశేఖరు లైన రాజకవుల పరంపర, శృంగారరసాధిదేవతారంగస్థలములు లలితకళాఫలభూములు నగు వారి యాస్థానములు నా యుగవిశిష్టతలు. అట్టి దక్షిణాంధ్రయుగ సాహిత్యవాహినీ తీరమునందు తీర్థభూతము లైన ఘట్టములు తంజావూరు, మధుర, పుదుకోట, మైసూరు సంస్థానములు. అందు, తంజావూ రా విశిష్టతల కెల్ల నెల్ల యైనది. అస లా యుగమున కుగాదిపండుగ జరిగినది తంజావూరిలోనే. నాయకరాజులకోవకు నాయకమణి యైన రఘునాథరాయ లా యుగావిష్కర్త. కాని యంతటి వాని యాస్థానకవయిత్రులు (రామభద్రాంబ, మధురవాణి) నేలకో గీర్వాణముతో నూరకుండిరి గాని యాంధ్రమున గ్రంథరచన గావింపరైరి. తరువాత నాతని కొరసుఁడు, నంతకంటె నరసుఁడు నైన విజయరాఘవనాయకుని రాజ్యకాలమున (క్రీ. శ. 1633-1673) నాంధ్రగ్రంథరచన చేసిన కవయిత్రు లనేకులు బయలుదేరిరి. వారిలోఁ బేరుప్రతిష్ఠలు గలవారు పసుపులేటి రంగాజి, రావినూతల కృష్ణాజి. కృష్ణాజి యాంధ్రకవితానిష్ణాత యని వినుకలియే గాని యామె కృతుల కనుకలి యబ్బలేదు.

ఇఁక రంగాజిచరిత్ర రసికుల కొక ముచ్చట. ఆమె తండ్రి వేంకటాద్రి; తల్లి మంగమాంబ. ఇష్టదైవతము రాజగోపాలుఁడు, 'ఉరఫు' రాజమన్నారు. ఆ మన్నారుదాసుఁడు విజయరాఘవభూపాలుఁ డసలు తన పతి యనియే రంగాజమ్మ బడాయి కొట్టుకొన్నది గాని యది వట్టి మాటవరుస. అతఁ డామె కభీష్టకృతిపతి. అతని యాస్థానమున నామెకు పట్టమహిషులకును బట్టని యోగము పట్టినది. అది యొక గాథ. పత్రికాలేఖనము నందు, పదకవిత్వమునందు, రాజనీతియందు, బహుభాషావైదుషియందు సందెవేసిన చేయి యామెది. రంగాజి రాజసభలో నవ్వుపైన గజ్జె కట్టినదో లేదో గాని యభినయ సంగీతాదికళామర్మములు నామె కచుంబితములు గావు. వెన్నతోఁ బెట్టిన విద్యలు సరేసరి. మన్నారుదాసవిలాసనాటకమున సాగిన శాస్త్రప్రసంగములనుబట్టి యామె వ్యాకరణజ్యోతిశ్శాస్త్రవిత్త్వమును విశద మైనది. ఇన్ని మాట లెందుకు-ఆమె విద్యల గజ్జెలగుఱ్ఱము, కళల కాణాచి. ఆమెయు నా దక్షిణాధీశు[1] ముత్యాలశాల దీనార టంకాలఁ దీర్థ మాడించినది. ఇతర పూర్వాంధ్రకవయిత్రు లెవ్వరు నింత పాండిత్యము గలవారు కారు; ఇన్ని కృతులు రచించినవారును గారు.

ఆమె కృతులు గ్రంథాంతగద్యలను బట్టి మన కెఱుక పడినవి యేడు. అవి రామాయణ భారత భాగవతకథాసంగ్రహములు, మన్నారుదాసవిలాసము పేరిట నొక ప్రబంధము, నొక యక్షగాననాటకము, నీ యుషాపరిణయము. అందు మొదటి మూఁడు నిప్పు డుపలబ్ధములు గావు. మన్నారుదాస విలాస నాటక మాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుచేఁ బ్రచురింపఁ బడినది. అంతకు ముందే రచింపఁబడినను నా పేరింటి ప్రబంధ మిప్పు

1. మ. దా. వి. నాటకము 49 వ పుటలో విజయరాఘవపరముగ 'దక్షిణరాయ' యను సంబుద్ధి గలదు.

డప్పుడే తంజావూరి కాఁటితోఁపు దాటి వచ్చునట్లు లేదు. ఆ రెంటికి నడుమ రచింపఁబడిన యుషాపరిణయ మిదిగో యిన్నాళ్ళ కచ్చుమొగము జూడ నోచుకొన్నది. అదియు గ్రంథము సమగ్రముగా లభింపలేదు. కాని కథ తుదముట్ట వచ్చినది; అట్టే లోపించియుండదు. అసమగ్ర మని ముద్రింపక యుపేక్షించినచో నున్నదియు నుత్సన్నము కావచ్చును. అదియుఁగాక మనకున్న కవయిత్రిల కృతులే తక్కువారె. అందును రంగాజీకృతులందు నాయకరాజులకు సంబంధించిన చారిత్రకాంశములు గలవు. అందుచే మన్నారుదాసవిలాస ప్రబంధమును వెంటనే ప్రకటింపఁదగినది.

ఉషాపరిణయ రచనాకాలనిర్ణయమున కూహము వినా మఱి యుపాయము లేదు. మన్నారుదాసవిలాసనాటకమే రంగాజమ్మ చరమరచన. అందుఁ బై కృతు లన్నియుఁ జేర్కొనఁబడినవి. ఆ నాటకరచనా కాలమును గచ్చితముగాఁ జెప్పఁబడలేదు. కాని యే దే నొక కథాసందర్భమును బురస్కరించుకొని యే వివాహాదికసంకల్పపరముగనో, యనఁగాఁ బరోక్ష పద్ధతిని, రచనాకాలమును సూచించుటయు నొక శిల్పవిన్యాసమే గనుక నాఁటి కవు లా పరిపాటిఁ బాటించిరి. రంగాజమ్మయు రాజగోపాలస్వామి ఫాల్గునోత్సవ శ్రీముఖమున (నాయక రాజులు తమ యిలువేల్పగు రాజమన్నారునకు 'పంగుని తిరునాళ్లు' జరిపించుట యాచారమై యుండెడిది) 'శుభకృ'త్సంవత్సరమును జేర్కొన్నది. అది విజయరాఘవుని రాజ్యపాలనకాలమున, క్రీ. శ. 1664 వ సం॥గా గుర్తింపఁబడినది. అదే మన్నారుదాసవిలాస నాటకరచనాకాలము గావచ్చును. ఉషాపరిణయము తత్పూర్వరచన కావున, క్రీ.శ. 1664 నకు ముందే రచింపఁబడియుండు నని మాత్రము చెప్పవచ్చును.

రంగాజమ్మ రచనలలోఁ గ్రమమును బట్టి నైదవ దైనను (మొదటి నాల్గు నందు పేర్కొనఁబడినవి) గవితాగౌరవమును బట్టి యుషాపరిణయమే ప్రథమగణ్య మైనది. మన్నారుదాసవిలాసనాటకమును యక్షగానవాఙ్మయమున మిగుల విశిష్టమైనదే. విజయరాఘవున కతిప్రియమైన సాహిత్యప్రక్రియ యక్షగానమగుటచే నాఁడు ప్రబంధరచన వెనుకఁబడినది[1]. మన కిపుడు లభించు ప్రబంధము లతని నాఁటివి మూఁడే-చెంగల్వ కాళకవి రాజగోపాలవిలాస మొకటి, రంగాజమ్మవి రెండు. ఆ కొలఁదిపాటి ప్రబంధములలో రంగాజమ్మ యుషాపరిణయ మొక నిక్కంపు మంచి నీలమని చెప్పవచ్చును. కథావస్తువు, యథాప్రాబంధికమైన వర్ణనాఫక్కికయుఁ బరిచితపూర్వము లనుట తప్ప తత్సంవిధానమునఁ గాని రచనావైచిత్రియందు కాని యామె యొకరి ననుకరింపలేదు; ఆమె నొకరనుకరింప లేదు.

ఆమె కవితా చాతుర్యమునకు నికషప్రాయములగు కొన్ని సందర్భములు: కలవలని కలవరమునఁ జెలులచే శైత్యోపచారములు స్వీకరించుచున్న యుష యొకపరి కలఁ గలసిన వాఁడు కట్టెదుటఁ గనఁబడినట్లు భ్రమపడును. ఆ భ్రమ ద్వితీయాశ్వాసమున సుదీర్ఘముగా నాఱు సీసములలోఁ జెప్పబడినది. చిత్రపటములో నుష కనిరుద్ధుఁడు చిక్కినాఁడు. కాని చిత్రరేఖ యామె 'మనం బరయుటకై' అబ్బో దవ్వులనున్న ద్వారకనుండి యనిరుద్ధునిఁ దెచ్చుట నావల్ల కాదనును; ఉష యుస్సు రనును. ఆ భ్రమలో నా యుసురుసురులో భావోద్విగ్నమై యుషారమణి ముగ్ధాత్వము మూర్తి కట్టినది. ఉషా

1 ప్రబంధములను, యక్షగానములుగాఁ బరివర్తింపఁ బడినవి నాఁడు. రంగాజమ్మ మన్నారుదాసవిలాసము, విజయరాఘవుని రఘునాథనాయకాభ్యుదయము నట్టివే.

నిరుద్ధుల సరసము రసోత్తరముగా సాగినది; అందు ప్రణయ
కలహఘట్టమే పదిపద్యములు పట్టినది. అనిరుద్ధుఁ డదృశ్యుఁ
డైనప్పుడు రాణివాసమునఁ గలకలము పుట్టిన పట్టును రక్తి
కట్టినది. యుద్ధఘట్టము నొక యాశ్వాసమున కాశ్వాస ముదా
త్తముగా నడచినది. కొస కొఱవడినది గాని పరిణయఘట్ట
మును సరసముగా నడచియుండును. (రంగాజమ్మ పెండ్లిలో
నాడుటయే గాని పెండ్లాడి యెఱుఁగక పోవచ్చును. కాని
యామె కావ్యమునఁ బెండ్లిండ్లు వర్ణించుటయందు మిగుల
నేర్పరి. ఆ విషయము మన్నారుదాసవిలాస నాటకమువలన
ఋజువైనది). పలకబారిన పదబంధములతో హృదయ మూ
కొట్టు భావవ్యక్తులతో నుషాపరిణయమున, ప్రత్యేకముగా
నుదాహరింపఁ బనిలేదు, పద్యము లెక్కడ పట్టినను మార్దవ
ముట్టిపడుచుండును. ఆమె శయ్యాసౌభాగ్య మట్టిది. రంగా
జమ్మ శృంగారరసాభిజ్ఞత యనుభవాత్మక మైనది. అసలు
దక్షిణాంధ్రకవు లందఱు ననుభవసిద్ధులైన రసికులు. ముందు
నాఁటి కవులందు శ్రీనాథ ధూర్జటి ప్రభృతులు కొద్దిమంది
తప్పఁ దక్కిన కవుల శృంగారరసాభిజ్ఞతి యుపజ్ఞామూలక మైన
యూహాగానమే. ఇంకొక విశేషము- తంజావూరికావ్యము
లలోఁ దఱచు సమకాలిక జాతీయజీవనప్రతిబింబనము గన్ప
ట్టును. ఉషాపరిణయమునను నట్టి సందర్భములు గలవు.
ఉదా :—

1. శ్రీకృష్ణుని కొలువుసింగారము, ననిరుద్ధుని యలం
కరణము నాయకరాజుల నగరిముస్తీబుఁ దలపించుచున్నవి,
నాఁడు మగవారికిని సిగలో సంపెగలు ముడుచుకొనుట యొక
ముచ్చటయఁట !

వారి దుస్తులు: బురుసాఱుమాలు, బురుసాహిజారు, పసిఁడివ్రాఁత
చెఱఁగునట్టి, దుప్పటివలె వాటు వెం॥

వారి సొమ్ములు : బొకట్లు, కంటసరులు, చేసరులు, తాళి, వంకి, బిరుదు పెండెము మొ॥

2. ఉష బాల్యక్రీడలు :

గుజ్జనగూళ్లు, బొమ్మల పెండ్లి, దాగిలిముచ్చులు, చెండుగోలాటము, గుజగుజరేకులు, పగడసాల, చదరంగము. ఇవియు నాఁటి పిల్లకాయల ఆటలే)

3. ద్వితీయాశ్వాసమున నుషానఖుల సంగీతమేళ సందర్భమునఁ బేర్కొనఁబడిన వాద్యవిశేషములు :

దండె, తంబుర, స్వరమండలము, రబాబు, త్రిటుకజ్జెలు, ముఖవీణ, ఢక్క, చెంగు, కామాచి, ఉపాంగము, కిన్నెరవీణ, తాళము, పిల్లఁగ్రోవి, చిటితాళము, డమ, శేషనాదము, రావణహస్తము, చంద్రికలయములు, మురజము.

4. తృతీయాశ్వాసమున - వైతాళీయ గీతములు :

దేవగాంధారి, దేశాక్షి, మలహరి, గుండక్రియ, లలితగుజ్జరి మొదలగు నుదయరాగములలో సాగినవఁట. ఆ వాద్య రాగముల ప్రసక్తిలో నాయకరాజుల కొలువు భోగాల వారి సంగీతసాధనమే స్ఫురించుచున్నది.

5. ఆ మేలుకొలుపులకు లేచిన రాచవారు చూచుకొను శుభశకునములు :

అద్దము, క్షీరకలశములు, అలరుసరులు, కపిలగోవు, విప్రయుగము.

ఆ దర్పణావలోకనాదికము నాయకరాజులకుఁ గర్ణాట ప్రభువులనుండి సంక్రమించిన సంప్రదాయము[1].

6. గ్రంథమధ్యమునఁ బ్రసక్తులైన నాఁటి రాజకీయోద్యోగులు :

అన్నగారులు, హెగ్గడికత్తెలు, అవసరాలవారు, గుఱిదొరలు.

7. 'తుంటవిల్ రాయుల దాడి' నాయకరాజుల దండయాత్రల కొక సూచన :

8. చతుర్థాశ్వాసమున గరుడాళ్వారు ప్రశంస మూఁడు

---

1. చూ. రాయవాచకము (ఆం. సా. ప. ప్రచురణ)-2వ పుట

పద్యములలోఁ గలదు. గ్రంథారంభమునను గరుడస్తుతి గలదు. దానితోపాటు చెంగమలామన్నారుల, శేషవిష్వక్సేనుల, పన్నిద్దరాళ్వారుల, వేదాంత శ్రీనివాసదేశికుల ప్రశంసలును గలవు. మఱియు విజయరాఘవు నుద్దేశించి 'పరమతంబుల నెల్ల నిరసించి యే మేటి వైష్ణవమతము శాశ్వతము జేసె' నని గలదు. నాయకరాజులకుఁ గులాచార రాజకీయవ్యవహారములతోపాటు వైష్ణవమును గర్ణాటప్రభువులనుండి వచ్చినదే. రంగాజమ్మ దెట్లును రాజుగారి మతమే.

మఱికొన్ని విశేషములు: గ్రంథము నందు సీసపద్య ప్రాచుర్యమగుపించును. దక్షిణాంధ్రకవులకు సీస మన్న వల్లమాలిన మక్కువ[1]. 'అచ్యుత' శబ్ద మొకటి యిందుఁ బ్రాసఘటితముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినది. అది యునా కవుల కభిమతమైన యొక వైకృతరూపము[2]. బీగముద్రలు బిక్కుబీగములు, వద్దికి మొ॥ ప్రయోగములును గమనింపఁ దగినవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున నుషాపరిణయకథ ప్రచురప్రచారము గల కావ్యవస్తువులలో నొకటి. అట్లగుట కా కథయందు మధురోదాత్త రసరాజములగు శృంగారవీరములు రెంటికిని విశేషప్రసక్తి గల్గుటయే కారణము. ఆ కథకు సంస్కృతమూలములు హరివంశము, భాగవతము. అవియుఁ దెనుఁగునకు

---

1. పద్యసంఖ్యను బట్టి శతకప్రాయమైన సముఖము వేంకట కృష్ణప్పనాయకుని రాధికాసాంత్వనము నందు పాతిక పద్యములు సీసములే.

2. ప్రాసఘటితముగనే "అచ్యుత" శబ్దమునకుఁ బ్రయోగాంతములు:
అ. సముఖము రాధికాసాంత్వనము (ఆం. సా. ప. ప్రచురణ)- 8వ పద్యము
ఆ. రఘునాథ నాయకాభ్యుదయము (తంజావూరు సరస్వతీమహాలు ప్రచురణ, లో నైదు పర్యాయములు ప్రాసఘటితముగానే ప్రయుక్తమైనది. (శ్రీ మల్లంపల్లివారి పీఠికలో నవి యెత్తి చూపఁబడినవి.

దిగినవి. అవి యెఱ్ఱన సోమనల హరివంశములు, పోతన భాగవతము. అందు సోమన యుషాపరిణయ ఘట్టముపైఁ బ్రత్యేక శ్రద్ధ చూపినాఁడు. అది రసబంధురమై పరిబంధపాకమునఁ బడినది. పింగళి సూరనార్యుఁడును నుషాపరిణయగాథను మనస్సునందుంచుకొనియే ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమును రచించెనని యభియుక్తుల యభిప్రాయము. అదిగాక యాంధ్రమునఁ గేవలమీ గాథ నితివృత్తముగా గ్రహించిన గ్రంథములు పదికిఁ బైగా నున్న యాధునిక నాటకములు గాక పూర్వకవులవే నాలుగు ప్రబంధములు, నొక ద్విపద, యక్షగానము లొక 'దస్కము' నగుపించుచున్నవి. అందు ప్రబంధములలోఁ జెప్పఁదగినవి రంగాజమ్మ కృతియు, కనుపర్తి యబ్బయామాత్యుని యనిరుద్ధ చరిత్రమును.

రంగాజమ్మ హరివంశకథానుసారముగ రచించెను. అబ్బయ భాగవతకథాసంవాదిగాఁ బ్రపంచించెను. రెండింటికిఁ గల భేద మిటఁ బ్రసక్తము. హరివంశమున నీ కథ విపులముగను, భాగవతమున సంగ్రహముగను గలదు. హరివంశమున నున్న శాంకరీవరప్రసక్తియు,ననిరుద్ధహరణోద్యోగమున నున్న చిత్రరేఖ నారదునితో మంతన మాడుటయు భాగవతమున లేవు. ఉషాస్వప్న మన్నిట నున్న విషయమే కాని యెఱ్ఱన హరివంశమున మాత్ర మనిరుద్ధుఁడు కూడ నుషవలెఁ గలఁ గాంచుట గలదు. రంగాజమ్మయు భంగ్యంతరమున నీ విషయము నుట్టంకించినది. హరివంశ భాగవతములకుఁ గల యాయా భేదములే రంగాజమ్మ, అబ్బయల కృతులకును గలవు. కథైక్యఘటనమున రంగాజమ్మయుఁ, గవితాప్రౌఢి యం దబ్బయయు నధికులు. అబ్బయ రంగాజమ్మ కర్వాచీనుఁడే కాని యా కాలమునఁ దక్కిన

యుత్తరాంధ్రకవుల వలె దక్షిణాంధ్రకృతుల నెఱుఁగఁ డను
కొందును. శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు రంగాజమ్మ
కృతిని బ్రశంసించుచు నది 'అబ్బయామాత్యుని యనిరుద్ధ
చరిత్రకంటె సర్వవిధముల మే లని చెప్పుటకుఁ దగినదై
యున్న' దని వక్కాణించిరి. రంగాజమ్మ కృతి ముక్కు-మొగ
మెఱుఁగకయే మఱియొకరు, సందు దొరకినఁ జాలు మగకవుల
నగతాళి చేయువా రా మాట పట్టుకొని, యింకను నొక్కి-
వక్కాణించినారు. ఎవరి ప్రవృత్తికి సన్నిహితమైన కథపట్టున
వా రొకరి నొక రతిశయించిరి. అంతమాత్రమున నట్లు 'సర్వ
విధముల మే' లనుట వట్టి ముధావాదము. కనుపర్తికవియు,
'చతురకవిత్వతత్త్వపటుసంపద నొక్కరి సొమ్ము గా' దని
పంతము పట్టి వ్రాసినాఁ డనిరుద్ధచరిత్ర. అదిగాక, వసుచరిత్ర
కొక మానసపుత్రి యైన పురూరవశ్చరిత్రను 'కవిరాజమనో
రంజనము'గా రచించిన జాణఁడతఁడు. కాని యొక్క-మాట-
నాయిక పేరఁ బ్రసిద్ధమైన కావ్యవస్తువును గ్రహించి. నాయక
నామ ముంచుట యంత సమంజసము గాదు.

కురుగంటివారు మఱి యొక మాటయు ననియున్నారు.
రంగాజమ్మ కృతి 'రాధికాసాంత్వనము (ముద్దుపళని కృతియని
వారి యుద్దేశమనుకొందును) కంటె సహృదయహృదయాహ్లాద
కరమై, సభ్యమై యొప్పారుచున్న' దని. అంతకంటె సభ్యమై
యున్న దనుట కభ్యంతరము లేదు. విషయాంతరతరప్రత్యయము
నకే విప్రతిపత్తి. ముద్దుపళని కవిత్వమున నెంతె యొంగిలిపడినను
రసికత్వమున రంగాజమ్మకుఁ దీసిపోదు. అస లిరువురు నొక్క-
కోవలోని వారు - రసప్రసన్నకవనలు, రాజభోగైకజీవనలు.

పళని కృతికిని గొంత ప్రత్యేకత కలదు. తరతరాలుగా రసిక హృదయముల నూగించుచుండుటయే తార్కాణ. ఈ యుషా పరిణయమునకును - తాళపత్త్రజీవితకాళరాత్రి గడచినది, ముద్రణ మను యుషస్స్ఫురణ గల్గినది. ఇంక రసికప్రశంసోదయరాగరమణీయ మగుటయే తరువాయి. అదియు నపతి కాలముననే దీరునుగాక.

ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్ -
పరిశోధనశాఖ, వాల్తేరు
1- నవంబరు, 1953.

యస్వీ జోగారావు,
బి. ఏ. (ఆనర్సు)

---

బాలకునివలన చింతాపరిత్యాగసుఖంబును, కుమారికవలన సంగ త్యాగంబును, శరకారునివలనఁ దదేకనిష్ఠత్వంబును, సర్పంబువలన బరగృహనివాసంబును నూర్ణనాభంబువలన సంసారవినిహతజ్ఞాన విచ్ఛేదంబును, కీటంబువలన లక్ష్యగతజ్ఞానసంపాదకంబును, నభ్య సించి విరక్తుండనై యహంకార మమకారంబులు మాని పుర వనగ్రామ పర్వతంబులయందు సంచరింపుదు. మఱియును. 241

శా. జాయాపత్యధనాదులం దగిలి సంజాత భ్రమోన్మత్తుఁడై
మాయామయరూపశరీర మెత్తి భువిలో మర్యాదవర్జించి, య
న్యాయప్రాప్తి పదార్థ సంగ్రహములం దాసక్తుఁడై మోక్షనో
పాయంబుల్, వెసఁజింత సేయఁడు గుణభ్రాజిష్ణుఁడై మర్త్యుఁడుర్.

సీ. నేత్రముల్ పరకామినీరూపములయందు
రసన తియ్యని పదార్థములయందుఁ
సంగతి చర్మ మాలింగనాదులయందు
శ్రోత్రి మసత్కథాసూత్రమందుఁ
బఠికింప నాసిక పరిమళంబులయందు
మానస మన్యాయమార్గమందు
ధీరవాక్యముల సత్కీర్తనంబులయందు
కర మన్యజనధనగ్రహణమందు.

గీ. దినదినంబున రూఢివర్తించుఁగాని
పొలుపుతోడుతలక్ష్మీశుఁబొంద లేవు
కానమర్త్యుండు వీని నేకంబుజేసి
నలిననాభుని నేప్రొద్దుఁదలఁపవలయు. 243

సీ. ముదిమి దేహమ్మునపై మోపకరింపకమున్న
జోకమై రోగముల్ రాకమున్న
దిలమైన ( ? ) చీకటుల్ దృష్టిఁ గప్పకమున్న
పరుసనై నర లేరుపడకమున్న

మదిలోన బుద్ధులు చెదరిపోవకమున్న
యొడికమయినలావు చెడకమున్న
ఘనమారుతముల సంగములు దీయకమున్న
ప్రాణముల్ దల్లడ పడకమున్న

గీ. కంఠనాళంపుజాడపైఁ గ్రమ్మి శ్లేష్మ
మగ్గలింపకమున్న దేహాభిమాన
ముడిగి దేహంబు నిజము గాకుంట యెఱిఁగి
సేయవలయును బరలోకచింత నరుఁడు 244

చ. సరసిజ సంభవుండు నిజశక్తిని భూరుహ పర్వతాదులన్
బురపశుపక్షికీటములఁ బొల్పుగ ధాత్రి సృజించి వానిచేఁ
బరువడిఁ దుష్టిఁ బొందక శుభంబున బ్రహ్మవిలోకపక్రియా
పరుఁడగు మానవోత్తమునిఁ జన్మునఁ జేసి తరించె వేడ్కలన్ 245

మ. వినుతింపన్ బహుసంభవాంతముల సద్విజ్ఞాన సంపన్నుఁడై
మనుజాకారముఁ బూనియందు వసుధామర్త్యత్వ మంగీకరిం
చినయాజీవుఁడు మృత్యువగ్గలికమై చెండాడుచున్నంతక
న్నను మున్నాఁడిఁ దలంపగాఁవలదె సన్మానమ్ముతో మాధవున్

వ. అని యివ్విధంబున నయ్యవధూత నిజవృత్తాంతం బెఱింగించిన విని నంతసంబంది మత్పూర్వుండైన యదువు పుత్రదారధనాదులయందు మోహంబుఁ బరిత్యజించి సమ్యగ్జ్ఞానసమేతుండై పరమపదంబు నకుఁ జనియె నని యీయుపాఖ్యానంబు వాసుదేవుం డుద్ధవునకు వానతిచ్చి మఱియునిట్లనియె. 247

క. కలిమిఁ దుఁ బుత్రదారా
ప్తులయందు నయంబుఁ గూర్మి పొదలుచునుంటల్
కలలోన రాజ్యమేలఁగఁ
గలిగినయట్లరసిచూడఁగా మునివర్యా 248

సీ. వరుసతో శతృషడ్వర్గంబుఁ బరిమార్చి
మాత్సర్యమందున మట్టుపడక
కల్లమాటలుమాని ఘనవిత్తసుత వధూ
బాంధవస్నేహంబుఁ బరిహసించి
ధర్మమార్గంబును దప్పి వర్తింపక
లోకమధ్యస్థ మంగీకరించి
ఆకారవిభవ విద్యాకులాహంకార
ములనిక్కి మిక్కిలి మోసపోక

గీ. యొడలు వలియించి, నియమసంయుక్తుఁడగుచు
సంతతంబును బుణ్యదేశాశ్రమములఁ
దిరుగులాడుచు భక్తితో గురుపదాబ్జ
యుగము సేవింపవలయు నత్యున్నతముగ 249

క. బహువిఘ్నంబులఁ జెందక
సహజ జ్ఞానంబుతోడ సత్యవ్రతుఁడై
విహితాచారంబున నరుఁ
డహితాత్ముల యెడ సమత్వమందఁగ వలయున్ 250

సీ. వేద సూక్తార్థంబు వీక్షింపనేరక
కర్మమార్గము మించుగాఁ దలంచి
బుధులుకొందఱు యజ్ఞములచేత నింద్రాది
దివిజులఁ దృప్తిఁబొందించి పిదప
దేవలోకముఁ బొంది దేవాంగనా జనం
బులఁ గూడి తద్గానమునను జొక్కి
వసుస గంధర్వ కిన్నరులు సన్నుతిసేయఁ
బుష్పకారూఢులై పొలుపుమీఱి

గీ. కొంతకాల మీరీతినిఁ గోర్కిదీర
సమరలోకస్థ సౌఖ్యము లనుభవించి
పుణ్యమంతయు క్షీణమై పోవునపుడు
దిరుగ జన్మింతు రుర్విపైఁ దేజముడిగి. 251

సీ. యజ్ఞాతులందు దుష్ప్రజ్ఞానమేతులై
మహిని సర్వజ్ఞులమంచుఁ గొంద
ఱామ్నాయమార్గ గూఢార్థంబులెఱుఁగక
విధిలేక పశువుల విశసనంబు
సేసి యా పశువుకోడాళ ఖండంబుల
నగ్నిలోపల వేల్చి యఖిలభూత
భేతాళములకు సంప్రీతి తోడుతఁదృప్తి
సమకూర్చు జీవహింసకులు, మీఁద

గీ. సపునరావృత్తికరమైన యట్టి పదముఁ
జెంద నేరక యాత్మవంశీయులైన
యట్టి వారలతోఁ గూడి హర్షముడిగి
పడుదురతిఘోర నరకకూపములలోన. 252

ఉ. నిర్మలుఁడైన నన్ను మదినిల్పక కొందఱు బుద్ధిహీనులై
కర్మములాచరించి యధికశ్రమ సంకలితాత్ములై మహా
ధర్మము సంగ్రహించి యటఁ దత్ఫలమందు విషక్తచిత్తులై
నిర్మలిభూమిలోన జననంబులఁ బొందుదు రెల్లకాలసః. 253

ఆ. లోకపతులకైన లోకంబులకునైన
వనజభవునకైన మునులకైన
దివిజవరులకైన దిలనుతో (?) నావల్ల
భయము కలిగియుండు భావమందు. 254

సీ. గుణములు కర్మమార్గోన్నతిఁ బుట్టించు
గుణములు సృజియించు గుణగణంబుఁ
గనుక నీజీవుండు గుణసమాక్రాంతుఁడై
బలిమిఁ గర్మఫలానుభవము సేయు
వరుసతోఁ దద్గుణ వైషమ్యమెందాఁక
నందాఁక నానాత్వమాత్మయందు
నానాత్వమెందాఁక నంతపర్యంతంబుఁ
బారతంత్ర్యంబునఁ బ్రబలియుండు
గీ. జీవుఁడెందాఁక స్వాతంత్ర్య భావమందు
నంతపర్యంత మాదినాయకునివలన
భయము గలదని నరుఁడు తత్త్వంబుఁ దెలిసి
వేడ్కతోడుత నన్ను సేవింపవలయు, 255

వ. ఇవ్విధంబున వాసుదేవుం డానతిచ్చినఁ బ్రియసేవకుండగు నుద్ధవుఁ డిట్లనియె. 256

ఆ. అరయ దేహజంబులైనట్టి గుణముల
యందు వర్తమానుఁడైన దేహి
తద్గుణంబుచేతఁ దద్దయు దృఢబద్ధు
డగునొ కాడొ నాకు నానతిమ్ము. 257

క. ఏవిధమున లక్షితుఁడగు
నే విధమునఁ గ్రీడసేయు నేవి భుజించున్
ఏ విధమునఁ జరియించును
జీవుఁడు గుణబద్ధుడగుచుఁ జిత్రచరిత్రా. 258

శా. విద్యావిద్యలు నా శరీరములుగా వీక్షించి యీ రెంటిలో
నాద్యంబై తనరారుచున్నయది మోక్షాధ్యంబుగాఁ జూడుమా
విద్యానామకమైన వస్తువది పద్విజ్ఞానరూపంబు, త
ద్విద్యాన్యం బపవర్గబంధకరమై వేధించుసుజ్ఞానముల్. 259

వ. మఱియు బద్ధముక్తులకు వైలక్షణ్యంబుఁ జెప్పెద. విరుద్ధధర్మంబు గల రెంటిని నొక ధర్మంబందుఁ బ్రవర్తించువానిగా నెఱుంగుము. ఒక్క మహీరుహంబందు నన్యోన్య మిత్రత్వంబు బాటిల్లుచు నిజ నిలయంబందు సుపర్ణద్వయంబు వర్తించు నందొక్కటి పిప్పలాశి యయ్యె. తదితరంబైన యది యశనఖాదనంబు సేయక బలసమేతంబై యధికంబుగ వర్తించు. నందవిద్యాసహితంబైనది నిత్యబంధనంబునఁ, విద్యాసహితంబైనది నిత్యముక్తంబయ్యును వర్తించును. ఇట్టి మాయా రూపంబైన మహీరుహంబును సమ్యగ్జ్ఞానంబున నెఱింగి యర్థంబుల నింద్రియములచేత గ్రహింపుచు వికార రహితుండై సంచరించు- పరమయోగి ముక్తుండగు దైవాధీనంబగు శరీరంబుచేఁ గర్మాచరణంబు సేయుచుఁ గర్తృత్వంబు భజియించి జీవుండు బద్ధుండగు ఇట్లు బద్ధముక్తలక్షణం బెఱింగి శయనాసనాటన మజ్జనదర్శనస్నానస్పర్శనాఘ్రాణభోజన శ్రవణాదిగుణంబుల నంగీకరింపని విద్వాంసుండు ముక్తుండగు, మఱియును, 260

సీ. పగగొని పఱదెంచు పశుఘాతకునియందుఁ
బూజసేయఁగ వచ్చు పుణ్యునందు
రోషహర్షంబులు రూఢిగా వర్జించి
సర్వమానవులందు సమతఁబొందిఁ
నెలగొని పరులపై నిందాస్తుతులు మాని
పరపదార్థంబుల వాంఛవిడిచి
అర్థితోఁ బుత్రదారాదిమోహంబుల
దిగనాడి మదిలోనఁ దెల్విగల్గి

గీ. శబ్దమయమైన బ్రహ్మంబుఁ జక్కనెఱిఁగి
తద్గతస్వాంతుఁడగుచు సత్యాదరమున
బాహ్యమంతయు మఱచి యభ్యంతరమున
సంతసంబందు వరయోగి సంతతంబు. 261

గీ. కాన మానవు డన్యమార్గంబునందుఁ
దెలివి వర్జించి రూఢి వర్తించెనేని
ధనము వాంఛించి, విధిలేని తావువెదకు
నతనిరీతిని విఫలత్వమందుఁబెదప.

సీ. క్రమమునఁ గర్మమార్గమున వర్తింపుచు
ఫలమంతయును మదర్పణము సేసి
మన్నామ మనయంబు మదిలోనఁ దలఁపుచుఁ
దుదిముట్ట మద్భక్తిఁ బొదలిబొదలి
సత్సంగతులఁ బొంది సద్గుణైశ్వర్య సం
పన్నుండనౌ నన్నుఁ బరమయోగి
చిత్తాంబుజాంతర స్థితునిగాఁ దలపోసి
వితతమల్లక్షణాంకితుఁడవగుచు

గీ. మత్ప్రియంబుగ ధర్మకామముల నెప్పు
డాచరింపుచు మత్పరాయణుఁడవగుచు
నఖిలజగమును మద్రూపమని యెఱింగి
పుడమిలోపలఁ జరియింపు భూసురేంద్ర. 262

వ. అని యశోదానందనుండు మందహాసంబునఁ బలికిన ధరణీసురుం డిట్లనియె. 263

క. ఏ విధమున నీ రూపము
భావంబునఁ దెలియవచ్చు, భక్తియనఁగ నే
భావంబున నుదయించును
శ్రీవర నాకానతిమ్ము చిత్రచరిత్రా. 264

చ. అనిన ధరాసురేంద్రునకు నావసుదేవకుమారుఁ డిట్లనున్
వినుము మునీంద్ర, భావమున వీక్షణసేయుము, నన్ను భక్తితోఁ
గనకమయాంశుకోజ్జ్వలునిగా, జలజాంబుజ * శంఖనందకా
భినుతకరాబ్జుగా విమలబింబఫలాధరుగా నుదారతన్. 265

* ఈప్రయోగము తాళపత్రమున నిట్లనే యున్నది.

వ. మఱియు సకలజీవులయందు ♦ కృపాలుండవై సత్యంబు దప్పక సర్వదేహులయందు సమత్వంబు భజియించి పరోపకారబద్ధకచ్ఛుండవై కామాహత బుద్ధిసమేతుండవై నిత్యశుచిత్వంబు నొంది పరార్థవిత్తాదులయం దీహమాని మితాహారభోజనుండవై ధైర్యంబు దప్పక శత్రుషడ్వర్గజయంబు కలిగి మత్పరాయణుండవై మత్పూర్వకథిత కర్మంబుల నాచరింపుచుఁ దత్ఫలంబు మదర్పణంబుగాఁ జేయుచు వర్తింపుచు మద్భక్తుండు భాగవతజనదర్శన స్పర్శనార్చనంబులను, దత్పరిచర్యానుకీర్తనంబులను మజ్జన్మకర్మకథనంబులను, మత్కథాశ్రవణంబునను మత్సన్నిధానంబునం బ్రివర్తించు గీతతాండవవాదిత్రాదిమహోత్సవసందర్శనంబులనుం గోరుచు మచ్చేష్టుండవై మచ్చరణుండవై దేహపతనపర్యంతంబు పరిభ్రమించి యంత్యకాలంబున మద్రూపధరుండవై మత్సాయుజ్యంబుఁ బొందు. నివ్విధంబున వైదిక తాంత్రికరూపంబులైన మదీయవ్రతధారణంబును, మన్నిలయమోపలేపన మార్జనరచనావిశేషంబులును భక్తిసమేతుండవై చేయుచుండవలయును. భాస్కరుండును, నగ్నియు, విప్రుండును, ధేనువును, వైష్ణవుండును, నాకాశంబును, వాయువును, నుదకంబును, భూమియు, నాత్మయు నాఁబరఁగు నీ పదియును మత్పూజాస్థలంబులు, ఇందు వేదంబులచేత సూర్యమండలంబును, హోమద్రవ్యంబులచేత ననలంబును, నాతిథ్యంబున విప్రోత్తమును, బాలఘాసకబళంబులచేత ధేనువులను, సత్కారంబులచేత విష్ణుభక్తులను, ధ్యానంబుచేత హృదయాకాశంబులను, ముఖ్యబుద్ధిచేత వాయువును దోయపురస్కృతద్రవ్యంబులచేతఁ దోయంబును మంత్రాదులచేత స్థండిలంబులను, బూజసేయుచు శంఖచక్రశార్ఙ్గగదానందకాద్యాయుధధరుండవైన నన్ను ధ్యానంబు సేయుచు సంచరింపంగవలయును.

♦ పాఠాంతరము :—జీవంబులందు.

చ. పరవశుఁ డైన శౌరిఁ గని
పంకజలోచన రాధికామణిం
దొఱఁగు మటంచు వేడికొనఁ
ద్రోయక నాథుఁ డొనంగె నమ్మికల్
పురుషుల కేటి సత్యములు
పూనిక లేదవి పుణ్య మెద్ది నీ
మరు లిటు కొండలై పెరుఁగు
మాత్రమె కాని కురంగలోచనా. 32

వ. అని యి ట్లాడు చిలుకను జూచి. 33

శా. ఏ మేమే వెలి పింత లేక నె భళా
హేమాంగి యి ట్లాడెనా
యా మాట ల్విని మంచి దం చనియెఁగా
యా ధూర్తుఁడు న్నించె హా
రామా యట్లనె కాని, మంచిపని మే
లాయెఁ మఁ తే మాయె నా
భామారత్నము దాను గూడి సుఖమై
వర్ధిల్లినం జాలదే. 34

సీ. మఱచెనో నా చేత మణితోక్తు లన్నియుఁ
బలుక నేర్చిన నాఁటి పంజరింపు
ఎంచఁడో నా చేత నెలజంత్రిగాత్రింబు
లభ్యసించిన నాఁటి యనుసరింపు
తలఁపఁడో నా చేతఁ దగు దేసి గుజరాతి
వితె మెఱింగిన నాఁటి వేడికోళ్లు
పిడెనో నా చేత వెదవిల్తుశాస్త్రంబు
దెలియఁ బూనిన నాఁటి తెఱవుమఱవు

గీ. గణన సేయఁడో మరుసామి గవనములను
దాను నా చేతఁ బడిన బెత్తంపుఁ బెట్లు
బరులు గని గేరి నవ్వ దబ్బఱనుమురారి
మాయలకె పొంగె సత్యభామా లతాంగి. 35

గీ. నిన్నఁగుప్పయు నేఁ డాళ్లు; నెలఁత తాను
కోరి నా మీఁదనే సేసె కారుబారు[1]
ముక్కుపచ్చలు మానక మునుపె బిరుదు
పెచ్చు కోల తోడఁ గొట్లాడ వచ్చినట్లు. 36

గీ. మంచి పామును బా లోసి పెంచినట్లు
యింత దెలియని దాని నే నాదరింపఁ
దాను పెంచిన పొట్టేలు తఱిమి తఱిమి
సన్నబడు సామ్య మాయెనే చిన్ని చిలుక. 37

అడుకులు దిన్నం తాయెనె ?
కడుపునఁ గు ట్టెత్తు నవుకు గానీ, తా నే
కడఁ జనునో వంటయింటను
సుడివడు కుందేలు రేపె చూడుము చిలుకా. 38

గీ. పోల మొఱుంగిసి నిన్నటి[2] వళికె పడుచు
యింతసేసిన నేఁ జేయు నెంత కాను
వ్రేలు వాచిన ♦ ఱోలంత పెరిఁగె ననిన
ఱోలు వాచిన నది యెంత పోలు చెపుమ. 39

వ. అని మఱియుఁ జిలుకతో నిట్లనియె. 40

---

1. కారుబారు = వ్యవహారము, తొందర, ఇబ్బంది—గ్రామ్యమిశ్ర భాషా నిఘంటు.
ప్రయోగాంతరము: 'కారుబారు సేయువారు గలరే ! నీవలె సాకేత నగరిని' —త్యాగరాజు

♦ పిచ్చికల—అని తా. ప. ప్ర.

2. వళికె=దీపము—గ్రా॥ మి. భా. ని.
‹ ఱోలంత పెరిఁగె ననిన — తా. ప. ప్రి. పాఠము.

గీ. ఈవు చెప్పిన మాట లొక్కింత లైనఁ
జెవిని బెట్టక దాని నేఁ జేరఁ దీసి
మానిసిని జేసి నందుకు మగుడ నిపుడ
ఫలము తోడ్తోడఁ గైవసం బాయెఁ గదవె. 41

గీ. తన్ను గట్టను దారంబు తానె కొనిన
జాడ నిటు దెచ్చి గోపాలుతోడఁ గూర్చి
చాలఁ జేసిన దీనికి మేలి మెల్ల
బూదిలోఁ జేయు హోమ మై పోయెఁ గదవె. 42

గీ. చెలఁగి కాలిమెట్లు తల కెక్కు చందాన
నాదు క్రింది బుడుతె నన్ను మించె
వెలయ గ్రుడ్డు వచ్చి పిల్లను బెదరించె
గాన్గఁ ద్రుళ్లుబడ్డ గంతె మోయు 43

గీ. కాని పదరకు మిఁక మీఁద దాని మోము
గాన వద్దని శౌరి నాఁకట్టు కట్టి
బింకములు గూల సఖకాలఁ బెట్టి; నేల
రాయ కున్నను నా పేరు రాధ గాదు, 44

గీ. ఒదుగుచును నంగనాచి లై యున్న దీనిఁ
దొలుత రుద్రాక్షపి ల్లని తెలియ నైతిఁ
దేలు నిప్పునఁ బడకుండఁ గేల నెత్త
మీట కుండునె విస మెక్కి మిట్టిపడఁగ 45

గీ. నక్క యురుల లోనఁ జిక్కుకొన్న విధానఁ
గోరి మనము చేసికొన్న కతలు
ప్రేగు లోని తీఁట విధ మాయె; నవరాదు
అత్తకోక తొలఁగి నటుల చిలుక. 46

గీ. అత్తవా రింటి కప్పుడే హరినిఁబంపఁ
దనకు గో రంత యైనను మనసు లేదు
నందు డనుపఁగఁ గని మన మందు కెల్ల
నుబికి తడ సేయ రా దని యుంటిఁ గాని. 47

వ. అని మఱియును 48

సీ. ఆశుకవిత్వంబు నల్లి తేనే సరా
చిత్రప్రబంధంబు సెప్ప వలదె
పదచాళి రాగము ల్పాడి తేనే సరా
హిత మొప్ప వర్ణంబు లెత్త వలదె
గోటి వేతను వీణ మీటి తేనె సరా
కొంచక రాల్ గరఁగించ వలదె
అభినయ దేశ్యంబు లాడి తేన సరా
యెత్తిన బిరుదు చెల్లింప వలదె

గీ. వింత వింతగఁ గలసిన యంత సరియె
యెమ్మెకాని మనోభావ మెఱుఁగ వలదె
యేమి నేరని నిన్నఁటి యింత మొటికె
నన్ను విడనాడఁ గోరెనా చిన్నిచిలుక. 49

క. అన విని శుక మిట్లనియెఁ
వనితా యే మందు దీని వగలో త్రుళ్లో
మినుకో గెలివో తెలివో
విను వెన్నకుఁ బండ్లు వచ్చు విత మాయెఁ గదే. 50

గీ. చూపు లోపల నొక వింత చూపుఁదళుకు
నడుపు లోపల నొక వింత నడుపుబెళుకు
నుండు నునికిని నొక వింత యుండుకులుకు
వచ్చె గద యమ్మ మన యిళా వనిత కిపుడు. 51

గీ. లేని పట్టింపు లెల్లను బూని చాన
నేనె యెదురైన నింతైనఁ గాని చూడ
దల్పునకుఁ గల్మి వచ్చిన నర్ధరాత్రి
గొడుగు దె మ్మన్న కత గాను కోమలాంగి. 52

వ. అను కీరవాణుల కడ్డంబు వచ్చి మధురవాణియగు నొక్క విరి
బోణి మధుపవేణి యగు దొరసానిం జూచి నెఱజాణలేనం
బునందల యూఁచి చెయి సాఁచి సమయోచితంబుగా ని
ట్లనియె. 53

క. ని న్నెఱుఁగు నెదిరి నెఱుఁగును
దన్నుం దన మట్టు నెఱుఁగు దామోదరుఁ డా
కన్నియకై నిను వేడిన
టన్నా! మఱి శౌరి, నగరె యహహా జనముల్ 54

గీ. తగరు కొండమీఁద దాకఁ గోరిన దారి
నెదిరిఁ దన్నుఁ దెలియ కింత పలికె
నింత మీను వచ్చి యెంత మీనను మ్రింగ
నువిదబుద్ధి వెనుక నుండుఁ గాదె. 55

గీ. కుట్టఁ దేలు; కుట్ట కున్నఁ గుమ్మరబూచి
త్రోసిరా జటంచుఁ జేసెఁ జెలియ
దాని వ్రేలు దీసి దాని కన్ను వొడిచి
నట్లు సేయ కున్న నడుగ రమ్మ 56

క. మును నీ విచ్చిన చనువున
నిను నిట్టుల దూల నాడె నేని న్వినుమా
తన యింటి దీప మం చని
కని ముద్దులు వెట్ట మూతి కాలక పోనే 57

క. నిన్నంటే మానిసి నై
నిన్నే వెలి సేయఁ బూనె నెలఁతే బళ్లారే
కొన్నంగడి లోనే విను
మన్నాఁడే మాఱుబేర మవునే చెలియా 58

♦గీ. మాయదారిమాట మది నిజం బని యెంచి
పాలఁతి నమ్మి నానఁబోసికొనియె
తగిలెనా తగిలెను దప్పెనా తప్పెను
నాతి వెఱ్ఱివాని చేతిరాయి. 59

గీ. పడతి మును దెల్పనా పదింబదియుఁగాను
దాని వినయంపుఁ బోకిళ్ళు తగ నెఱింగి
మానిసిని జేయ వలవదు దీనిఁ జేర్చ
తెలియు నిది మేఁకవన్నియపులి యటంచు 60

వ. అన విని రాధ యిట్లనియె. 61

గీ. దాని నింతయు నన నేల తగవు మాలి
తప్పుతంటల కోడఁబడు దానవారి
నన వలయుఁ గాని తెగనిండ దోసకుఁదీసి
వేయువాఁ డేయ, న మ్మేమి సేయు నమ్మ. 62

క. కలలో నైనను బాయక
కలకాలం బున్న విభుఁడు కసిగాయకు నై
పలుచన చేసె న ట న్నను
జెలియా మగవారి నెమ్మి చెడ్డది సుమ్మీ 63

క. నెఱతన ముడి గింటింటను
దిరుగుచు బతిమాలు హరికిఁ దెఱవలు గఱవా
తిరిపెం బెత్తేవానికిఁ
బెరుగుంగూ డేమి బ్రాతి విధుబింబాస్య 64

♦ఈఁక తోఁక లేని శ్రీకృష్ణుమాటలు ము. ప్ర. పా॥

గీ. నందసుతుఁడు మున్ను నా మీఁది ప్రేమచే
నొకటి సేయఁ బూని యొకటి సేయు
* నత్తమీఁదఁ గన్ను లంగడిపైఁ జేతు
లాయె ననుచుఁ జెలియ లరసి నవ్వ. 65

సీ. కీరవాణులచేతఁ గిళ్ళాకుఁ బంపిన
శిరసా వహించు నో సరసిజాక్షి
నాతి యెవ్వతె యైన నా మేలు వేఁడినఁ
గను లొత్తిసేయు నో కంబుకంఠి
ఎలమి నా కోసమై యెట్టి వారల నైనఁ
దెగనాడఁ దలఁచు నో చిగురుఁబోఁడి
యేఁ జూచి చూడకయే మాట లాడిన
మాటాడ వెఱచు నో మందగమన

గీ. తడవు పైకొని పేరాయితంబు సలుపఁ
జూచి సైరింపఁ జాలఁ డో సుందరాంగి
అట్టి శౌరిట్లు కడగండ్లు పెట్టె ననినఁ
దిరుగ బ్రతుకు కాన వలె నటే తెలుపు మకట. 66

సీ. ఇటు లుండువారల కెడయికల్ వచ్చిన
దనువులు నిలుచునే యనినమాట
నిను బాసి యెట్టివారిని విలోకించినఁ
గను దాళి యుండ లే దనినమాట
నీ పొత్తు మాని నే నేడ భుజించిన
నాహార మింపు గా దనినమాట
యలుకవచే నీవు నవలి మో మాయినఁ
గనులకు నిదుర రా దనినమాట

---

* అత్తసొత్తిఁ జేతు లంగడిపైఁ గన్ను ము. ప్ర. పా.

గీ. కరుణ దైవాఱ బిగి కూరఁ గౌఁగిలించి
మానినీమణి వేయి జన్మాల కైన
వినుము నీ మేలు మఱువ లే ననినమాట
మఱచెనో శౌరి తగు నిళామాయ మీఱి 67

క. అను వనితామణి పలుకులు
విని కీరం బిట్టు లనియె విమలాంగి వినే
వనజాక్షుని వింత మెఱుఁగవె
కని తెల్పిన భారతంపుఁ గతలై పెరుఁగన్ 68

గీ. దొరకనటువంటి రత్నంబు దొరకినట్లు
ఱొమ్మునేగాని, దించఁ డే యెమ్మెనైనఁ
గాఁగ లెడలినఁ బ్రాణముల్ కదలు ననుచుఁ
గట్టి కాచుక యున్నాఁడు కదల నీఁడు 69

గీ. మగువ యిది గాక యింక నొక మాట గలదు
వినుము వలపుల దొరసాని యనెడు పేరు
దాని కిచ్చెను నిను బిల్వఁబో ననంగ
నెటులు నో రాడెనో శౌరి కెఱుఁగ వమ్మ 70

వ. అన విని చిలుకం జూచి రాధ యి ట్లనియె. 71

గీ. ఎల్లవారికి శకునంబు లెఱుఁగఁ బలికి
బల్లి తాఁ బోయి తొట్టిలోఁ బడిన రీతి
నోరి నని నేనె * మోసపోతిఁక నదేల
వెనుక చింతించు టెల్లను వెఱ్ఱితనము. 72

గీ. నీవు పోయిన పనికి రానీవు కొదవ;
పట్టి పల్లార్చి దేవకిపట్టి నిటకుఁ
దోడుకొనివత్తు వనుచు నీ తోడు చిలుక
నమ్మికను నెమ్మనంబున నమ్మియుంటి. 73

* మోసపోతి (న్) + ఇఁక — ఇట నుత్తమ పురుషైక వచనక్రియా— 'ఇ' కార సంధివిలక్షణతయు, నిర్బిందుక సబిందుక ప్రాసయతియు గమనింపఁదగినవి.

వ. అన విని శుకం బి ట్లనియె. 74

క. తల కెక్కిన వలపున హరి
యలుకుచు దాసానుదాసుఁ డై మెలఁగంగాఁ
గలవే యిఁక నడియాసలు
కలిఁ బోసిన వెనుక నుట్టి కనుఁగొను రీతిన్. 75

వ. అనిన విని దురంత చింతాభరంబున విరహవేదనా
దోదూయమానమానసురాలై దిగ్గున బెగ్గడిల్లి. 76

సీ. జడ వేగ వదలించి ముడి పూలు విదళించి
యలజడిఁ గీల్గంటు సందగించి
జిగివల్వ సడలించి బిగిరైక నెడలించి
పగము మాసిన చీర సంఘటించి
తిలకంబు పెకలించి కలపముల్ దెరలించి
పచ్చికస్తురి తిలపట్టు పెట్టి
కల సొమ్ము వెడలించి కాటుక నిరసించి
సొంపు వాసెనకట్టు సంపుటించి
యాసల నడంచి చెలులపై యాస డించి
చెఱఁగు మై నిండ ముసుఁ గిడి చీకటింట
మేని వెత లార్చి కంకట మీఁదఁ జేర్చి
పొరలె మరులూరి చిలువరాపొలఁతిదారి. 77

చ. ఉలుకును వెచ్చ నూర్పుఁ గడు
నుస్సు రనుఁ దల యూచు లేచు లో
గలఁగఁబడున్ దిగుల్పడును
గానిపను ల్దలపోయు వేసరున్
గళవళ మంది కన్గొను వి
కావిక నవ్వు భయంబుఁ జెందుఁ గన్
గొలఁకుల నీరు నించు మనిఁ
గొంకు దలంకు వడంకు నెంతయున్. 78

ఉ. రా యను వింత పుట్టినది
రా యను నింతకు దట్టి గట్టినా
రా యను దాళియుంటెఁ గద
రా యను జూతంపు గాని వేడ్క లే
రా యను మేలువార్త విన
రా యను నా వల పింత చేసె నా
గా యను నిన్ను దూఱ నగ
రా యను హా యదుశేఖరా యనన్ 79

చ. అనుచును బ్రజ్వరిల్లు విర
హానలకీలల మేను గంద నా
వనరుహనేత్రి యోర్వకను
వాపిరి నేడ్చెఁ బికస్వరంబునన్
కనుఁగవ నిండి వెల్లురికి
కాటుక ఱప్పలఁ జిల్కి చెక్కులన్
మినమిన జాఱి గుబ్బచను
మిట్టల నశ్రులు జాలువాఱఁగన్. 80

శా. ఆవేశం బెలు ఱెల్లఁ గొల్లు మని హా
హాకారము ల్సేయుచున్
నీవే యిట్టులు ధైర్యము న్విడిచినన్
మే మెల్ల నె ట్లాదుమో
వేఱివా రెల్లరు సిగ్గునం బొగులరో
వేమారు నీ వంత నీ
కావంతం బనిలేదు వచ్చె నిదిగోఁ
గంసారి కంజాననా. 81

సీ. అల జక్కవల పెక్కువల ద్రొక్కి చల మెక్కి
నిక్కు చన్గుబ్బలు స్రుక్కి నమ్మ
అనయమ్ము నునుదమ్ములను దమ్ముల నయమ్ము
గను కనుంగవ తెల్వి కలఁగు నమ్మ

తొఁగవిండు బిగి ముండు తనుపొందు సొగసొందు
వదనారవిందంబు వాడు నమ్మ
తులకించు బలుమించు నలయించు కళనించు
నందంపు మైఁదీఁగ కందునమ్మ
♦తొగరు వాతెఱ మేలిమి తొఱఁగు నమ్మ ♦
చిన్ని చిన్నారు ముంగురు ల్చెదరు నమ్మ
మెల్లి మెల్లంట నా యుల్లు డిందు వచ్చుఁ
♦గుండ వలవదు నా యాన మందయాన 82

వ. అనిన విని 83

క. తను వెల్ల ఝల్లు మనఁగా
నును మోవి చలింప లేచి నుదురు చెమర్పన్
ఘన కేశబంధ మూడఁగఁ
గనుఁదమ్ములు మోడ్చి వ్రాలెఁ గామిని మూర్ఛన్. 84

వ. అంతట నయ్యిందువదన లందఱుం గూడుకొని 85

క. ఏ మంద మేమి సేయుద
మే మందున దీరుఁ దేరు నెటు లోర్తు మనో
యే మందయాన నడుగుద
మీ మంథరకుచ తెఱఁగు లిట్టివి యనుచున్. 86

క. అని పలుకుచు నెన నులుకుచు
గని తలఁకుచుఁ గనుల నశ్రుకణములు చిలుకన్
ఘనశోకమగ్న లగుచును
గనకాంగిని చుట్టు ముట్టి కాంతలు వేగన్ 87

ఉ. కోమలి సిబ్బెపు న్మెఱుఁగు
గుబ్బల జొబ్బిల నొప్పు కప్పురం
బౌ మరునగ్గి సోఁకి యది
యంతట భగ్గున మండ మన్మథ

---

♦ మెఱుఁగు వాతెఱ మేలిమి తుందునమ్మ—తా. వ. ప్ర.
♦ అసెల వలవదు నా యాన మందయాన—తా. వ. ప్ర.

స్వామికి భామలుం జముకు
వత్తియు లేని నివాళిజోతు లో
సామజయానలార యని
సారెకుఁ జేతులు తట్టి యార్పఁగన్ 88

గీ. సారవంతం బగు పటీరపూరమునను
నేడ దేర్చిన నొక్కింత నేడ దేఱి
చెలులఁ గని రాధ వింటిరే చెలియలార
కలను గనుఁగొంటి శౌరి రాకల పనంగ. 89

సీ. తప్ప దీ మాట నా తనువు జు మ్మనిపించెఁ
జూడు జూడు మటంచుఁ జూపె నొకతె
రమణి యీ దిక్కు తోరణగాళి పలికేని
అదె యదె విను మంచు నాడె నొకతె
వెన్నుఁ డీడకు వచ్చియున్నట్టె కనుపించెఁ
గల నిక్క మానంచుఁ బలికె నొకతె
నెమ్మది యిపు డెంతో నెమ్మది యున్నది
యమ్మమ్మ యిది నిజం బనియె నొకతె
పడఁతి నీ వామనేత్రంబు పదరె నిదిగో
కలికి నీ వామభుజము దాఁ గదలె నిదిగో
అతివ నీ వామభాగంబు నదిరెనిదిగో
దిగులు మాను మటంచు నా తెఱవ లనఁగ. 90

గీ. అంత నచ్చట నర్జునాహ్వయసఖునకుఁ
జెలులు రాధిక పంచిన చిలుక యలుకఁ
చెప్పకయపోదె నని పల్కఁ జిత్తగించి
కమలనేత్రుఁడు మనము దిగ్గనఁగ లేచి. 91

సీ. రాజాస్య కేలించు రవల పావలు మాని
ధవలాక్షి యిచ్చు కైదండ మాని
కాంచనాంగులు పట్టు కరదీపికలు మాని
షడఁతులు విసరు సావడలు మాని

భామలు కొనివచ్చు బాఁగిపల్లకి మాని
మగువలు వీచు చామరలు మాని
గీ. మగఁడు వెంటాడ రాధపై మరులు గూడ
దిట్టతన మూడ హృదయంబు కొట్టుకాడ
మేను నసిగూడ సరిజోడు లేని ప్రోడ
సనిమె సఖు తోడ శృంగారవనము జాడ. 92

సీ. తప్పక తను జూచి తెప్ప వేయక వచ్చు
జలజాక్షి పై దృష్టి సైత మిడక
మోహాపదేశత మోము చాచుక వచ్చు
సకియ మోమున ముద్దు సైత మిడక
బహుదూరమున నుండి పైఁట విప్పక వచ్చు
చాన గుబ్బల గోరు సైత మిడక
బ్రమఁ బోఁకముడి సగ్గ బార వేసుక వచ్చు
చెలియ కౌఁగిట మేను సైత మిడక
జారుసిగ వీడ తెలి ముత్తెసరులు నాడ
పదట మెదమీఱి బంగారు పటము జాఱ
యందెరవ బల్కు మొలక ఘుర్మాంబు లొలుక
వచ్చె సీ దారి నా మురవైరి శౌరి. 93

సీ. ఆసతో ననుబిల్వు మని యింతి యేమేమి
పలికి కీరంబును బంచె నొక్కొ
వచ్చి యచ్చట నాదు వర్తమానము జూచి
వేఁ బోయి శుక మేమి వినిచె నొక్కొ
యెలనాగ వినినంత సీనిస పులి వోలెఁ
బదిరి భగ్గన మండి పడియొ నొక్కొ
యది యొక్క నెపముగా సతివలు పగ చాటి
మించి యే మంచు బోధించి రొక్కొ

గీ. తోయజానన మది నేమి తోఁచె నొక్కొ-
దైవ మేమేమి సేయంగఁ దలఁచె నొక్కొ-
గ్రహగతుల క్రౌర్య మెట్టిదో కలికి నెడసి
యేల వచ్చితి చెలికాఁడ యొంసి యీడ. 94

సీ. నినుఁ బాసి నిముసంబు నిలువఁ జాల నటంచుఁ
గౌఁగిటఁ జేర్చక గడియ సేపు
నీ వెంటనే వత్తు నేఁ దాళ లే నంచుఁ
గరములు పట్టుక గడియ సేపు
నను బిల్వఁ బంపు మీ నా యాన నీ కంచుఁ
గన్నీరు నించుక గడియ సేపు
దాని మాయలఁ జెంది దయ వీడకు మటంచుఁ
గలికి మోము గదించి గడియ సేపు
గాఁగ వగచుచు గద్గదకంఠ యగుచుఁ
ప్రేమ మీఱంగ దీవెనవీడె మిచ్చి
పనుపఁ జాలక పైనంబు పనిచి పట్టి
యువిద నెడఁబాసి యుండుండు టుచిత మగునె. 95

... ... ... ...
... ... ... ...
... ... ... ...
... ... ... ..

(ఇటఁ గొంత గ్రంథపాతము దోఁచెడిని)

సీ. (మగతేఁటి గఱులకు మగువ ముంగురులకు
నేనాటి నేస్తమో యెఱుఁగ రాదు)
♦అల మించు సోఁగకు నతివ మైతీఁగకు♦
నేమి చుట్టఱికమొ యెఱుఁగ రాదు

---

♦ ♦ ఈ గుర్తుల మధ్య నున్న పాదార్ధ మెంక సద్దుబాటు.

పూర్ణసోముఁ నకును బోలఁతి మోమునకును
నెచ్చటి మచ్చికో యెఱుఁగ రాదు
కపురంపుఁ దావికిఁ గలికి కెమ్మోవికి
నే యనుబంధమో యెఱుఁగ రాదు
చెలియ జిగి చూపు నును నల్ల గల్వ తూపు
కొమ్మ పాలిండ్లు బంగారు నిమ్మ పండ్లు
చెలువ నూగారు నల్లని చీమ బారు
లొక్క చోటను బుట్టని దొక్క కొదవ. 96

గీ. ఇందుబింబాస్య నవ్వుల కెంచి చూడఁ
1. జంద్రకిరణవిలాసంబు సహజ మయ్యె
నింతి నునుగప్పు కొప్పున కెంచి చూడ
2. జంద్రకిరణవిలాసంబు సహజ మయ్యె. 97

సీ. శృంగారయౌవనశ్రీ రాబ్ధి నడుమను
దనరారు బంగారు తమ్మి యనఁగఁ
దళుకు మించును మించు తనుచంద్రరేఖలోఁ
బరఁగవిల్లు కురంగపద మనంగఁ
గలదు లే దను నట్టి కౌనుదీవియ యందుఁ
బూచిన గెంటెన పువ్వనంగ
నలువొందు నాభిపున్నాగంబు నను బుట్టి
ప్రవహించు జిగితేనెవాక యనఁగఁ

గీ. జొక్కి మరులెక్క[1] మెత్తలఁ జుట్టి చూడ[2]
నజుఁ డొనర్చిన మోహన యంత్ర మనఁగ
మరులు గొల్పెడు దొరసాని మరుని యిల్లు
కళలు కరఁగంగ ముద్దాడి కలయు టెపుడు. 98

---

1. చంద్రకి = నెమలి (సూ. రా. ని.)
2. నేశలచుట్టియాడ — శా. ప. ప్ర

సీ. పంచబాణుని చేతఁ బ్రాణము లొప్పనీక
పరగెడు యమృతంపు బావియనఁగ
మారుని ఘోరజ్వరారుచు ల్దీర్పంగఁ
బరిఢవిల్లెడు తేనెవాక యనఁగ
దర్పకు కోపాగ్ని దాహంబు మాన్పంగ
నలరారు నెలనీటి కొలన నంగఁ
దలిరాకు విలుకాని దాపంబు లణఁగింపఁ
జెలువొందు పన్నీటి చెఱు వనంగ
గీ. నాదు మన మను రాయంచ నటమటింప
చెఱకువిలుబోయ త్రవ్వీన చెలమ యనఁగ
మరులు గొల్పెడు దొరసాని మరుని యిల్లు
కళలు కరగంగ ముద్దాడి కలయు మెపుడు. 99

వ. అంతట వసంతశయను డగు మురాంతకుండు మంతన సేసి సాత్రాజితిని వీడ్కొని యిళాదేవిం దోడితేరం దగు వారల న్నియమించి మంచి లగ్నంబున రథారోహణంబు చేసి వెంబడించి వచ్చు బంధుజాలంబుల నిలువకరం బమర్చి కదలి మనోవేగంబున గోకులంబున కరుదెంచి రథంబు డిగ్గి భృత్యామాత్యాదిబంధువర్గంబుల వారి వారి విడుదులకుఁ బొమ్మని నిజగృహంబునం బ్రవేశించి నందయశోదాదులకు నమస్కరించి వార లొనరించుదీవనలు గాంచియుచటివృత్తాంతంబంతయు నెఱింగించి కొండొక తడ వందు వసియించి యచ్చటి యాప్తసఖులచే రాధికావృత్తాంతం బంతయు నాకర్ణించి యిందుల కేమి సేయువాఁడ నని చింతించి తాన పోక తీర దని నిశ్చయించి బెట్టునిట్టూర్పులు నిగుడించి మించిన దిగులునం బొగులుచు పగలు పగలామె నంచు వేగించి యా రాత్రి జననయనచకోరంబులకుఁ బండువైయుండు పండు వెన్నెల లోనఁ బయలుదేఱి మందగమనంబున రాధామందిరంబు చేరంబోవు సమయంబున,

గీ. అపుడు నచ్చట రాధ కంసారి గాక
చిలుకచే విని తనరొద్ది చెలులఁ బిలిచి
వెన్నుఁ డిట కేగుదెంచిన విడువ వలదు
వాకిటనె నిల్పుఁడని చెప్పి పనిచె నంత 101

వ. వారలు దేవదేవుండైన గోపాలదేవుం గనుంగొని 102

చ. పొలఁతిరో యేమి తోఁచివ విడు
పోవలె నెచ్చటి కింతి చెంతకే
తొలి రుచి పీడవో విడను
ద్రోతుము దొబ్బుదు పొమ్మ పొమ్మ మా
టల కెడ మాను గాని విక
టాసికిఁ జొచ్చితి వౌను మెవ్వరో
బలిమి మిటారి ర మ్మిదిగొ
వచ్చితి, రాకల మానవో హరీ 103

గీ. ఇటుల నాడిన మాటల కిముడఁ బలికి
రాజసము మీఱఁగా యదురాజమౌళి
బలిమి జులుముల నందఱుల్ దొలఁగఁద్రోచి
చొరవ చేసుక లోపలఁ జొచ్చువేళ, 104

సీ. విడు విడు మని డాసి కడకన్ను లెఱఁజేసి
కమ్మ నెత్తమ్ముల గ్రమ్మె నొకతె
లేచి ముందఱఁ జంగఁ జాఁచి కోప మెసంగ
సన్నజాజుల చేతఁ జవిరె నొకతె
అడ్డంబుగా నిల్చి యవల కేగ నదల్చి
కమ్మ నెత్తమ్ముల గ్రిమ్మె నొకతె
నిలు నిలు మని పల్కి నీటు మీఱఁగఁ గుల్కి
విరజాజి విరులచే విసరె నొకతె

గీ. గుప్పుమని తావి పుప్పొడి గుప్పె నొకతె
చలువ పన్నీరు మై నిండఁ జల్లెనొకతె
దానవారిని జొరనీక తలుపు మూసి
యానఁ డని రాధ పై బలం బనుపఁ జెలఁగి. 105

గీ. కాంత లిట్టులు రాసీక అంతు సేయ
నీటి చిమ్ముల కళుకక నిలుచు గంధ
సింధురం బన నిలఁబడి శ్రీధరుండు
పలికె వారలఁ గని నయభయము లమర 106

గీ. సుదతి యినుమంత కడకంటఁ జూచినంత
నింత అంతు ఘటింతురా యింతులార
మీరు నా మాట పదముల మీఁద వ్రాలి
కలయఁ గలయించి సుకృతంబు గట్టుకొనరె 107

వ. అను శౌరి తోడ నా చెలు లి ట్లనిరి. 108

సీ. ఈవైన మానాటి కెటు పోయెనో యని
చెప్పి కరమ్ములు విప్పు వారు
గలయఁ గల్పులు సేయఁగా రాదె యీ గుణా
ఢ్యుని నంచు నొదల లూఁచు వారు
నీ యతివిసయంబు నీ యిళికె కొని పొ
మ్మంచును బహు ధిక్కరించు వారు[1]
ప్రాలుమా లిటువలె బ్రదుక వచ్చునె యంచు
మెఱుఁగుఁ గెమ్మోవిని విఱచు వారు

గీ. మామగారింటిలో నున్న మందెమేల
మెందు దాఁగెనో యిపు డటం చెన్ను వారు
బెళుకుఁ గొనులు బెళుకంగఁ గులుకు వారు
నగుచు నగుచున్న చెలుల కి ట్లనిరి మె శౌరి. 109

క. ఇంత కోపము మదినున్నఁ జెంతేఁ బిలువఁ
బంచి రాధిక నన్ను దండించ రాదె
వాకిటిన లాకు నను జేయ వశమె వలదు
గౌరవము లాఘవము నెందుఁ గాంచవలదె[2] 110

---

1. కొంచు పొమ్మని బహు ధిక్కరించు వారు } తా. ప. ప్ర. పాఠములు
2. గాన గురులాఘువము నెందుఁ గాంచు ననిన }

క. అన విని రాధిక భావం
బున నించుక కోప మూఱి మునుఁగిడి తిరుగన్
గని కీరము చని వేగం
బున రమ్మని పిలువ శౌరి ముద మొదవంగన్. 111

ఉ. లోపలి కేఁగి గారుడవి
లోలశిలాగృహసీమ శయ్యపైఁ
గోప మెసంగఁ గాఁ జిలువ
కోమలి చాఁపున నున్న యింతి సం
తాపముఁ జూచి పుష్పశర
తాపము మీఱ మురారి చేరి బె
ట్టూపిరి తోడఁ బాదముల
యూరకు రాఁ గని లేచి దిగ్గునన్. 112

ఉ. ఎవ్వరు పిల్చి రిచ్చటికి
నెందుకు వచ్చితి వేమి కార్య మే
నెవ్వతె నీ వెవండ వికఁ
నెవ్వరి కెవ్వరు కంటెఁ గంటి మీ
జవ్వని విన్న రవ్వ లిక
చాల్ తడ వాయెను వచ్చి లేచి పో
వవ్వెద రెల్లవారు గని
వన్నును నిన్నును గోపశేఖరా. 113

క. అనఁ జెలి పాదంబులపై
ఘనచింతారత్న ఘటితకనక కిరీటం
బును మోపి లేవకుండిన
వనజానన సిగ్గు వలపు వడ్డికిఁ బాఱన్. 114

క. దేవుఁడ వేలిన స్వామివి
పోవయ్యా నీవు నాకు మ్రొక్కఁగఁ దగునా
లేవు మని గుబ్బచనుమొన
లా విభు నెద సోఁక నత్తె నంగన ప్రేమన్. 115

ఉ. ఎత్తిన పట్టు వీడక యు
పేంద్రుఁడు తత్కుచ కుంభ పాళిపై
నత్తమిలెన్ దురంత విర
హార్ణవపూరము నీదు కైవడిన్
హత్తి రసాలసాలమున
నల్లెడు మల్లియ తీఁగ కైవడిన్
గుత్తపు గుబ్బలాఁడి చను
గుత్తులఁ దత్తను వొత్తి సొక్కుచున్. 116

వ. ఇట్లు మదనకదనారంభ సముజ్జృంభమాణ మనోభిలాషల
నా రాధామాధవు లమందానందకర చందనాదికస్తూరికా
పరిమళద్రవ్యంబులకు సొమ్మసిల్లి యుండిరప్పుడ మ్మంద
యాన పురందరాదిబృందారక వందితపాదారవిందుం డగు
నా గోవిందునిఁ గలయు మోహావేశంబునఁ బట్టరాని గు
ట్టైనసి చిట్టాడు మట్టు మీఱి యతండు కాఁగిటం జేర్చినం
జేర్పనీయక యుబ్బురపు గబ్బిసిబ్బెంపు గుబ్బల నిబ్బరం
బున సోఁక సోఁకనీయక కటికచీఁకటి తప్పులన్ గుప్పినం
గప్పుగొప్ప కప్పు కొప్పు నిమిరినన్ నిమురనీయక మిక్కిలి
మెచ్చులైన చక్కని చెక్కు గీటినన్ గీటనీయక మధుర
సుధారసధారాధురంధరంబైన బింబాధరంబు గ్రోలినం
గ్రోలనీయక కుందనంపు టందంబు గెంటిన పువ్వును గంటు
పఱుచు తుంటవింటి సాదుశాహు దివాణంబు నంటిన

సంటసీయక మెం డొడ్డుకొన నాదరించి యొయ్యన శయ్యఁ
కుఁ జేర్చి లాగించి కౌఁగిలించి బాహాబాహిఁ గచాకచిం
జెనంగి యుల్లందులకుం గమకించి చివురు సొర్కు జవురు
తావి మోవి తేనెలం గ్రోలి పైకొని కోకిల చందంబున
గుబగుబం బలుకుచు మేలు భళా పంసందు సెబాసు నా
సామి యదిరా యదిరా యని మెచ్చి యొక్క రొక్కరే
మేను లప్పళించి వింత వింత పిలుపులం బిలుచుచుఁ గెందా
మరలం బోలు కందామరల సరమోడ్పులు గావింపుచు
మన్మథబ్రహ్మానందంబునం దోలలాడుచు నుండి రని
చెప్పిన శుకుం డి ట్లనియె. 117

శా. కస్తూరీతిలకోజ్జ్వలస్మితముఖా !
కైవల్య లక్ష్మీసఖా !
హస్తోదంచితశంఖచక్రరుచిరా !
హస్తీంద్ర రక్షాపరా !
అస్తోకామృత వర్ష వేణు నినదా !
యానందలీలాస్పదా !
త్రస్తానేకజనాభయప్రదకరా !
ధారాధర శ్రీధరా ! 118

క. సారఘనసార నవకా
శ్మీరపటీరాంగరాగ శీతలతట రా
ధా రమణీకుచదుర్గయు
గారోహవిహారలీల ! యదుకుల బాలా ! 119

మాలిని. దళిత విపులమాయా ! ద్రావిడామ్నాయగేయా !
జలరుహదళనేత్రా ! సవ్యసాచ్యాప్తమిత్రా !
బలివిభవవిరామా ! భానువంశాబ్ధిసోమా !
కలశజలధిశాయీ ! కామితార్థప్రదాయీ ! 120

గద్య. ఇది శ్రీమత్పాండ్యమండలాధీశ్వర శ్రీవిజయరంగ చొక్కనాథ (మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజతురంగమాందోళికా ప్రముఖ) నిఖిల సంపత్పారంపరస మేధమాన సముఖ మీనాక్షీ నాయకతనూభవ మీనాక్షీ దేవీ కటాక్షలబ్ధ కవితాసాంప్రదాయక వేంకటకృష్ణప్పనాయక ప్రణీతం బైన శ్రీరాధికాసాంత్వనం బను చాటుప్రబంధంబు సర్వంబును నేకాశ్వాసము.

---

వ్రాయసకాని మాట :—

క. ఈ కథఁ జదివినఁ వినినన్
బ్రాకటముగ వ్రాసినాను బహుసంపదలన్
కైకొనఁ డనుచు న్వ్రాదికి
శ్రీకరముగ గోపశౌరి చెలువుగ నొసఁగున్.

శ్రీమచ్చెన్నపురవాస శ్రీ చెన్నకేశవ స్వామినేనమః.

కీలకనామసంవత్సర మార్గశిర బహుళషష్ఠీ శుక్రవారము నాఁడు బాగూరు రంగాశాయి కొమార్తె అమ్మికి తంజావూరు కవి వేంకటస్వామి నాయఁడు స్వహస్తలిఖితముగా నిచ్చినది.

---

గమనిక: 117 వ సంఖ్య గల గద్యయూ, గ్రంథాంతగద్యయు వక్కడక్కడ అహల్యాసంక్రందనమును బట్టి సవరింపఁబడినవి.

# గ్రంథస్వీకారము.

ఆంధ్రవ్యాకరణ సంహితాసర్వస్వము—గ్రంథకర్తలు కళాప్రపూర్ణ శ్రీ వజ్ఝల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారు, ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్ప్రకటితము. మొదటిసంపుటము వెల రు. 25-0-0. రెండవసంపుటము వెల రు. 25-0-0. మొత్తమున కీ రెండు సంపుటములందలి పుటలు 1794.

శ్రీవజ్ఝల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రులువారు రచియించిన 'ఆంధ్రవ్యాకరణ సంహితా సర్వస్వము' అను నీ యుద్గ్రంథము, వారు చదువనేర్చిననాఁటినుండి సంగ్రహించిన ఆంధ్రభాషాపాండిత్య సర్వస్వము. శ్రీ శాస్త్రిగారు తమ జీవితమునందలి యమూల్యసమయము నంతను ఆంధ్రభాషాలక్షణ గ్రంథములందలి విషయములు సంగ్రహించుట, బోధించుట, విమర్శించుట యనువానికే వెచ్చఁబెట్టి లక్షణజ్ఞులుగా విశేషానుభవము నార్జించియున్నవారు. వారియనుభవము లన్నియు నీ గ్రంథరూపమును దాల్చి యీనాఁటికిఁ దెలుఁగువారి కందీయఁబడినవి. ఇంచుమించుగ నలువదివత్సరములు తెలుఁగుభాషలో వారుచేసిన కృషి యంతయు నీ గ్రంథమునఁ బ్రతిఫలించినది.

సీతారామశాస్త్రిగారు మొదటినుండియు లక్షణవిషయములను గూర్చియే ప్రత్యేకముగఁ గృషిసల్పి లాక్షణికముగఁ గొన్ని నూతన సిద్ధాంతముల నావిష్కరించి, యవి ప్రాచీనలాక్షణికసమ్మతము లని నిరూపించుచువచ్చిరి. అవి చింతామణి విషయపరిశోధనము, ఆంధ్రవైయాకరణ పారిజాతము నను గ్రంథములుగా వెలువడినవి. వాని మీఁదఁ గొందఱు పండితులు తమ కనభిమతమైన విషయముల నుగ్గడించుచుఁ గొన్ని గ్రంథములను వ్యాసములను బ్రకటించిరి. అట్టివాని కన్నిటికి నీ సర్వస్వమున సమాధానము లిచ్చుచు శ్రీ శాస్త్రిగారు, నన్నయనాఁడు మొదలుకొని యీనాఁటివఱకు భాషలో వెలువడియున్న లక్షణగ్రంథములలోని విషయము లన్నియు, సంగ్రహించి, యుక్త్యుపపత్తులలో వివరింప మొదలిడి, ఖండన మండనములతోఁ గొనసాగించినారు. ఏయొక్కవిషయము నెత్తుకొనినను దానినిగూర్చిన ప్రాచీనార్వాచీనలాక్షణికులసమ్మతులను దెలిపి, యావిషయమునఁదమకుఁ

గల యభిప్రాయమును నొక్కి వక్కాణించుట శ్రీ శాస్త్రిగారికి మొకటి నుండియు నలవా టయిన విషయమే. ఈగ్రంథరచన యంతయు నాతీరు ననే నడిచినది.

ఈ విషయవిమర్శనపద్ధతిని బట్టి, సంస్కృతాంధ్ర భాషా వ్యాకరణ పరిపాటి బాగుగ నెఱింగిన వారికే యీసర్వస్వములోని కోశము కొంచె మేనిచిక్కును. ఈగ్రంథమాంధ్ర భాషాపండితులకు నాంధ్రలక్షణ సర్వస్వ మునందిచ్చుటకుఁ గూర్పఁబడినది. ఆంధ్ర భాషా విషయమునఁ దలస్పర్శి యైన జ్ఞానము నపేక్షించువారి కీ గ్రంథ మా మూలాగ్రము పఠనీ యము. లక్షణము భాషాస్రవంతి కడ్డుతగులు నను నూహగలవారి కిది దుష్ప్రవేశ్యము. ఇందలిమహత్త్వము దురూహ్యము.
శ్రీ సీతారామశాస్త్రిగారివంటి యాంధ్రలక్షణకళాప్రపూర్ణుల నిట్టి మహ త్తరగ్రంథరచనకుఁ బురికొల్పి శ్రీశాస్త్రిగారి జీవితసర్వమగు నీవ్యాకర ణసర్వస్వము కన్నులారఁగాంచఁగల్గుభాగ్యము జతగూర్చిన కీ. శే. డాక్టరు కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు, వారితరువాత దీని నాంధ్ర లోకమున కందిచ్చిన యాంధ్రవిశ్వకళాపరిషదధికారులును నాంధ్రు లంద అకుఁ జిరస్మరణీయులు.

శ్రీ శాస్త్రి గారాంధ్రలోకమంతయు నెఱింగిన లాక్షణికులు. వారు సర్వేశ్వరుని కృపవలన మఱింత యాయుర్దార్ఢ్యము నంది యిట్టి కృతి నింకొకటి యాంధ్రుల కొసంగెదరుగాక యని యాశించువాఁడను.

ఇట్లు,
చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

శ్రద్ధాంజలి:— రచయిత శ్రీరావు వేంకట శేషారావుగారు.

చిత్రాడ. పిఠాపురము పోస్టు. వెల రు. **1-0-0.**

'శ్రద్ధాంజలి' యను నీ పద్యగ్రంథమును, శ్రీరావు వేంకట శేషా రావు గారు, తమ యన్నకుమారులు కీ. శే. రావు వేంకట అచ్యుత రామారావుగారు బి. ఏ. బి. యిడి 'శ్రీనివాస' మను వారిపేరు చిర

స్థాయిగ సమరించుటకు సంగ్రథనము చేసియున్నారు. శ్రీనివాసము మీఁది శ్రద్ధచే నర్పించిన యీ యంజలిలోని రచనలు లలితమధురముగఁ గొనసాగినది.

పాఠశాలలోఁ జదువనేర్చు విద్యార్థుల కనుకూలమయిన శైలి యీకవితలో నమరియున్నది. బాలుర లలితహృదయములలో నిండలి భావములు నాఁటుకొనిన వారి పురోభివృద్ధి కవి యుపకరించుచుఁ బద్యములమీఁదనుత్సాహమును రేకెత్తించునవిగ నున్నవి. శ్రీశేషారావుగారి యీ కూర్పును పాఠశాలావిద్యార్థులకుఁ బాఠ్యముగా నిర్ణయించుటకు బాఠ్యగ్రంథనిర్ణయాధికారులు పూనుకొనిన నెంతయు సమంజసము. విద్యార్థి బృందమున కుపకారకారియు నగునని యీగ్రంథమును జదివిన వారికి నిసింపక తప్పదు. కావున విద్యావినోదులు దీనిని జదివి, శ్రీ శేషారావుగారి యాశయమును నెఱవేర్చెదరుగాక యని యాశించుచున్నాఁడను.

చి॥ పాపయ్యశాస్త్రి.

---

హరిహరదేవాయ నమః

# అభిప్రాయము.

కుసుమకుంతల మను నీకావ్యమును గూర్చి వ్రాయుటకు మున్నె తద్గ్రంథకర్తను గూర్చి కొలఁదిగఁ దెలుపదలఁచితిని.

చిలుకూరి చతుష్టయమనియు నప్పల్లపంచకమనియు, బొమ్మకంటి షట్కమనియు నంధ్రరాష్ట్రమున సుప్రసిద్ధశాస్త్రవేత్తలు గల రని విందుము. అందు చిలుకూరి సోదరులు నల్వురును వైయాకరణమూర్ధన్యులు, వెలనాటిశాఖకుఁ జెందినవారు. అప్పల్ల సోదరులు వేవురును సాంగవేదవేదులు; ద్రివిడశాఖీయులు. బొమ్మకంటి సోదరు లార్వురును నైయాయిక శిరోమణులు, తెలగాణ్య శాఖ్యులు.

చిలుకూరివారిది పండితవంశము. బంగరునకుఁ దావి యబ్బినటుల పాండితితోఁ బాటుగఁ గవితయుఁ జిలుకూరివంశ్యులగు నీగ్రంథకర్తగారి కబ్బినది. ఈ కవిపుంగవుని యాస్తిక్యము, నాంధ్రదేశాభిమానము నీ గ్రంథమే చాటుచున్నది. అనువంశిక మగు పాండిత్యముతో నీ కృతిరచయిత శ్రీసూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటు కార్యాలయమునఁ గొంతకాలము భాషాసేవఁ గావించి ప్రస్తుతము శ్రీపీఠికాపుర మహారాజకళాశాలయం దాంధ్రపండితపదవి నలంకరించి యున్నారు. నేఁడచటచట నవీనముగఁ దలయెత్తి పుబ్బలోఁబుట్టి మఖలో మాడుచున్న గ్రామ్యభావకవిత లుత్తమపండితు లగు వీరియుల్లము నాకర్షించి లోఁగొనలే దనుట కీగ్రంథమే నిదర్శనము ఈపండితగ్రామణి శాంతచిత్తుఁడు. సదాచారవర్తనుఁడు నుత్తముఁడు నని స్వయంపరిచితి గలనేను నుడువు నుడులు స్వభావోక్తులేకాని యత్యుక్తులు గావు. ఇఁకఁ గవితావిషయ మించుక ప్రస్తావించెదను.

"ఇందుశేఖరు నెదుటఁ బూర్ణేందువదన
లెందఱెందఱో నట్టువ లింపుమీఱ
భక్తి తళుకొత్త నాట్యముల్ పరిడవింపఁ
బిల్వలేశుఁడు హాయిగాఁ బవ్వళించు"

ఈపద్దియము ముద్దుగొలుపుచు శ్రీనాథకవి సార్వభౌముని కవితాశక్తిపట్ల నీ కవికిఁ గలగౌరవమును ననూనానుకరణాసక్తిని బాహిరించుచున్నది.

"వందలయేండ్లు మేనుపసి
వాఁడఁ జరించు తపంబు మేనకా
సుందరిపొందున న్నొడలు
సొంపరఁజేసెను కౌశికుండు: నేఁ
డెందఱో వింతవారు తగు
నిమ్ముల వమ్మయిపోవ వేశ్యవా
టిం దమ సొమ్ముపో నటమ
టింతురుగాదె మునీంద్రుకై వడిన్"

ఈపద్యము కాశికీ తీరవాసులును స్వైరవిహారులును నగు నాధునిక యువకులఁగూర్చి సోల్లుంఠనముగా నుల్లేఖింపఁబడినది. కవికి వలయు భావనిశ్శంకపరికటనము దోషదర్శనాకుతోభయత్వమును దీనఁ దెల్ల మగుచున్నది.

"వెలయాండ్రకుఁ బాజరులకుఁ
గలయిక దేవళములందుఁ గైవారముల౯
వెలయుటయు నొంటిపాటున
మెలఁగుటయుం గలుగు దాన మిత్రత పౌనఁగు౯"

అని యేవంవై ఖరిఁ బలుతావుల నీకవివరుఁడు రచనా చమత్కృతి జూపియున్నాఁడు.

ఈ కావ్య మాద్యంతము ద్రాక్షాపాకమున సరళసరళమగు చక్కనిశయ్యలో నడచినది.

"కైగప్పుట" "తట్టుకొనుట" "జెలిపించుట" మొదలగు వాడుక మాటల నచ్చటచ్చట నవసరోచితముగాఁ జొప్పించుటయే కాక 'గంగ బొండ్లములు' "కర్పూరచక్కెర కేళి" మున్నగు మాండలిక పదములఁ గూడ నీ రచయిత ప్రయోగించి కోనసీమను, గన్నులకుఁగట్టినాఁడు.

రసము, పాత్రౌచితి, భావగాంభీర్యము మొదలగు నుత్తమకావ్య లక్షణముల నాహరించి యానందించు కార్యభారమును రసజ్ఞతయు, దోషజ్ఞతయు, భావజ్ఞతయుఁ గలిగిన పాఠకమహాశయులపైననే యుంచితిని.

కావ్యము శ్రితపక్షపాతియు,సుమామనోహరుఁడును నగు కొప్పలింగేశ్వరుని మహామహిమమును జాటునది. కవి పండితమండనుల కాకర మగు చిలుకూరి పవిత్రవంశమునఁ బ్రభవించినవాఁడు. కావ్యరచన "దేశభాషలందుఁ దెనుఁగులెస్స" యని వినుతి గన్న యాంధ్రభాషలోఁ గొనసాగినది. తెలుఁగుతేఁ డగు జభుక్యభీముఁడే యితివృత్తమునఁ బ్రభువు. భీమఖండమునకు మకుటాయమానమును నిరంతరసస్యశ్యామలమును సర్వసౌఖ్యాకరమును సకలపండితమండనమండితమును నగు కోనసీమ కథారంగము. ఇంతకంటె నింకేమి కావలయును.

నాఁటి తెనుఁగురాయఁడు నేఁడులేఁడు. బోడిలింగమునఁ గైశ్యముఁ జూపిన పూజరియును లేఁడు. కాని నేఁటికిని బలివెలఁగ్రామ మున్నది. అందిందుకళాశేఖరుం డగు కొప్పులింగేశ్వరుఁడు సతీసహితుఁడై కాపురించుచునేయున్నాఁడు. ఆంధ్రభూజానిచేఁ బూజరికిఁ బారితోషికముగ నొసఁగఁబడిన పదిపుట్లభూమియు "జుత్తిగపా"డను పేరునఁ బరగుచు నేటికి నా పూజరివంశీయులకుఁ జెందియేయున్నది. అత్యంతప్రత్యక్ష నిదర్శనములుగల యీ సత్యచరిత్రమున కన్యథాత్వముఁ బుండలించు సాహసిక్యముగల విమర్శకంమన్యుల కొక్క నమస్కృతి.

గ్రంథకర్తలగు శ్రీ పాపయ్యశాస్త్రిగారు నాకుఁ బ్రియమిత్రులగుటచే నే నింతకంటె విశేషించి వ్రాయుట తగదు.

ఇట్టి కృతి నాంధ్ర విశ్వవిద్యాలయాధికారులు విద్యార్థులకుఁ బాఠ్యగ్రంథముగా నుంచుట యుక్తము.

మా హరిహరదేవుఁ డీవిద్వత్కవి నింతోధికసుందర సరసకావ్యరచనాదక్షునిగ నొనరించుచు రక్షించుగాత.

తుల్యారామేశ్వరము<br>విజయాషాఢ శుద్ధపంచమి } కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి,

---

# గ్రంథ సమీక్ష

1. ఈశావాస్యోపనిషత్తు:—డెమ్మీ. పుటలు 168. వెల రు 2-8-0 (ప్రచురణకర్త:—శ్రీ రావర్తి కన్నయ్యపంతులుగారు, విజినిగిరి, శృంగవరపుకోట తాలూకా.)

2. ఉమాసహస్రము (ప్రథమభాగము) డెమ్మీ. పుటలు 72. వెల 1-8-0 (ప్రకాశకులు:— శ్రీ వేదుల రామమూర్తిగారు, తగరంపూడి, అనకాపల్లి తాలూకా.)

ఆంధ్రీకృతికర్త:—సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ, ఉభయభాషాప్రవీణ, కవిశేఖర, శ్రీ పంతుల లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రిగారు, విజయనగర సంస్కృతకళాశాలాంధ్రపండితులు.

(గ్రంథప్రతులు కృతికర్తయొద్ద లభింపఁగలవు.)

1. శుక్లయజుర్వేదమందలి వాజసనేయసంహితాంతమం దుండుటచే వాజసనేయసంహితోపనిషత్తను నామాంతరము గలిగి, ప్రథమ శ్లోకము "ఈశా, వాస్యమ్" అను పదములతో నారంభమగుటచే "ఈశావాస్యోపనిషత్తు" అను వ్యవహారముగల యుపనిషత్తున కిది యాంధ్రీకరణము. ఈ జగమంతయు నీశ్వరునిచే నాచ్ఛాదితమైనదని ప్రప్రథముననే హెచ్చరించుచు, ఆత్మజ్ఞానస్వరూపమును బోధించి తదుప లబ్ధిగలవారికి మోక్షమును, లేనివారికిఁ గర్మోపాసనాదికాచరణము లను ప్రతిపాదించునట్టి యీ చిన్ని యుపనిషత్తు 18 మంత్రములతోఁ గూర్పఁబడియున్నది. ఉపనిషత్ప్రపంచములో ముఖ్యములుగ గణింపఁబడిన దశోపనిషత్తులలో నిది మొదటిది. కావునఁ బ్రస్థానత్రయమునఁ ద్రిమతాచార్యులుగూడఁ దీనికి భాష్యముల రచించియున్నారు. ప్రస్తుత గ్రంథమునఁ గృతికర్తలు మూలమంత్రములకుఁ బదవిభాగ, ప్రతిపదార్థ, తాత్పర్యముల వచనమున వివరించుచుఁ దమ యాంధ్రీకరణపద్యముల నొసంగుటయేగాక, శంకర, వేదాంతదేశిక, మధ్వాచార్యుల భాష్యము లందలి ముఖ్యాంశములఁగూడఁ దెలుఁగున దేటతెల్లముగఁ దెలియఁ జేయుచు విశేషవివరణములఁ గూర్చుచు వానిపయి స్వాభిప్రాయా విష్కరణముగూడఁ గావించి చాలవఱకు శంకరమతమునే సమర్థించుచు

వచ్చిరి. వీరు బ్రహ్మీభూతులయిన శ్రీ భగవాన్ రమణమహర్షి శిష్య
సంతతికిఁ జెందినవారు. ఉపయుక్తము లగు నిట్టి విశేషాంశములు హె
చ్చుగాఁ గూర్పఁబడుటచేతనే 18మంత్రములుగల మూలగ్రంథము 168
పుటలలోఁ బ్రకటితమయి కృతికర్త యఖండపాండిత్యమునకే గాక
యాధ్యాత్మికవైదుష్యమునకుఁ గూడ నాదర్శకముగ వెలయుచున్నది.
ఉపనిషద్వ్యాఖ్యయ నిట్టి ఫక్కిని శాస్త్రిగారివంటి సమర్థులచే నాంధ్ర
మునఁ బ్రకటితమైనయెడల నది యాంధ్రలోకమునకు మహోపకారక
ము కాఁగలదు. ఇట్లే కఠోపనిషత్తు, అధ్యాత్మోపనిషత్తు, అమృత
నాదోపనిషత్తు నింతకుమున్నే వీ రాంధ్రీకరించి రని తెలియుచున్నది.
ఆంధ్రసోదరులు వీరి సదుద్యమమునకుఁ దోడ్పడెదరుగాక ! వేదమార్గ
పథికులగు వ్యక్తులను "(1) కేవల కర్మనిష్ఠుఁడు (2) (నిష్కామ) కర్మ
యోగి (3) కర్మోపాసన సముచ్చయకర్త (4) కర్మజ్ఞానసముచ్చయకర్త
(5) వైరాగ్యసన్న్యాసి (6 వివిదిషాసన్న్యాసి (7) విద్వత్సన్న్యాసి
(8) జీవన్ముక్తుఁడు" అని యెనిమిది తరగతులుగ విభజించి వారి 1. స్వ
రూప 2. ఆచరణ 3. గమన 4. ఫలములను నివేదించు పట్టికయు, ఉపని
షన్మత మనుసరించి జీవులకు గమ్యము లగు ధూమాదిమార్గముల వివ
రించు మఱియొక పట్టికయు గ్రంథాంతమునఁ జేర్పఁబడినవి. గ్రంథము
శ్రీరామచంద్రమూర్తి కంకితము. అనువాదపద్యములు మూలాభి
ప్రాయమును లెస్సగ వ్యక్తీకరించుచు, ధారాళమగు నడకతో సాగి
నవి. మచ్చునకు రెండు.

ఈశావాస్యమిదగ్ం సర్వం । యత్కిఞ్చజగత్యాం జగత్
తేన త్యక్తేన భుఞ్జీథా । మా గృధః కస్యస్విద్ధనమ్. 1

కం. "ఈశావాస్యము" జగమున
నే సకలజగమ్ము దానిఁ • ద్యజియించి ధృతిన్
నీస్వరూపముఁ గైకొను
మా సఁగొనకు మెవనిధనము నందును సుమతీ !

యస్తుసర్వాణి భూతాన్యాత్మన్యేవానుపశ్యతే
సర్వభూతేషు చాత్మానంతతోన విజుగుప్సతే. 6

కం. తనయందు నఖిలభూతము
    ల నఖిలభూతములఁ దన్ను • లక్షించుచునుం
    డును గావున నా విద్వ
    న్మనుజుఁడు మాత్రము జుగుప్స • మదిఁగన డెపుడున్.

శ్రీ శివశంకరస్వామి పీఠిక, శ్రీ కుర్తాళస్వాములువారి యాశీః పూర్వకప్రశంస, మఱికొందఱు పండితవర్యుల యభిప్రాయములు గ్రంథారంభముననఁ గలవు.

2. సుప్రసిద్ధపండితులు, గీర్వాణ కవీశ్వరులు, శ్రీ రమణమహర్షి శిష్యవర్యులు నగు కీ॥ శే॥ శ్రీ కావ్యకంఠ గణపతిశాస్త్రిగారు "ఉమా సహస్రము" అను పేరితోఁ బరాశక్తి స్తుతిపూర్వకముగ రచించిన యుద్గ్రంథమున మొదటి నాలుగు స్తబకములందుఁగల ప్రథమశతకమున కిది యాంధ్రానువాదము. మూలగ్రంథము 1943 సంవత్సరములో (ఉత్తరకానరా) శిరసిపురమందలి నందినీముద్రణాలయమున నాగరిలిపిలో గణపతిశాస్త్రివర్యుల శిష్యులు శ్రీ టి. వి. కపాలిశాస్త్రిగారు రచించిన "ప్రభా" నామక వ్యాఖ్యానమేతముగ ముద్రింపఁబడినది. ప్రకృతగ్రంథమున నాంధ్రీకర్తల యనువాదపద్యములే గాక మూలకృతి వ్యాఖ్యాతల వ్యాఖ్యానవిషయములు గూడ నాంధ్రమున వివరింపఁబడుటచేఁ గవి హృదయము పాఠకులకు బాగుగా నవగతమగుట కయి తెలుఁగుపద్యములతోఁ బాటు వివరణము గూడ సహాయకమగుచున్నది. సూర్యునియందుఁ బ్రభవలెను, చంద్రునియందుఁ జంద్రికచందమునను, పరమేశ్వరుఁడగు శివునియం దాతని శక్తి యభిన్నముగ నవినాభావముగ నంతర్గతమయి యున్న దనుట బహుతాంత్రికసమ్మతమయిన సిద్ధాంతము. ఈ శక్తియే పరమేశ్వరుని లీలచే సృష్టిస్థితిలయతిరోధానానుగ్రహరూపములగు పంచకృత్యములకుఁ గారకమయి, ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తులు, పరా పశ్యంతీ మధ్యమా వైఖరీ వాగ్రూపకశక్తులు, అవిద్య, మాయ, ప్రకృతి, (మనుష్యశరీరముల) కుండలినీశక్తి మున్నగు వేర్వేఱు నామములతో వ్యవహృతమై జగద్వ్యాపారమంతటికీ మూలాధారమగుచున్నది. అందుచేతనే యామె జగజ్జనని యని, తదభిన్నుఁడు నధినాథుఁడు

నగు శివుఁడు జగత్పితయని వ్యవహరింపఁబడుచున్నారు. అప్రతిమాన ము నమేయమునగు శివశక్తితత్త్వమును శ్రీ గణపతిశాస్త్రిగారు బహు ముఖములుగ నుద్ఘాటించి యీ మూలగ్రంథరచనమును గురువర్యులగు శ్రీ రమణమహర్షి సన్నిధానముననే ముగించి వారి యనుగ్రహాశీర్వాద ములకుఁ బాత్రమయిరి. ఆంధ్రీకృతికర్తలుగూడఁ దమ ప్రకృతానువాద మును శ్రీ మహర్షివర్యుల జీవితకాలములో 1946 సంవత్సరములో వారి సముఖమునఁ జదివి వినిపించి వారి యామోదాశీర్వాదముల నంది దాని వారికే యంకిత మొనరించియున్నారు. ఇందలి "ఉమ" కేవల పరాశక్తి యే గాని, పురాణములందును గావ్యములందును వర్ణితమయిన పరి మితవ్యక్తి యగు హైమవతి గాదు. ఉమ=ఉ (పరమేశ్వరుని) మాన శక్తి; హైమవతి=సౌవర్ణజ్యోతి (హేమము=సువర్ణము); పార్వతి= వైద్యుతజ్యోతి (వైదికపరిభాషలో పర్వతము=మేఘము ఇత్యాదు లిందలి నిర్వచనములు. ఇట్లే దక్ష, దాక్షాయణి, సతి, అదితి మున్నగు కొన్ని పదములకుఁ బౌరాణికగాథలకు విలక్షణములగు నర్థములు శ్రుత్యా ధారములతో నిరూపింపఁబడినవి. కృతియంతయు గణపతి కవీంద్రుల యగణితవైదికవిజ్ఞానమునకు సర్వదర్శనకళావైదుష్యమునకు నాదర్శక మయి వెలయుచున్నదని చెప్పఁదగును. ఈ ప్రథమశతకమందలి ప్రథమ చతుర్థస్తబకములు ఆర్యావృత్తములలోను, ద్వితీయస్తబకము పంచచామ రములతోడను, తృతీయస్తబకము తనుమధ్యావృత్తములందును గూర్పఁ బడినవి. అనువాదముగూడ నాంధ్రీకర్తల సామర్థ్యమున కనుగుణముగ నున్నది. క్రింది పద్యములు చూడనగును. గ్రంథమందలి తక్కిన భాగ ములు గూడఁ ద్వరలో వెలువడుటకయి యాంధ్రలోకము కృతికర్త కుఁ బ్రోత్సాహముల నొసంగుఁగాక! గణపతిశాస్త్రిగారి జీవితసంగ్రహము గూడ గ్రంథారంభమునఁ గలదు.

శ్లో. పల్లవమృదువేదిగతే । జ్వలనపవిత్రం మహార్ఘమణికాన్తమ్
నవచంద్రఖండసౌమ్యం । శివసుదృశః తత్స్మరామి వపుః. (1-17)

చ. నవశశిఖండసౌమ్యము న ♦ నర్ఘమహామణికాంతియుక్తము౯
బ్రిధివిమలవేది మధ్యగత ♦ పావకపావనరూపశాలి, ప
ల్లవమృదులంబు, సుందర క ♦ ళాపరిపూర్ణవిచిత్రమూర్తి, నా
శివతరుణీశరీరమును ♦ చింతనముం బొనరింతు నిత్యము౯.

శ్లో. కరోతి యా బిభర్తి యా నిహన్తి యా జగత్త్రియమ్
సమస్తతో విభాతి యా న దృశ్యతే క్వచిచ్చ యా
అతీవగుప్తరూపిణీ గురూపదేశమంతరా
న శక్యతే బుధైశ్చబోద్ధుం మంథకారిసుందరీ॥ (2-3

ఉ. ఎవతె జగత్త్రియంబు సృజి ♦ యించి భరించి హరించుచుండు౯ దా
నెవతె సమస్తమందును ర ♦ హించియు నెంతను గానుపింప, దా
శివసతి గుప్తరూపిణి ప్ర ♦ సిద్ధగురూక్తి లభింపకుండిన౯
వివృతనిజస్వరూపయగు ♦ నే భువినెంతటి బోధశాలికి౯.

శ్లో. మాతాపితరా యత్ । తావేకశరీరా
చిత్రప్రథనార్థా । సా కాచనలీలా. (3-9)

ద్విరదగతిరగడ.

అతఁడు సంవిక యు నే । కతనుసంగతు తోట
అతిచిత్రకృతిజాల । అది యొకానొకలీల.

శ్లో. నృతనుషు విహారస్తిం త్వాం । ఉపాధిపీనాకృతేర్జగన్మాతః
సాదృశ్యాత్ కుండలినీం । పరోక్షవాదప్రియాః ప్రభాషన్తే.

కం. జనదేహవిహారిణి వగు
నిను పీనాకృత్యుపాధి ♦ నిం గుండలిఁ బో
లిన దానిఁ గుండలిని వని
యనియెదరు పరోక్షవాగ్ర ♦ తాత్ములు జననీ!

బండారు తమ్మయ్య.

# శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు

శ్రీ పిఠాపురము మహారాజావారిధనసహాయముచే రచియింపఁబడుచున్న పెద్దనిఘంటువులోని రాయల్ సైజు 1000 పుటలుగల ప్రథమ సంపుటమును, 955 పుటలు గల రెండవ సంపుటమును, 980 పుటలుగల మూఁడవ సంపుటమును, 950 పుటలుగల చతుర్థసంపుటమును, ముద్రితములై విక్రయమునకు సిద్ధముగానున్నవి. ఇందు ప్రథమ సంపుటమున అకారము మొదలు, ఔకారము వఱకునుగల యచ్చులాదియందుఁగల సంస్కృతాంధ్రశబ్దము లన్నియుఁ గలవు. రెండవ సంపుటమున 'క' మొదలు 'జ' వఱకుఁగల శబ్దములును, తృతీయ సంపుటమున 'చ' మొదలు 'తృ' వఱకుఁగల శబ్దములును, చతుర్థసంపుటమున 'తె' మొదలు 'ద్ర' వఱకుఁగల శబ్దములును గలవు. ఇదివఱకున్న నిఘంటువు లన్నిటికంటె నిది సర్వవిధముల నుత్తమ మయినది. ఈ పుస్తకమును రచియించుటకు ముద్రించుటకు విశేషద్రవ్యము పట్టినను ధనవంతులకేగాక జనసామాన్యమునకుఁ గూడ లభ్యముగా నుండవలయు నను తలంపులో నీ క్రిందివెల నిర్ణయింపఁబడినది.

క్యాలికో బైండింగు ఒక్కొక్క వాల్యూము రూ 6 లు.

# పరిషత్ప్రచురణములు

| | | |
|---|---|---|
| 1. | ఆధునికాంధ్ర వాఙ్మయవికాసమై ఖరి జయంతి రామయ్యపంతులుగారు | 1-8-0 |
| 2. | కాళిందీ కన్యాపరిణయము-అహోబలపతి ప్రథమ ద్వితీయభాగములు | 1-8-0 |
| 3. | చంద్రభానుచరిత్రము- తరిగొప్పుల మల్లనకవి | 1-0-0 |
| 4. | పరిషత్పుస్తక భాండాగారము | 1-0-0 |
| 5. | మన్నారు దాసవిలాసనాటకము - రంగాజమ్మ | 0-12-0 |
| 6. | రసార్ణవాలంకారము - ప్రకాశవర్షకవి | 0-8-0 |
| 7. | రఘునాథ రామాయణము (పథమభాగము) రఘునాథభూపాలుఁడు | 0-12-0 |
| 8. | రాధికా సాంత్వనము సముఖము వెంకటకృష్ణప్ప నాయకుఁడు. | 1-0-0 |